

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİYE ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**KAMU HARCAMALARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR
KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BRICS
ÜLKELERİ ÖRNEĞİ**

Fatma Eda AKYURT

2115013019

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Yılmaz BAYAR

Bandırma, 2025

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

KAMU HARCAMALARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR
KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
BRICS ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Fatma Eda AKYURT
2115013019

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Yılmaz BAYAR

BANDIRMA, 2025

ETİK BEYAN SAYFASI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (07/01/2025)

Fatma Eda AKYURT

ÖZET

KAMU HARCAMALARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BRICS ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Fatma Eda AKYURT

Kamu sektörü, eğitim, altyapı, sağlık ve savunma harcamaları ile birçok ekonomik ve sosyal değişkeni etkileme olanağına sahiptir. Bu çalışmada 2000-2021 döneminde BRICS ülkelerinde kamu sağlık ve eğitim harcamaları ve kamu sektörü büyüklüğü ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Nedensellik analizi sonuçlarına göre kamu sağlık harcamaları ile sürdürülebilir kalkınma arasında iki yönlü bir ilişki olduğu, kamu eğitim harcamaları, kamu sektör büyüklüğü ve sürdürülebilir kalkınma arasında anlamlı bir nedensellik olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kamu Eğitim Harcamaları, Kamu Sağlık Harcamaları, Kamu Sektörü Büyüklüğü, Sürdürülebilir Kalkınma, BRICS Ülkeleri, Panel Nedensellik Testi.

ABSTRACT

IMPACT OF GOVERNMENT PUBLIC EXPENDITURES ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT: EVIDENCE FROM BRICS COUNTRIES

Fatma Eda AKYURT

Government sector has ability to influence many economic and social variables through education, infrastructure, health and defense expenditures. This study explores the causal relationship amongst government education and health expenditures, government size, and sustainable development in the sample of BRICS countries during the 2000-2021 period by means of causality test. The results of the causality analysis uncover a two-way relationship between government health expenditures and sustainable development, but insignificant causal nexus among government education expenditures, government size, and sustainable development.

Keywords: Government Education Expenditures, Government Health Expenditures, Government size, Sustainable Development, BRICS Countries, Panel Causality Test.

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tez çalışma sürecim boyunca konunun belirlenmesinden tezin son aşamasına kadar desteğini esirgemeyen, akademik deneyimleri ile çalışmanın her aşamasında yardımlarını sağlayan ve tezin son bölümünde analizlerin yapım aşamasında büyük destekçi olan saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Yılmaz Bayar’a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Hayatımın her anında destekleri ile bugünlere ulaşmamda en çok paya sahip olan aileme ve kıymetli dostlarıma teşekkür ederim.

Fatma Eda AKYURT

Bandırma 2025

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI.....	ii
ETİK BEYAN SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA	3
1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN TANIMI VE TARİHSEL SÜREÇTE GELİŞİMİ.....	3
2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN BOYUTLARI VE HEDEFLERİ	15
2.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları	15
2.1.1. Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme	16
2.1.2. Sosyal Sürdürülebilirlik	17
2.1.3. Çevresel Sürdürülebilirlik	18
2.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Hedefleri	19
3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN ÖLÇÜLMESİ	22

3.1. İnsani Gelişme Endeksi	23
3.2. Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi.....	24
3.3. Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi	24
3.4. Çevresel Performans Endeksi	26
3.5. Ekolojik Ayak İzi	26
3.6. Yeşil GSYH Endeksleri	27
4. BRICS ÜLKELERİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA.....	28
İKİNCİ BÖLÜM.....	48
KAMU HARCAMALARI	48
1. KAMU HARCAMALARI KAVRAMI VE GELİŞİMİ.....	48
2. KAMU HARCAMA TÜRLERİ	50
2.1. Kamusal (Kolektif) Mal ve Hizmetler	51
2.2. Yarı Kamusal Mal ve Hizmetler.....	51
2.3. Özel Mal ve Hizmetler.....	52
2.4. Erdemli/Erdemsiz Mal ve Hizmetler	52
2.5. Küresel Kamusal Mal ve Hizmetler	53
3. KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI.....	53
3.1. İdari Sınıflandırma.....	54
3.2. Fonksiyonel Sınıflandırma.....	54
3.3. Ekonomik Sınıflandırma.....	56
3.3.1. Cari Harcamalar	57
3.3.2. Yatırım Harcamaları	57
3.3.3. Transfer Harcamaları	57
4. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞ NEDENLERİ	58

4.1. Kamu Harcamalarının Götünüşte Artış Nedeni	59
4.1.1. Para Ekonomisinin Yayılması	59
4.1.2. Para Değerinin Değişimi.....	60
4.1.3. Bütçe Harcama Yöntem ve Tekniğinin Değişimi.....	60
4.1.4. Ülke Sınırlarının ve Nüfusun Değişimi	60
4.2. Kamu Harcamalarının Gerçekte Artış Nedeni	61
4.2.1. Bilim ve Teknolojik Neden	61
4.2.2. Siyasi Neden	61
4.2.3. Askeri Neden	62
4.2.4. Sosyal Neden	62
5. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞINA YÖNELİK TEORİLER	63
5.1. A.Wagner Yaklaşımı (Wagner Yasası)	63
5.2. Peacock ve Wiseman Yaklaşımı.....	64
6. BRICS ÜLKELERİNDE KAMU HARCAMALARI.....	66
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	69
KAMU HARCAMALARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA	
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BRICS ÜLKELERİ ÖRNEĞİ	69
1. Kamu Harcamalarının Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki Etkisine Yönelik Literatür	69
1.1. Kamu Sağlık harcamalarının Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki Etkisi	70
1.2.Kamu Eğitim Harcamalarının Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki Etkisi	72
1.3.Kamu Sektörü Büyüklüğünün (Government Size) Sürdürülebilir Kalkınma	

Üzerindeki Etkisi	74
2. Veri ve Yöntem.....	76
3. Ampirik Analiz	79
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	83
KAYNAKÇA.....	86
ÖZGEÇMİŞ	96

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: İnsani Gelişme Endeks Aralıkları	23
Tablo 1.2: BRICS Ülkelerinin Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi	30
Tablo 1.3: BRICS Ülkelerinin SKA-1 Endeksi	31
Tablo 1.4: BRICS Ülkelerinin SKA-2 Endeksi	32
Tablo 1.5: BRICS Ülkelerinin SKA-3 Endeksi	32
Tablo 1.6: BRICS Ülkelerinin SKA-4 Endeksi	34
Tablo 1.7: BRICS Ülkelerinin SKA-5 Endeksi	35
Tablo 1.8: BRICS Ülkelerinin SKA-6 Endeksi	36
Tablo 1.9: BRICS Ülkelerinin SKA-7 Endeksi	37
Tablo 1.10: BRICS Ülkelerinin SKA-8 Endeksi	38
Tablo 1.11: BRICS Ülkelerinin SKA-9 Endeksi	39
Tablo 1.12: BRICS Ülkelerinin SKA-10 Endeksi	40
Tablo 1.13: BRICS Ülkelerinin SKA-11 Endeksi	41
Tablo 1.14: BRICS Ülkelerinin SKA-12 Endeksi	42
Tablo 1.15: BRICS Ülkelerinin SKA-13 Endeksi	43
Tablo 1.16: BRICS Ülkelerinin SKA-14 Endeksi	44
Tablo 1.17: BRICS Ülkelerinin SKA-15 Endeksi	45
Tablo 1.18: BRICS Ülkelerinin SKA-16 Endeksi	46
Tablo 1.19: BRICS Ülkelerinin SKA-17 Endeksi	47
Tablo 2.1: Birinci Düzey HFS Birimleri.....	55
Tablo 3.1: Veri Setinin Tanımı	76
Tablo 3.2: Veri Setinin Tanımlayıcı İstatistikleri	77
Tablo 3.3: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları	80
Tablo 3.4: Homojenlik Test Sonuçları	80
Tablo 3.5: İkinci Nesil Panel CIPS Birim Kök Testi Sonuçları.....	80
Tablo 3.6: SDEV ve GOVEDU Nedensellik Analizi Sonuçları	81
Tablo 3.7: SDEV VE GOVHEALTH Nedensellik Analizi Sonuçları.....	81
Tablo 3.8: SDEV ve GOVSİZE Nedensellik Analizi Sonuçları.....	82

ŞEKİLLER

Şekil 1.1: Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları	16
Şekil 1.2: ÇPE Puanının Hesaplanması.....	25
Şekil 2.1: İki Dünya Savaşı Arasındaki Kamu Harcama Göstergeleri.....	66
Şekil 2.2: BRICS Ülkelerinin Genel Kamu Harcamalarının GSYH Oranı (1999-2023)	68

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
BKH	: Binyıl Kalkınma Hedefleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMÇKK	: Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı
BMÇP	: Birleşmiş Milletler Çevre Programı
BMİDÇS	: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çevre Sözleşmesi
BMKP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
BMSKK	: Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
ÇPE	: Çevresel Performans Endeksi
ÇSE	: Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi
DB	: Dünya Bankası
DÇKK	: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu
DEF	: Dünya Ekonomi Forumu
DHKV	: Doğal Hayatı Koruma Vakfı (World Wide Fund For Nature)
DSKZ	: Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi
DTB	: Difteri, Tetanos, Boğmaca
EKViÖ	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
GİG	: Gerçek İlerleme Göstergesi
GOVEDU	: Kamu Sektörü Toplam Eğitim Harcamaları
GOVHEALTH	: Merkezi Hükümet Sağlık Harcamaları
GOVSİZE	: Kamu Sektörü Büyüklüğü Endeksi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
HFS	: Hükümet Fonksiyonlarının Sınıflandırılması
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
KHA	: Küresel Hektar
KMYVKK	: Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu

SDEV	: Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi
SERE	: Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi
SK	: Sürdürülebilir Kalkınma
SKE	: Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi
SKH	: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
SKK	: Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu
SKKYDSF	: Sürdürülebilir Kalkınma Konusunda Yüksek Düzeyli Siyasi Forum
UHS	: Ulusal Hesaplar Sistemi
UPF	: Uluslararası Para Fonu

GİRİŞ

1800’lü yıllardan itibaren sanayileşme, kentleşme ve nüfus artışı, çevresel bozulma, hava kirliliği ve küresel ısınmaya yol açmıştır. Birleşmiş Milletler (BM) ve ülkeler, 1970’li yıllardan itibaren çevresel bozulmayı önlemek için önlemler almaya başlamışlardır. Çevresel korunma ile başlayan sürdürülebilirlik sosyal ve ekonomik boyutların da dâhil edilmesiyle “sürdürülebilir kalkınma” kavramı ortaya çıkmıştır (Tekeli, 1996). Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk olarak 1987 yılında Gro Harlem Brundtland’ın başkanlığını yaptığı Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun yayımladığı “Bizim Geleceğimiz Raporu (Our Common Future Report)”nda öne sürülmüştür (BM, 2024a). Ülkeler, sürdürülebilir kalkınma ile birlikte sosyal, ekonomik ve çevresel hedeflerle vatandaşlarının yaşam standartlarını arttırmayı, yoksulluğu azaltma, temel ihtiyaçlara kolay erişim ve istihdam gibi evrensel standartlara ulaşma ve ülkelerle rekabet etme amaçları taşımaktadırlar.

Sürdürülebilir kalkınma için gelişmekte olan ekonomilerin sosyo-ekonomik gelişimleri, müdahaleci devlet anlayışını beraberinde getirmektedir. Toplumların ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin bir bölümü kamu harcamaları ile karşılanmaktadır. Geçmişten günümüze kadarki zaman içinde devletin ekonomi içerisindeki yeri Adam Smith’in öncüsü olduğu klasik liberal anlayıştan, 1929 Büyük Buhranı sonrası ortaya çıkan John Maynard Keynes’in müdahaleci devlet anlayışına evrilmiştir (Öztürk, 2006). Keynesyen yaklaşım ile birlikte terk edilen denk bütçe yapısı borçlanmaları beraberinde getirmiş ve müdahalecilikle beraber kamu harcama boyutları uzun vadede artan seyirle devam etmiştir. Kamu harcamalarının artışı ortaya koyan ilk araştırma ise Adolf Wagner tasafından öne sürülen “Wagner Yasası”dır. Wagner yasası, ekonomik kalkınma ile birlikte kamunun eğitim, sağlık gibi hizmetleriyle halkın sosyal refahında artacağını ve bununla hükümet harcamalarını arttıracaklarını öne sürmektedir (Recepoğlu,2022).

Bu tezin amacı, BRICS ülkelerinde kamu sağlık ve eğitim harcamaları ve kamu sektörü büyüklüğü ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki iki yönlü ilişkiyi analiz etmektir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, sürdürülebilir kalkınmanın tanımı, kapsamı ve tarihsel süreç içindeki gelişimi açıklanmıştır. Daha sonra BRICS (Brezilya, Rusya,

Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkelerinde sürdürülebilir kalkınmanın gelişimi değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, kamu harcamalarının tanımı yapılmış, harcamaya konu olan kamusal mal ve hizmetler açıklanmıştır. Daha sonra kamu harcamalarının sınıflandırma nedeni ve biçimleri açıklanmıştır. Kamu harcamalarındaki artış Wagner ve Peacock-Wiseman teorileriyle desteklenerek anlatılmıştır. Son kısımda BRICS ülkelerinin kamu harcama oranları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, öncelikle kamu harcamaları ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki teorik ve ampirik literatür araştırmasının bulguları sunulmuş, daha sonra kamu eğitim ve sağlık harcamaları ile kamu sektörü büyüklüğü ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisi BRICS ülkeleri örneğinde analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Birinci bölümde sürdürülebilir kalkınma kavramı, boyutları, hedefleri ele alınarak tarihsel süreçte sürdürülebilir kalkınmanın gelişimi incelenmiştir. Daha sonra çalışmanın örneklemini oluşturan BRICS ülkelerinde sürdürülebilir kalkınmanın gelişimi değerlendirilmiştir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN TANIMI VE TARİHSEL SÜREÇTE GELİŞİMİ

Sanayi devrimi ile birlikte kitlesel üretim artışı, doğal kaynakların bilinçsizce kullanımı, kentleşme ve yüksek nüfus artışı çevresel sorunlara yol açmıştır. 1970’li yıllara kadar ekonomik büyüme ve kalkınma çabası ile çevre büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Ulusal ölçekte başlayan çevresel bozulmalar küresel boyuta ulaşmıştır ve sosyo-ekonomik yapıda sorunlara sebep olmuştur. Çevresel sorunların uluslararası boyutlara ulaşması çözüm yollarının arayışı için ülkeler arası iş birlikleri yapılmasının önünü açmıştır (Yıkma, 2011: 26; Zafır, 2014: 243).

Carson (1962), sanayileşme sürecinin ve tarımın çevreye ve insan sağlığına vermiş olduğu zarara dikkat çeken ilk çalışmalardandır. Diğer yandan Ehrlich (1968) nüfus artışı, kaynak kullanımı ve çevre arasındaki etkileşimi ele almıştır. Dünyanın sınırlı kapasitesi olduğunu yüksek nüfus artışının engellenmesi gerektiğini yoksa açlık ve kıtlığın insanlığın sonu olacağını açıklamıştır. Az gelişmiş ülkelerde çevresel zararı aza indirecek şekilde kontrollü gıda üretimini ve tarımsal faaliyetlerin yürütülmesini teşvik etmiştir (Ehrlich, 1968).

Peccei (1968) tarafından kurulan Roma Kulübü, Roma’daki Accademia dei lincei’de toplanan Massachusetts Institute of Technology’de (MIT) görevli ekonomistler, bilim insanları, hümanistler ve sanayicilerin oluşturduğu otuz kişilik bir topluluk olarak bir araya geldiler. İnsan eylemlerinin doğaya verdiği zararları önlemek için dünya nüfusu, çevresel bozulma, endüstriyel üretim, gıda arzı ve yenilenemeyen doğal kaynakların tüketimiyle ilgili çalışmalarıyla dikkat çekmişlerdir. 1972’de yayımladıkları “*Büyümenin*

Sınırları” raporunda, artan dünya nüfusu ve sanayileşmenin çevresel kirliliği arttıracaklarını, gıdanın ve kaynakların tüketimi devam ederse gezegen büyümenin limitine ulaşacağını savunmuşlardır. Büyüme eğilimlerini değiştirmek, gelecekte sürdürülebilir ekonomik ve ekolojik istikrar durumu ile küresel dengeye ulaşılabilirliğini çalışmalarında anlatmışlardır (Meadows ve diğerleri, 1972). Çalışma sıfır büyüme ile dengeye geliş düşüncesi ile kamuoyunda tepkilerle karşılaşsa bile çevre sorunlarına sağladıkları katkılar ile toplumların bilinçlenmesinin önünü açmıştır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012: 257).

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) tarafından 1968 tarihli Paris’te düzenlenen Biyosfer Konferansı’nda biyosferin ve insanın korunmasına dikkat çekilmiştir (Zafir, 2014).

İsviçre’nin Founex kentinde 1971 yılında düzenlenen uzmanlar seminerinde Founex Kalkınma ve Çevre Raporu’nda, doğal kaynakların bozulması, biyolojik ve endüstriyel kirlilik, fiziki ve toplumsal bozulma konuları kategorize edilmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bu sorunların ortaya çıkma ihtimalini çevre ve kalkınma stratejileri ile birlikte ele alınması gerektiği belirtilmiştir (BMÇP, 1981: 11). 1972 yılından itibaren BM, sürdürülebilir kalkınma konusundaki çalışmalara öncülük etmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma kavram olarak ilk kez Birleşmiş Milletler (BM)’in 1972 yılında Stockholm’de düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı’nda ele alınmıştır. Sürdürülebilir kalkınma tanımı ilk kez “Ortak Geleceğimiz” olarak adlandırılan 1987 Brundtland Raporunda tanımlanmış ve 1992 BM Çevre ve Kalkınma Konferansı ile de dünya gündemine girmiştir (BM, 2024a). Brundtland Raporunda sürdürülebilir kalkınma “İnsanlığın, gelecek neslin kendi gereksinimlerini karşılama yeteneğinden taviz vermeden, bugünün ihtiyaçlarının da karşılanacağı şekilde kalkınmayı sürdürülebilir hale çevirme yeteneğine sahip olunması.” şeklinde tanımlanmıştır (BM, 1987).

Bu bağlamda İsveç Hükümeti’nin, uluslararası düzeydeki insani çevre sorunlarına çözüm bulmak amacıyla bir konferans düzenlemesi teklifi üzerine 5-16 Haziran 1972 tarihleri arasında Stockholm’de BM İnsan Çevresi Konferansı düzenlenmiştir (BM,

2024b). Söz konusu konferans ile tarihte ilk kez birçok ülke çevre konusunu görüşmek üzere bir araya gelmiştir. Bu anlamda, 1972 Konferansı, çevre sorunlarıyla mücadeleye yönelik ilk uluslararası çaba olarak kabul edilmektedir.

Konferansta, sanayileşmenin etkisiyle artan çevresel problemlerin çözülmesi için sosyal refahın iyileştirilmesine değinilerek refah ve bilinci gelişen insanın çevresine de duyarlı olacağı, eğitim ve bilime önem verilerek toplumsal bilinç kazandırılması gerektiği, ekolojik ve biyosfere verilen zararın telafisi için yenilenemeyen doğal kaynakların dikkatli kullanılması gerektiği ve dünya nüfus artışının az gelişmiş olan ülkelerde çevresel sorunları arttıracığı konularına değinmişlerdir. Hükümetlerin kalkınma için çevresel faaliyetlerle ilgili çalışmaları artırmaları ve işbirliği içinde olmaları çağrısında bulunmuşlardır. Böylelikle çevre, insan ve kalkınma etkileşiminin önemine dikkat çekilmiş ve çevresel sorunların gelecek nesilleri de etkileyeceği düşünerek sürdürülebilir kalkınmanın temelleri atılmıştır (BM, 1972).

Konferans sonucunda, çevrenin korunması ve doğal kaynakların yönetişimi konusunda uluslararası taahhütler ve rehber ilkeler içeren Stockholm bildirisi kabul edilmiştir. Çevreyi korumanın yanında kalkınma ve çevre arasında denge sağlanması vurgulandı. UNEP (UNEP - UN Environment Programme, Birleşmiş Milletler Çevre Programı) kuruldu. Küresel çevre sorunları temelinde sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etme amacı taşıyan program, iklim değişikliği, doğa ve biyolojik çeşitlilik kaybı ve kirlilikten oluşan üçlü gezegen krizinin temel nedenlerini inceleyerek yeşil ekonomiyi desteklemiştir (BM, 1972).

Stockholm konferansından 20 yıl sonra düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, 3 ve 14 Haziran 1992 tarihlerinde Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenmiştir. Konferansta ekonomik kalkınma ve çevrenin korunması konularının ülkelerin sürdürülebilir kalkınma planlarına uygulanacağı kabul edilmiştir. Konferans sonunda iki belge üretilmiştir. Bunlardan ilki Rio Deklarasyonu, ikincisi Gündem 21'dir. (BM, 1992). Rio Deklarasyonunda 27 maddelik evrensel ilkeler yayımlanmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın insan odaklı olduğunu söyleyen deklarasyon, çevrenin korunması ve kaynakların kullanım konularının ulusların kalkınma politikalarına uygulanması gerektiği, şimdi ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarının adil karşılanması, yaşam standardındaki eşitsizliklerin giderilmesi ve yoksulluğun azaltılması, gelişmiş devletlerin az ve gelişmekte olan devletleri desteklemesi ve işbirliklerinde

bulunulması, bilim ve teknolojik gelişimin teşvik edilmesi, bilgi alışverişi yapılması gibi sürdürülebilir kalkınmanın temel ilkeleri benimsenmiştir (BM, 1992).

Gündem 21’de ise uluslararası işbirliği çerçevesinde çevre ve kalkınma konularında eylem planı oluşturulmuş ve dört ana başlıkta stratejiler ele alınmıştır (BM, 1992):

- Birinci bölüm, Sosyal ve ekonomik boyutlara ilişkin konulardır. Gelişen ekonomiler için sürdürülebilir kalkınmayı hızlandırmak, yoksulluğu azaltma, üretim-tüketim şekillerinin sürdürülebilirliği, bireylerin sağlığının ve yaşam koşullarının geliştirilmesi, sürdürülebilir yerleşim yerlerinin oluşturulması ve devletlerin politik ve siyasi süreçlerine çevre ve kalkınmayı entegre etmeleri gerektiğidir.
- İkinci bölüm, Gelişim için doğal sermayenin korunmasıdır. Bunun için atmosferin korunması, ormansızlaşma ve kuraklıkla mücadele edilmelidir denilmiştir. Sürdürülebilir tarım teşvik edilmeli, biyo-çeşitliliği sağlamalı ve okyanus, deniz ve kıyılar korumaya alınmalıdır denilmiştir.
- Üçüncü bölüm, Belirli grupların sürdürülebilir kalkınmaya katılımı teşvik edilmiştir. Kadınların eşitlikçi olarak katılımı desteklenmiş, çocuklar ve gençlerin eğitilmesi önem arz etmektedir denilmiştir. Sivil Toplum Kuruluşlarının işbirliğinin güçlendirilmesi, yerel yönetimin desteklemesi, işçi ve sendikal hakların güçlendirilmesi konularına değinilmiştir.
- Dördüncü bölüm, Uygulama araçları belirlenmiştir. SK için gerekli finansmanın sağlanması, çevreye duyarlı teknoloji transferi, bilim ve eğitim ile halkın sürdürülebilir kalkınmaya farkındalığının oluşturulması, gelişmekte olan ülkelerin ulusal ve uluslararası işbirliğinin desteklenmesi konularını oluşturmaktadır.

Rio konferansı sonucunda Gündem 21 ve Rio Bildirgesi oluşturulmuştur ve “Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu” kurulmuştur. Kuruluş amacı, Rio Konferansında hedef ilke ve beyanların uygulanmasının takibini sağlamak ve hükümetler arası BM önderliğinde iş birliklerini sağlamaktır (Yıkılmaz, 2011: 19).

Rio Konferansından beş yıl sonra devlet ve hükümet başkanları bir araya gelerek Gündem 21’in gözden geçirilip değerlendirilmesinin yapılması ve belirlenen ilke ve

hedeflerdeki tahahhütlerin güçlendirmesi için New York'ta toplanmışlardır (BM, 2024c).

Yapılan genel kurul toplantısında Afrika ülkeleri başta olmak üzere az gelişmiş ülkelerin Gündem 21 hedeflerini uygulamada geri kaldığı görülmüştür. Büyümeleri yavaş ve negatif eğim göstermiştir, ülkelerde yoksulluk, düşük sosyal kalkınma düzeyi, yetersiz alt yapı hizmetlerinin devam ettiği görülmüştür. Bu tarz ülkelerin sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmaları için gelişmiş ülkelere uluslararası yardım çağrısı yapmıştır. Diğer taraftan geçiş ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma stratejilerini ulusal planlarına adapte etme ve yerine getirmede ilerlemeler kaydedildiği sonuçlarına ulaşılmıştır (United Nations, 1997). Ülkeler bazında genel bir değerlendirme yapılan toplantıda, Gündem 21'in uygulanmasında kaydedilen ilerlemenin bir sonraki kapsamlı incelemesi 2002 yılında yapılacağı kararlaştırılmıştır (BM, 1997).

2000 yılının Eylül ayında New York'ta toplanarak Birleşmiş Milletler Binyıl Zirvesi, diğer adıyla "Milenyum zirvesi" Birleşmiş Milletler Genel Merkezi'nde gerçekleşmiştir. Zirvenin amacı yirmi birinci yüzyılın ihtiyaçları neticesinde yeni kalkınma stratejisi oluşturmak ve küresel sorunlara karşı temel konuları ele almak ve üye ülkeler arasında işbirliği doğrultusunda ortak hedefler belirlemektir. (BM, 2024d).

Zirve sonucunda "Binyıl Deklarasyonu" yayımlanmıştır. Üye olan 189 ülkenin imzasıyla oluşan deklarasyonda küresel sorunlara yönelik sekiz ana maddeden oluşan sürdürülebilir kalkınma için yol haritası niteliğinde, sürdürülebilir dünya için "Binyıl Kalkınma Hedefleri" belirlenmiştir. Hedefler ile evrensel nitelikteki sorunlara karşı çözümler kabul edilmiş ve Binyıl Kalkınma Hedeflerine 2015 yılına kadar ulaşılması planlanmıştır (BM, 2024d).

Binyıl Kalkınma Hedefleri (BM, 2008):

- Aşırı Yoksulluk ve Açlığın Azaltılması: Günde 1.25 doların altında yaşayan insanların sayısını yarı yarıya azaltarak açlık çeken insan sayısının azaltılması,
- Evrensel İlköğretim Eğitimi: Bütün erkek ve kız çocuklarının evrensel ilköğretimini tamamlaması,

- Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi: İlk ve ortaöğretimde cinsiyet eşitsizliğini 2005 yılına kadar, eğitimin tüm kademelerinde ise en geç 2015 yılına kadar ortadan kaldırılması,
- Bebek ve Çocuk Ölümünün Düşürülmesi: Beş yaş ve altındaki bebek, çocuk ölümlerinin üçte ikisinin azaltılması,
- Anne Sağlığını İyileştirme: Anne ölümlerini dörtte üç oranında azaltma,
- HIV, AIDS, Sıtma ve Diğer Hastalıklarla Mücadele: Bu hastalıkların yayılmasını durdurmak, geriletme ve 2010'a kadar tedavisine ulaşım imkanı,
- Çevresel Sürdürülebilirlik: Çevresel kaynak kaybı, güvenilir içme suyu temini, gecekondü yaşamının iyileştirilmesi gibi temel ihtiyaçlara erişim,
- Küresel Ortaklık Geliştirilmesi: Kalkınma için şeffaf, kurallara dayalı, ön görüşü yapılabilir, eşitlikçi uluslararası yardımlaşmaya dayalı işbirliği hedeflenmiştir.

BM tarafından 2002 tarihli Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde bir araya gelinmiştir ve Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (WSSD-World Summit on Sustainable Development) düzenlenmiştir. 1992'deki ilk Dünya Zirvesinden 10 yıl sonra gerçekleştiği için RİO-10 olarakta bilinmektedir. Zirvede 1992 Rio konferansında alınan hedef ve kararların gözden geçirilmesi ve ilerletilmesi, sürdürülebilir kalkınmaya olan bağlılık devam ettirilerek uluslararası dayanışma amacıyla toplanılmıştır. Konferansta Johannesburg Uygulama Planı ile 37 ilkedden oluşan Johannesburg Deklarasyonu kabul edilmiştir (BM, 2002). Gündem 21, Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Johannesburg Uygulama Planı'nın uygulanma sözü verilmiştir.

Deklarasyonda, yarının çocuklarına bırakılacak çevresel sosyal ve ekonomik açıdan sürdürülemez kalkınma kalıplarından uzak bir dünya bırakılması için sorumluluk alınmıştır. Yoksulluk, sürdürülemez tüketim ve üretim kalıplarının değiştirilmesi, fosil kaynak tüketimini azaltarak doğal kaynakların korunması ve iyi yönetişimin sürdürülebilir kalkınmanın temel hedefi olduğunu kabul etmişlerdir. SKH'ne ulaşmak için şeffaf, hesap verebilir ve çok taraflı uluslararası kurumların önemi vurgulanmıştır (BM, 2002).

Zirvede verilen taahhütlerin takibi için on yıllık program süreçlerinin başlatılması kararlaştırılmıştır (BM, 2002: 82-85).

2005'te New York'ta BM Genel Merkezinde gerçekleştirilen konferans ile Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin aradan geçen beş yıl içindeki gelişme durumunun değerlendirilmesi için toplanılmıştır. Hiçbir devletin tek başına ayakta kalamayacağı düşüncesiyle uluslararası barış ve kolektif güvenlik için işbirliği yapılarak iyi yönetim ve ortak stratejiler oluşturularak sürdürülebilir kalkınmanın üç temel bileşeni olan “ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma ve çevreyi koruma” gerekliliği, yoksulluğun ortadan kaldırılması, sürdürülemez üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. BM 2005 Dünya Zirvesinin sonuç belgesinde, 4 ana başlık ile BKH'lara ulaşmak için yapılacakları belirlemişlerdir (BM, 2005):

- Kalkınma
- Barış ve güvenlik,
- İnsan hakları ve hukukun üstünlüğü
- BM'nin daha etkin çalışması için güçlendirilmesidir.

New York 20-22 Eylül 2010 tarihli Binyıl Kalkınma Hedefleri Zirvesi düzenlenmiştir. Zirvenin amacı 2015 yılına kadar ulaşılması planlanan BKH'ne son beş yıl kala verilen taahhütlerin değerlendirilmesidir. Konferansta kadın ve çocuk sağlığı için küresel stratejiler için çağrı yapılmıştır. Anne ve çocuk ölüm oranlarının azaltılmasının sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmaktaki öneminin altı çizilmiştir (BM, 2024e).

Konferansın sonucunda “2010 Binyıl Kalkınma Hedefleri Zirvesi Sonuç Belgesi” kabul edilmiştir. Sonuç belgesinde 2000 yılındaki BKH'de gerçekleştirilen ilerlemeler gözden geçirilmiş ve hedefler tekrardan taahhüt edilmiştir; (BM, 2010).

- Yoksulluğun Azaltılması: Yoksulluk ve açlıkla mücadeleye yönelik eylemlerin yoğunlaştırılması vurgulanmıştır. Özellikle Çin ve Sahra altı Afrikada yoksulluk ve açlığın yükselmeye devam ettiği görülmüştür.

- Eğitim ve Sağlık: Evrensel eğitimde ilerleme kaydedilmiş yine de istenilen hedefe ulaşamadığı görülmüştür, kadın ve çocuk sağlığına yoğunlaşma gereksinimine dikkat çekilmiştir. Cinsiyet eşitliği ve çocuk ölümlerinin azaltılması gibi hedeflerde

kaydedilen ilerlemelerin hızlandırılması amaçlanmıştır.

- Çevresel Sürdürülebilirlik: Çevresel sürdürülebilirliği sağlama ve iklim değişikliğiyle mücadele konularında taahhütlerde bulunulmuştur.
- Küresel Ortaklıklar: Kalkınma için küresel ortaklıkların güçlendirilmesi ve gelişmekte olan ülkelere yönelik yardımın artırılmasının gerekliliği vurgulanmış. Geçen yıllar içinde herkes için istenilen büyüme ve istihdama (insana yakışan iş hedefine) ulaşılamamış, işsiz büyüme terimi ortaya çıkmıştır.

20-22 Haziran 2012 Rio De Janeiro’da BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı yapılmıştır. 1992 Rio Konferansı için üçüncü kez toplanılan teyit ve takip konferansıdır. Birleşmiş milletler çevre ve kalkınma konferansından 20 yıl sonra düzenlendiği için RİO-20 şeklinde bilinmektedir. Bu zamana kadar ki konferansların eksik tarafları belirlenmeye çalışılmıştır. Ana konuları, eşitlikçi ve adaletli sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, yoksullukla mücadele, temel ihtiyaçlara ulaşım, doğal kaynakların korunması ve geri dönüştürülen malzemelerin teşviki bağlamında yeşil ekonomi politikaları benimsenmiştir (BM, 2024f). Konferansa katılan üye devletler BKH’ni örnek alarak 2015 yılı sonrası için “*Sürdürülebilir Tüketim Ve Üretim Kalıplarına İlişkin 10 Yıllık Program Çerçevesi*” başlıklı belge ile aşağıdaki hedefleri benimsemişlerdir (BM, 2012: 2-3):

- Sürdürülebilir, kapsayıcı ve eşitlikçi küresel büyümeyi, yoksulluğun azaltılmasını ve sosyal refahı destekler,
- Daha iyi yaşam kalitesi için gerekli temel ihtiyaçları karşılar,
- Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini artırır ve Dünya ekosistemlerinin sağlığını ve bütünlüğünü korur,
- Kadınlar, çocuklar ve gençleri toplumsal cinsiyet kalıpları olmadan ilgili süreçlere katılımını teşvik eder,
- Tehlikeli maddelerin ve toksik kimyasalların kullanımı gibi çevreyi kirletici atıkların oluşumunu azaltır,
- Doğal kaynakları korur, geri dönüştürülebilir verimli kullanımı teşvik eder,

- Kaynak verimliliği ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı da dâhil olmak üzere yaşam döngüsü yaklaşımlarını teşvik eder,
- Özellikle gelişmekte olan ülkelere daha fazla önem verilmesini ve tüm ülkeler için yeni ekonomik fırsatların yaratılmasını teşvik eder,
- Herkes için üretkenlik, istihdam sağlama ve insana yaraşır iş imkânı sağlayan, verimli sosyal koruma sistemlerini teşvik eden rekabetçi ve kapsayıcı bir ekonomiyi teşvik eder,
- Küresel sürdürülebilir kalkınma taahhütlerinin uygulanmasını, Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşılmasını ve hayata geçirilmesini desteklenmesi hedefleri taahhüt edilmiştir.

Bu hedefler, devletler ve uluslararası örgütlerin stratejik ve kalkınma planlarına uygulamaları için özellikle Rio Deklarasyonunun 7. Maddesi olan çevresel kalkınmaya ilişkin sürdürülemez tüketim ve üretim kalıplarını terketmeleri üzerine oluşturulan hedeflerdir (BM, 2012).

New York 2015 tarihli Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde 150' den fazla devlet başkanları bir araya toplanmıştır. Değerlendirmeler sonucu Binyıl Kalkınma Hedeflerinde 2015 yılına kadar gelinen süreç içinde istenilen sürdürülebilirlik düzeyine ulaşamamıştır. Bu zirve ile amaçlanan insan, gezegen, evrensel barış ve refah gibi daha kapsamlı Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ni içeren 17 maddelik "2030 Gündemi" bildirgesini oluşturmaktır (BM, 2024g). Bu konulara ek olarak yoksulluğun her türlü şekliyle kaldırılmasının en ihtiyatlı küresel sorun ve sürdürülebilir kalkınma için bir zorunlu amaç olduğu kabul edilmiş ve iş ortaklıkları içinde bulunmuşlardır (BM, 2015: 1).

Dünyamızı dönüştürmek konulu genel kurul toplantısında 17 SKH ve 169 amaç ile sürdürülebilir kalkınma kapsamını insanlık ve gezegen için beş ana başlıkta oluşturmuşlardır (BM, 2015: 2):

- İnsanlar: Yoksulluğun ve açlığın her türlü biçimi ve boyutuyla sona erdirilmesi ve tüm insanların potansiyellerini onur, eşitlik ve sağlıklı bir çevrede gerçekleştirebilmelerini sağlamaya,

- Gezen: Sürdürülebilir tüketim ve üretim, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ve iklim değışikliğı konusunda acil önlemler alarak gezenimizi bozulmadan korumalıyız demişlerdir; böylece gezenimiz şimdiki ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılaya,
- Refah: Tüm insanların bolluk ve refah içinde bir yaşam sürebilmelerini ve ekonomik, sosyal ve teknolojik ilerlemenin doğayla uyum içinde gerçekleşmesini sağlamaya,
- Barış: Korku ve şiddetten uzak, barışçıl, adil ve kapsayıcı toplumlar yetiştirmeye,
- Ortaklık: Bu Gündemi hayata geçirmek için gerekli araçları, özellikle en yoksul ve en savunmasız kesimlerin ihtiyaçlarına odaklanan, güçlendirilmiş küresel dayanışma ruhuna dayalı, tüm ülkelerin, tüm paydaşların ve tüm insanların katılımıyla, yeniden canlandırılan bir Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Ortaklığı aracılığıyla harekete geçirmeye kararlılıklarını açıklamışlardır.

Konferans sonucunda, geniş kapsamlı evrensel politikalar açıklanan beş ana başlık temelinde 17 hedef ile verilmiş oldu (BM, 2015). Konferansta sunulan bildirgedeki 17 maddelik Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, tezin 2.2. sayılı konu başlığında detaylı olarak açıklanacaktır.

24-25 Eylül 2019 yılında ileri gelen devlet başkanları 2030 Gündemi ve 17 SKH uygulamasının takibi için New York, BM Genel Merkezinde buluşmuşlardır. Eylül 2015'ten sonra SKH'nin ülkelerdeki durumunu görmek üzerine düzenlenen ilk toplantıdır. Zirve “SK İçin 10 Yıllık Eylem Planı ve Dağıtım Hazırlama” başlıklı beyannamenin kabulüyle sonuçlanmıştır. Bu beyanname ile 2030'a kadar on yıllık program çerçevesinin gerçekleştirilmesi amacıyla ülkelere çağrıda bulunulmuştur. 2030 Gündeminin uygulanması için gezen, barış, uluslararası ortaklık, güvenlik ve insanların refahı için kararlılıklarını teyit etmişlerdir. Yoksulluğun her türlü biçimine karşı durulmasının en önemli küresel amaç olduğunu söylemişlerdir. Ülkeler bu ortak vizyonlarını önümüzdeki 10 yıl içinde gerçekleştirme sözü vermişlerdir (BM, 2024h).

2022 tarihinde Haziran başında Stockholm'de dünya liderleri tekrardan bir araya geldi. 1972 tarihli BM İnsan Çevresi Konferansı'ndan 50 yıl sonra “herkesin refahı için sağlıklı gezen, bizim sorumluluğumuz bizim fırsatımız” vizyonu ile konferans

gerçekleştirilmiştir. 2022 tarihindeki güncel ortam ve şartlar ile 1972 konferansındaki durumlar farklıdır. O zamanki şartların sorunları olan az gelişmişlik yerini aşırı gelişmişliğe dünyadaki kirlilik ve kıtlık sorunları yerini toplum refahı ve toplumsal adaletsizlik gibi daha sosyalliğin arttığı sosyo-ekonomik sorunlara bırakmıştır (BM, 2022).

Önceki BM konferanslarında da olduğu gibi amaç, sürdürülebilir kalkınma ve çevre ile ilgili geçen süreçte başarıların değerlendirilmesi, taahhütlerin gözden geçirilmesi ileriye yönelik yapıcı kararların alınmasıdır. Konferansta en önemli temalardan biri dünya genelinde kriz yaratan toplumlarda ekonomik bozulma ve adaletsizliklere de neden olan COVID-19 krizi ile ilgili nasıl bir toparlama süreci gerçekleştirilebilir sorusunun ele alınması olmuştur. SKH'ların hızlandırılması, üçlü gezegen krizi (iklimin değişikliği, kirlilik, biyolojik çeşitliliğin azalması) ele alınmıştır, gençlerin katılımı desteklenmiş, işbirlikleri yapılmasına dikkat çekilmiş, insanların refahı için sürdürülebilir ve sağlıklı gezegen vizyonunun harekete geçirilmesi vurgulanmıştır (BM, 2022).

Konferansta, Liderlik Diyalogları yapılmıştır. Liderlik diyalogları ile 2030 gündemi ve sonrasındaki eylemlerin haritası çizilmiştir. Liderlik Diyalogu 1'de, Bütün insanlar için sağlıklı dünya ve toplumsal refah için acil eylem ihtiyacının gerekliliği başlığı altında bir araya gelinmiştir. Liderlik Diyalogu 2'de ise konferansın önemli noktalarından olan COVID-19 kapsamında sürdürülebilir ve evrensel toparlanma konusuna değinilmiştir. Liderlik Diyalogu 3'te, Sürdürülebilir kalkınmanın önümüzdeki on yıllık sürecinde çevresel hareketlerin hız kazanması gerektiği vurgulanmıştır (BM 2022).

Uluslararası toplantının kapanışında, toplumsal refah varsa, sağlıklı bir gezegen vardır denilmiştir. Sağlıklı gezegene faydada bulunmanın ise çevreye önem veren para ve mali politikaların uygulanmasıyla oluşacağına, sürdürülebilir tüketim-üretim kalıplarının teşvikine değinilmiştir. Ülkeler arasında adil ve çok taraflı tutuma önem verilmesine az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınmaya geçiş sürecinde gelişmiş ülkelerin liderlik etmesi savunulmuştur. Uluslararası hukuk üstünlüğü, dayanışma ve küresel diyalogların devamlılığı ile yardımlaşmacı ve güvene dayalı ilişki kurulması temenni edilmiştir (BM, 2022).

2023 SKH Zirvesi, New York'ta yüksek düzeyli siyasi forum için bir araya gelen birçok devlet başkanının katılımıyla gerçekleşmiştir. 2019 yılından sonra 2030 Gündem hedeflerinde nasıl bir seviyeye gelindiğinin görüldüğü ikinci toplantıdır. Konferansta yayımlanan Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Raporu ile 2030 Gündem hedeflerine ulaşmakta yetersiz kalındığı görülmüştür ilerlemeler ya orta seviyede kalmış ya da 2015 hedefinin alt seviyelerinde kalmıştır. Bu seviyelerin Ukrayna savaşı, korana virüs salgını, ülkelerin yaşadığı doğal afetler, iklim değişiklikleri, bölgesel çatışmalar, finansal krizler gibi üst üste gelen küresel kriz silsilesi nedeniyle olduğu konferans neticesinde görülmüştür. Genel kurul raporunda küresel kriz sürecinden kurtulmak için SKH'nin 5 hedefine dikkat çekilmiştir. Bu hedefler, SKH'nin 6. Hedefi olan herkes için erişebilir su ve sanitasyon sağlanması, 7. Hedef, herkesin ulaşabileceği sürdürülebilir enerji sistemlerine ulaşım, 9.Hedef, sürdürülebilir endüstriyi sağlamak, alt yapıyı güçlendirmek, 11. Hedef, yerleşim alanlarında güvenilirliği ve sürdürülebilirliği sağlamak, 17. Hedef, Küresel çapta sürdürülebilir ortaklığı sağlamaktır. Forum görüşülen beş hedefin uygulanması ile kalkınma hedeflerine ulaşma çabasını güçlendirmeyi amaçlamıştır (BM, 2024ı).

Konferans sonucunda, krizlere rağmen hedeflerin sürdürülebilir ve kapsamlı politikalar ile ulaşılabilir olduğu teyit edildi. Ülkelerin işbirliklerini arttırmaları, sanayi, bilim, teknoloji ve inovasyon alanına yatırımlarla sürdürülebilir dönüşüme daha kolay ulaşılacağına altı çizilmiştir (BM, 2024ı).

2024 yılında Geleceğin Zirvesi konulu toplantı için ülkeleri temsil eden devlet başkanları ile New York'ta bugünün ve yarının nesillerinin ihtiyaçlarını korumak amacıyla Birleşmiş milletler genel merkezinde toplanılmıştır. Genel kurul toplantısında “*Gelecek İçin Bir Pakt*” başlıklı sonuç belgesi kabul edilmiştir. Belgede kabul edilen ve uygulanması hedeflenen eylemler beş ana başlıkta kararlaştırılmıştır (BM, 2024i):

- Sürdürülebilir kalkınma için finansman sağlanması,
- Ülkeler arası güvenlik ve evrensel barış
- Sürdürülebilirliğin gerçekleşmesi için bilim, teknoloji ve inovasyona yatırım, dijital iş birliklerinin önemi,
- Gençlerimiz ve gelecek nesillerimizin önemi,

- Kapsamlı küresel yönetişimin sağlanması konularını içermektedir.

Toplantıda, 2030 Gündem'inin herkes için açlık ve yoksulluğa son verme, kimseyi arkada bırakmama, eşitsizlik ve adaletsizlikle mücadele etme, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve sosyal refah, cinsiyet eşitliği, dünyayı ve doğal kaynakları koruma taahhütleri Gelecek İçin Antlaşma içeriğinde tekrardan teyit edilmiştir (BM, 2024i).

Sonuç olarak ululararası devlet başkanları Gelecek Zirvesi ile Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin üç ana dayanağı olan insan hakları, barış ve güvenlik için gelecek neslin önemini vurgulayarak çark taraflı iş birliklerinde bulunulması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için Konferansta Küresel Dijital Sözleşme kabul edilmiştir. Uluslararası taahhütlere ulaşmak için inovasyon, dijitalleşme, bilim ve teknolojiye yatırım yapılmalıdır denilmiştir (BM, 2024i).

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN BOYUTLARI VE HEDEFLERİ

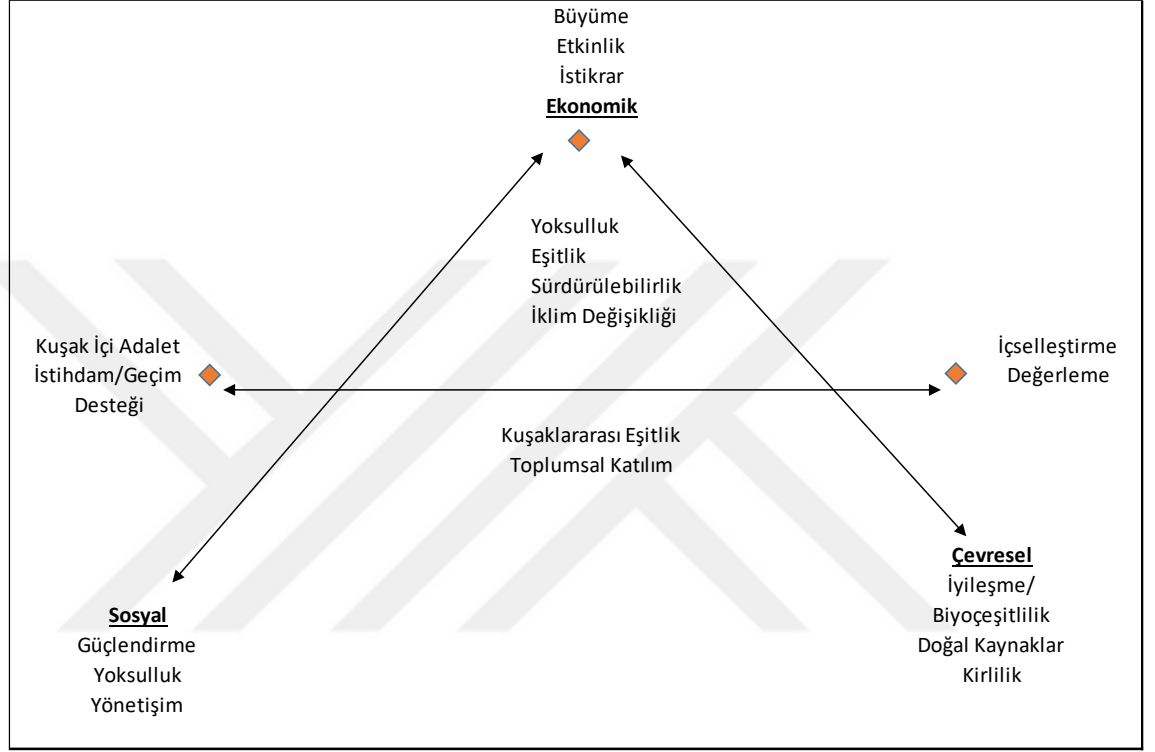
Bu kısımda sürdürülebilir kalkınmanın temel boyutları ile sürdürülebilir kalkınma hedefleri üzerinde durulacaktır.

2.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları

Sürdürülebilir kalkınma ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda bugün ve yarınları düşünerek kalkınmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Munasinghe (1992) kalkınmayı sürdürülebilir duruma getirmek için disiplinler arası kapsamlı ve dengeli bir çerçeve ile sürdürülebilir kalkınma üçgeni olarak tanımladığı “sürdürülebilir kalkınmanın üç ayağı” sosyal boyut, ekonomik boyut ve çevresel boyut stabil ve tutarlı olarak ele alınması gerektiğini önermiştir.

Şekil 1.1. Munasinghe'nin (1992), Rio De Janeiro Dünya Zirvesi'nde önerdiği sürdürülebilir kalkınma üçgeninin köşelerini oluşturan ekonomik, sosyal ve çevresel öğeleri arasındaki etkileşimi göstermektedir. Üçgenin köşeleri kadar kenar ve içindeki öğelerin de önemli olduğu vurgulanmıştır. Üçgenin ekonomi boyutu, sürdürülebilir kalkınma için büyüme ve fiyat istikrarı gibi mali amaçları sağlarken, kişilerin ödeme karşılığı satın aldıkları mal ve hizmet artışları vatandaşların refahında olumlu etki yaratmaktadır. Çevresel boyutu, ekolojik sistemin bozulmasını engelleme, biyolojik çeşitliliği korunması ve doğanın taşıma kapasitesinin, dayanıklılığının arttırılmasına odaklanır. Sosyal boyut ise iyi yönetim ile yoksulluğun azaltılması, temel ihtiyaçların

sağlaması, cinsiyet eşitliğinin oluşturulması ve bireyin ve toplumun refahında iyileştirmeler yaparak insani ilişkilerin geliştirilmesini sağlamaktadır. Sosyal boyuttaki kalkınma kurumlar arası sosyo-politik gelişmeye de olumlu etki sağlayacaktır (Munasinghe, 2004: 3-5).

Şekil 1.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları

Kaynak: Mohan Munasinghe “Sustaiomics: A-Trans-disciplinary Framework for Making Development More Sustainable”, International Society for Ecological Economics Internet Encyclopaedia of Ecological Economics, 2004, s.2.

2.1.1. Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme

Sürdürülebilir ekonomik büyüme, kaynakların tükenmesi, çevresel bozulma ve küresel ısınma gibi sorunlara yol açmadan ekonomik büyümenin sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Wang, 1996). Bu bağlamda, sürdürülebilir ekonominin çerçevesi aşağıda belirlenen dört temel nitelikle tanımlanabilir, (Baumgartner ve Quass, 2009: 2):

- İnsan ile doğa arasında ilişkinin varlığı
- Uzun vadeli ve yapısından dolayı belirsiz geleceğe yönelimin varlığı,

- Normatif temellere sahip gelecek nesiller ile günümüz insanlar arasındaki adalet düşüncesinin, doğa ile olunan ilişkide de olması,
- Doğal mal ve hizmetler ile bunların insan eliyle ikamesi olan mal ve hizmetlerin paylaşımında israfı yok sayan ekonomik verimliliğin ön plana çıkarılmasına özen gösterilmesi.

Herman Daly (2005) sürdürülebilir kalkınmanın insanların gelişimi için gereklilik arz eden doğal sermayenin önemini vurgulamıştır ve hem yenilenebilen hemde yenilenemeyen kaynaklar açısından farklı tekniklerin öncüsü olmuştur.

Artmakta olan insan nüfusu, üretime ve üretim için gereksinim olan hammadde teminini de artmıştır. Süreklilik arz eden sonsuz istekler neticesinde dünyada çok fazla atık oluşmuştur. Bu lineer ekonomi ya da doğrusal ekonomi, “Al-Üret-At” olarak ifade edilmekte ve sürdürülebilir kalkınma anlayışına aykırıdır (Kılıç ve Türkmen, 2020). Bu yaklaşım yerine döngüsel/ dairesel ekonomi (circular economy)’nin, bir başka deyişle üretim-dağıtım ve tüketim ağında geri dönüştürmeyi, yeniden kullanmayı, onarmayı ve geri kazanımının ikamesini sağlayan modelin benimsenmesi sürdürülebilir kalkınma açısından önem taşımaktadır (Kılıç ve Türkmen, 2020). Bu şekilde uygulamaların iklim bozukluklarını azaltma, çevresel kirlilik, geri dönüştürülemez atıkları minimum seviyeye indirme ve bu sayede biyolojik dengeyi koruma gibi küresel çaplı amaçları vardır.

2.1.2. Sosyal Sürdürülebilirlik

1972 BM İnsan ve Çevre Konferans raporunda açılış cümlesi olarak, çevrenin toplumla olan ilişkisine değinilmiş “*insan doğası gereği çevresini dönüştürme gücünü elde etmiştir, bu kişilerin yaşamları ve refahı için gereklidir*” denilmiştir (BM, 1972).

Sosyal sürdürülebilirlik, yapıcı bireysel ve toplumsal şartların kişi ve topluluğun bütünlüğünü ve refahını artırmasıdır. Bu artış sosyal sermayenin kullanılmasıyla gerçekleşmektedir (Morelli, 2011: 5; Munasinghe, 2004: 5). Sosyal sürdürülebilirlik için sosyal sermaye artışı şu ilkelerle sağlanmaktadır; temel hizmetlere erişim, nesillerin eşitliği, kültürel etkileşim, bütün grupların siyasi katılımı, toplumsal birlik, toplumun kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için araçlar, siyasi savunma ve sosyal sürdürülebilirlik bilincinin yaygınlaştırılmasıdır (Morelli, 2011: 5).

Sosyal sürdürülebilirlik, çevre ve ekonomik endişelerle beraber 1990'lı yıllardan sonra yeni bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. İnsani gelişim bireyin temel gereksinimlerden ve toplumsal eşitlik ihtiyacından doğmuştur. BM'in sürdürülebilir kalkınma raporlarında cinsiyet eşitliği, yoksulluk, kadınlar ve çocuklar, açlık ve barınma gibi sosyal ölçümlere yer verilmiştir. BM'ler insani gelişimi saptamak için ölçümlerinde İGE (İnsani Gelişim Endeksine) başvurmuştur. Bu model, insanlar arasında eşitlik, refah ve temel gereksinimler gibi konulardan sonuç elde etmektedir. İnsani Gelişim Endeksi bir ülkenin ortalama kazancını insan sağlığı, eğitim seviyesi ve gelir düzeyi üçlemesi temelinde ölçmektedir. Ülkenin kalkınma seviyesinin tespitinde ekonomik büyümenin tek etken olmadığına insanların sosyal yönlerinin de etkilediğinin gösterilmesi için geliştirilmiştir (BMKP, 2010).

Özetle, sosyal sürdürülebilir sistem, insanlar arasında eşitlik ve adaleti sağlayabilen, eğitim-sağlık hizmetlerinin ülkede yaşayan her kesime aynı nitelikte ulaşmasını sağlayan, kadın ve erkek arasındaki uçurumun azaltılmasını gözetken, devletin siyasi yönü ile vatandaşlara sağlayacağı sosyal hizmetin adil, eşit ve yeterli olarak sağlandığı bir oluşumdur (Harris, 2000: 5).

2.1.3. Çevresel Sürdürülebilirlik

İnsanlar hayatlarını idame ettirebilmek için etrafını değiştirir, çevresel sürdürülebilirlik, ekosistemlerin ve biyolojik canlıların yaşam alanlarını tehlikeye sokmadan insani ihtiyaçların karşılanmasıdır (Morelli,2011). Doğal sistemler için sürdürülebilirlik dış tehditlere karşı dayanıklı olmayı gerektirmektedir (Munasinghe, 2004). Doğal sermayenin devamlılığı için yenilenebilir sistemler oluşturularak çevre ve insan arasında denge kurulmalıdır (Morelli, 2011: 5).

Çevresel tahribat insan yaşamını da etkileyen olaylara neden olmuştur. Atmosferin kirlenmesinden dolayı oluşan iklim değişiklikleri, ozon tabakasının zarar görmesi, yangınların artması, fosil yakıtların azalması, su ve hava kirliliği, ormansızlaşma gibi faaliyetlerin giderilmesi için altı madde ile belirtilen konularda farkındalık yaratmalıdır (Krstić, 2018: 26):

- Doğa ve toplum arasında anlaşmaya varılmalı,

- Çevresel ekonomik sisteme yönelim ile ekonomik büyüme ve kalkınmanın önü açılmalı,
- Küreselleşmenin engellenmesi,
- Sosyalleşme alanlarının yaratılması,
- Uluslararası sosyal bağların teşvik edilmesi,
- Politika yapıcılar veya hükümetler, insanlığı en iyi çevresel ve sürdürülebilir kalkınma stratejilerine yönlendirmelidir.

Harris (2000), çevresel sürdürülebilirliğe ekolojik açıdan yaklaşarak biyolojik çeşitliliğin göz ardı edildiği bir dünyada artan nüfus ve sürdürülemez tüketim kalıplarıyla sonu gelen bir gezegeni kabul etmişlerdir demiştir. Biyolojik çeşitliliğin çevresel dayanıklılığı artırdığını ve doğada bozulma olduğunda çözümü yine doğadan sağlanmaktadır. Ormandaki zararlı böcek istilasından kurtuluşun zararlı böceği kontrol eden yırtıcılar sayesinde olacağını örneklemiştir. Sürdürülebilir çözüm ile insan eliyle oluşacak ilaçlama gibi bir tahribattan kaçınılmış, ekosistemin bütünlüğü korunmuştur (Harris, 2000: 12).

Sonuç olarak, çevresel sürdürülebilirlik için doğal kaynakların korunması önceliği önem arz etmektedir. Bu tutumun günümüz ve gelecek nesillere aktarılması çevre bilinçli toplumu oluşturacaktır. Yenilenebilir kaynakların kullanımına finansman sağlanmalı ve teknolojik yatırım ile sürdürülebilir çevrenin önü açılmalıdır.

2.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Hedefleri

1990'lı yılların sonlarından itibaren sürdürülebilirlik bilinci ile çevreyi tahrip etmeden sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın yolları aranmıştır. Çevre ve kalkınma beraber düşünülmesi gereken iki kavram halini almıştır. Bu kapsamda yeşil ekonomi, çevre yanlısı büyüme gibi yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (BMÇP) (UNEP-UN Environment Programme) tarafından yeşil ekonomi, çevresel risk faktörlerini ve ekolojik tahribatı önleyen, insan ve toplumların refahını, eşitlik ve beraberliğin iyileştirilmesini sağlayan ekonomi olarak tanımlanmaktadır (BMÇP, 2011:88).

Günümüzde sürdürülebilir kalkınma, ekonomik ve çevresel faktörlerle beraber sosyal hedefleri de kapsayarak üç boyutlu bir kavram halini almıştır. Bu kapsamda

ekonomik kalkınma gerçekleşirken, biyolojik çeşitlilik ve çevre kalitesinin tahribine karşı yoğunlaşmanın yanında sosyal adalet, karar vermede katılımcı demokrasi, gelir dağılımında eşitlik gibi bizden sonraki kuşakların haklarından ödün verilmemesi hedef alınmıştır (Zafir, 2014: 252).

BM, düzenlemiş olduğu konferanslarda sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesine yönelik hedefler belirlemiştir. İlk olarak 2000 yılında hazırlanan ve 2015 yılına kadar ulaşılması hedeflenen sekiz hedeften oluşan “Binyıl Kalkınma Hedefleri” belirlenmiştir. Bu hedefler (BM, 2008):

- Aşırı yoksulluğun ve açlığın yok edilmesi,
- Evrensel ilköğretimin sağlanması,
- Cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve kadınların güçlendirilmesi,
- Çocuk ölüm oranının azaltılması,
- Anne sağlığının iyileştirilmesi,
- HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi,
- Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması,
- Kalkınmaya yönelik küresel iş birliğinin geliştirilmesi.

2012 yılı Rio De Janeiro “BM Çevre ve Kalkınma Konferansı”nda On yıllık program çerçevesi kapsamında sürdürülebilir üretim-tüketim kalıplarının çerçevesi belirlenmiştir ve 2015’e kadar hedeflere ulaşılması taahhüt edilmiştir (BM, 2012).

On yıllık programın vizyonu: (BM, 2012).

- Sürdürülebilir küresel büyüme amacı, yoksulluğu kaldırmak ve refahı sağlanmak,
- Temel ihtiyaçları sağlama ve yaşam kalitesini artırmak,
- Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama, ekosistemlerin bütünlüğünü

korumak,

- Kadın, çocuk ve gençlerin savunmazsız kesimin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak;
- Tehlikeli madde, zararlı kimyasallar ve havayı kirletici emisyonların azaltmak,
- Doğal sermayeyi korumak, ürünleri ve geri kazanılan malzemeleri daha verimli kullanmak
- Sürdürülebilir kaynak kullanımı ve döngüsel yaklaşımları teşvik etmek,
- Gelişmesini tamamlamamış ülkelerin ekonomik fırsatları yakalamasını sağlamak,
- Ülkede istihdam, kişiye uygun iş fırsatı ve sosyal koruma sistemlerini sağlayan ekonomik sistem oluşturmak,
- SK taahhütlerine uymak, BKH'ne ulaşmak ve çok taraflı çevre anlaşmaları kapsamında mutabık kalınan hedeflerin ülkelere uygulanması için on yıllık program araç görevi görmektedir.

Son olarak BM tarafından 25-27 Eylül 2015 tarihlerinde New York'ta düzenlenen “Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde” üye ülkelerin oy birliği ile 2030 sonuna kadar ulaşılması amaçlanan aşağıdaki onyedili maddelik “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” belirlenmiştir (BM, 2015: 14):

Hedef 1: Her ülkede yoksulluğa son vermek,

Hedef 2: Açlığa son vermek, güvenli erişilebilir gıda ve sürdürülebilir tarımsal faaliyetleri teşvik etmek,

Hedef 3: Her yaştan insana sağlıklı yaşama imkânı sunmak ve sosyal sürdürülebilir refahı teşvik etmek,

Hedef 4: Cinsiyet ayrımcılığı olmayan nitelikli genel eğitimi sağlamak ve her yaştan insana yaşam süreci boyunca öğrenmeyi teşvik etmek,

Hedef 5: Cinsiyet kalıplarında eşitliği sağlamak ve kadınların imkânlarını artırmak,

Hedef 6: Herkes için erişilebilir su ve sanitasyonu sağlamak,

Hedef 7: Uygun fiyatlı, sürdürülebilir ve modern hizmetlere erişimi sağlamak, herkes için enerjiye ulaşımı kolaylaştırmak,

Hedef 8: Herkes için, sürdürülebilir iktisadi büyümeyi, tam istihdamı sağlamak ve insanın donanımına yakışır işlere yönelmesini temin etmek,

Hedef 9: Hükümetlerin güçlü ve sağlam alt ve üst yapılar inşa etmesini sağlamak,

Hedef 10: Ulus içinde ve uluslararası eşitsizlik azaltılmalıdır,

Hedef 11: Şehirler ve yerleşim yerlerini güvenilir ve sürdürülebilir hale getirmek,

Hedef 12: Sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarını sağlamak,

Hedef 13: İklim değişikliği ve etkileriyle mücadele için harekete geçmek,

Hedef 14: Sürdürülebilir kalkınma için okyanusları, denizleri korumak ve sürdürülebilir biçimde kullanımını sağlamak,

Hedef 15: Karadaki yaşamın ve orman ekosistemlerinin sürdürülebilir kullanımını sağlamak, eski haline dönüştürme bilincini kazandırmak, çölleşmeyi azaltmak, arazilerin tahribatını önlemek ve biyo-çeşitlilik zararını önlemek,

Hedef 16: Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için dünyada barış ve birlik içinde olan toplumları oluşturmak, her kesimin adalete erişebilmesini sağlamak ve şeffaf, hesap verebilir kurumları ülkelerde inşa etmek,

Hedef 17: Uygulama metotlarını geliştirmek ve sürdürülebilir kalkınma için uluslararası küresel işbirlikliği yapmak.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN ÖLÇÜLMESİ

Sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutlu yapısı, ölçülmesini güçleştirmektedir. Bu nedenle ölçülmesi için gayri safi yurt içi hâsıla (GSYH) ve verimlilik gibi ekonomik değişkenler, su tüketimi ve zararlı emisyonlar gibi çevresel göstergeler ile ortalama insan yaşamı, eğitim durumu gibi toplumsal değişkenlerin kullanılması gerekmektedir (Yıkmaz, 2011: 59).

3.1. İnsani Gelişme Endeksi

Bir ülkedeki ekonomik politikaların yaşam kalitesi üzerindeki etkisini ölçmek için kullanılan İnsani gelişme endeksi (İGE), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) (UN Development Program) tarafından geliştirilen ve 1990'dan bu yana her sene İnsani Gelişme Raporlarında yayınlanan bir endekstir. İGE, insani gelişmeyi sağlık (doğuşta beklenen yaşam süresi), eğitim (beklenen ve ortalama okula gitme süresi) ile yaşam standardı (kişi başına gayri safi milli hâsıla) üç temel boyutta hesaplamakta, 0 ile 1 arasında değer (daha yüksek değerler daha yüksek insani gelişme düzeyini göstermektedir) almaktadır (BMKP, 2024). Sürdürülebilir kalkınma göstergeleri arasında, ülkenin kalkınma ve büyümesinin nicel verilerle birlikte sosyal boyutnu da dikkate alan ölçütlerden birisidir. (BMKP, 2010).

İGE üç boyutunun geometrik ortalaması iki adımda hesaplanmaktadır. Birinci adımda, boyut endeks aralıkları oluşturulur, göstergeleri 0 ile 1 arasında endekslere dönüştürmek için asgari ve azami değerler belirlenir.

Tablo 1.1. İnsani Gelişme Endeks Aralıkları

Boyut	Gösterge	Asgari Değer	Azami Değer
Sağlık	Yaşam Beklentisi Endeksi (YBE), Yıl Bazında	20	85
Eğitim	Beklenen Okul Yılları	0	18
	Ortalama Okul Yılları	0	15
Gelir	Yaşam Standardı, Kişi Başı GSMH (\$)	100	75.000

Kaynak: UNDP, Human Development Report 2014 Technical Notes, UNDP, 2014. s. 2

Asgari ve azami değerler tamamlandıktan sonra boyut endeksi belirlenir. İkinci adımda, temel boyutlar bir araya getirilerek İGE endeksi hesaplanır.

$$\text{Boyut Endeksi} = \frac{\text{Gerçek Değer} - \text{Asgari Değer}}{\text{Azami Değer} - \text{Asgari Değer}} \quad (1.1)$$

$$\text{İGE} = (\text{Sağlık} \times \text{Eğitim} \times \text{Gelir})^{1/3} \quad (1.2)$$

3.2. Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi

Sürdürülebilir kalkınma endeksi (SKE), insani gelişme ve kişi başı CO2 emisyonlarını içeren endekstir. Hickel (2020) göre SKE ölçümü 5 ana bileşenden oluşmaktadır; eğitim, insani yaşam beklentisi, kişi başı CO2 emisyonu, gelir ve maddi ayak izidir. SK ölçümünde, ilk olarak gelişim endeksi bulunur. İGE'nin bileşenleri olan eğitim, yaşam beklentisi ve değiştirilmiş gelir endeksinin aritmetik ortalamasının ekolojik etki endeksine oranı ile hesaplanmaktadır. İGE formülündeki değiştirilmiş gelir endeksi ile sürdürülebilir kalkınma için ülkelerdeki yaşam standardını yani kişi başı GSYH'yı 75.000 dolardan daha alt bir seviyede seçerek orta gelirli ülkeleride hesaplama dâhil etmişlerdir.

Hickel (2020)'nin SKE'i hem sosyal açıdan hemde ekolojik açıdan sürdürülebilir kalkınma hedeflerini desteklemektedir. 0 ile 100 arasında değer alan endeks için en iyi sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşan ülkenin puanı 100 olmaktadır. SKE'nin şuan için sosyal ve ekolojik yönden hiçbir ülkenin istenen seviyelere ulaşmadığını ortaya koymuştur ve gelirleri gelişen ve gelişmiş ülkeler sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için politikalarını CO2 emisyonlarını ve maddi ayak izini (hammadde için doğal kaynağın çıkartılmasından mal/hizmet tüketimine kadarki etkileşim izi) azaltacak şekilde uygulamaları gerekir.

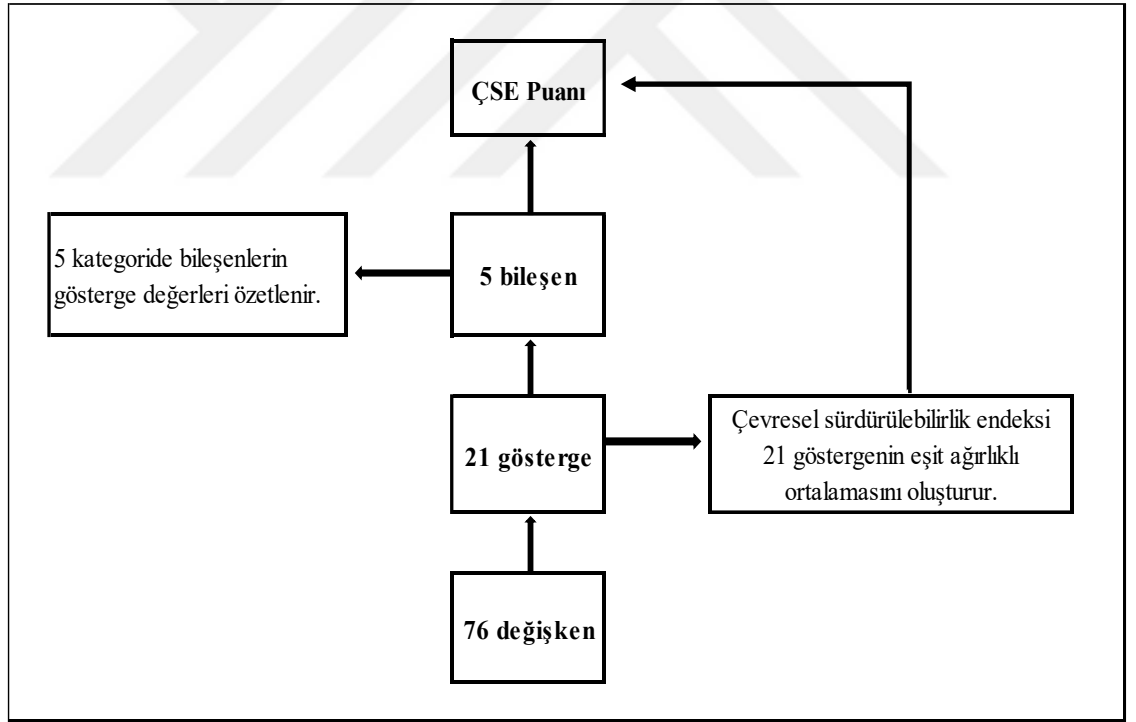
3.3. Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi

Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi (ÇSE), Yale Çevre Hukuku ve Politikası Merkezi ile Columbia Üniversitesi Uluslararası Yer Bilimleri Bilgi Ağı Merkezi'nin, Dünya Ekonomi Forumu (WEF) işbirliği ile hesaplanmaktadır. ÇSE, ülkelerin mevcut çevre kalitesini, çevresel kirlilik seviyeleri, doğal kaynakların durumu, çevresel yönetim, küresel değerlerin korunmasına yönelik toplumun çevresel performansını geçmiş, şimdiki ve gelecek nesiller boyunca iyileştirmesi gibi oluşumları çerçevesine alan çevresel sürdürülebilirliğin belirlenmesine olanak sağlayan bir endekstir (Esty ve diğerleri, 2005).

2005 Çevresel sürdürülebilirlik endeksi, çevresel göstergesi olan Baskı-Durum-Tepki Modeli (PSR) göre ölçülmektedir. Baskı göstergesi, çevresel sorunlara sebep olan etkenlerdir. Örneğin çevreye zararlı emisyonlar söylenebilir. Durum göstergesi, çevrenin

mevcut halini gösterir hava ve su kalitesinin durumu örnek verilebilir. Tepki durumu ise, çevredeki değişiklikler karşısında kişilerin gösterdiği çevreyi iyileştirme, düzeltme gibi çözüm çabalarıdır (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Alagöz ve diğerleri, 2023: 3).

ÇSE 2005, 146 ülkeyi veri setine dahil etmiştir. Her bir gösterge 76 değişken için 2-12 arası veri kümesine sahiptir. Bu kümeler örneğin, hava kirliliği, azot, kükürt dioksit ve partiküllerden oluşan değişkenlerdir. 21 göstergenin eşit ağırlıklı ortalaması kullanılarak puan hesaplanır. ÇSE puanının minimum değeri 0 ve maksimum 100 olacak şekilde yüzdelik puana dönüştürülerek elde edilir. 21 gösterge, sürdürülebilirliğin 5 bileşeni ile karşılaştırılarak ülkenin mevcut çevresel kalitesini ölçer. Ülkenin ÇSE puanı yüksek ise sürdürülebilir çevresel koşulları iyi konumda demektir. (Grigoroudis, Kouikoglou ve Phillis, 2012: 112; Esty ve diğerleri, 2005: 11-16).

Şekil 1.2. ÇSE Puanının Hesaplanması

Kaynak: Esty, Daniel C., Marc Levy, Tanja Srebotnjak, and Alexander de Sherbinin (2005). 2005 Environmental Sustainability Index: Benchmarking National Environmental Stewardship. New Haven: Yale Center for Environmental Law & Policy

2005 ÇSE'sini oluşturan gösterge ve değişkenlerin amacı, çevresel sorunları belirlemek ve çevresel sürdürülebilirlik için veri ölçüsü sunmak ve GSYH, İGE ve ÇPE

ile karşılaştırma yapılabilir (Esty ve diğerleri, 2005).

3.4. Çevresel Performans Endeksi

2024 Çevresel Performans Endeks raporu, Yale Üniversitesi ve Columbia Üniversitesi ve McCall MacBain vakfı işbirliği ile yayımlanmıştır. ÇPE, dünyadaki sürdürülebilirliğin durumu hakkında veri analizi yapar. 11 çevresel problem (İklim değişikliği, sanitasyon, hava kirliliği ve kirliliği, ağır metaller, katı atık, balıkçılık ve su kaynakları, tarım ve ormanlar, biyolojik çeşitlilik ve habitat) için 58 performans göstergesi kullanarak 180 ülkeyi veri setine katar. Analiz sonucu, çevresel iyileşmeler ve ekosistemlerin korunması konularında ülkeleri puanlayarak ilerleme seviyelerini belirler. Bu sonuçlar devlet başkanlarının sürdürülebilir çevreye ne ölçüde yaklaştıkları hakkında bilgi sunmaktadır ve ÇPE, SKH'ne ulaşmak için ölçüm aracı olmaktadır (Block ve diğerleri, 2024).

ÇPE sürdürülebilirlik ölçümlerinde puan sistemini kullanarak ülkeleri en kötü performanstan en iyiye doğru sıralar ve üç temel hedef altında ölçüm yapmaktadır (Block ve diğerleri, 2024: 5-7):

- Çevresel sağlık: Çevresel stresin insan sağlığına etkisini ölçer
- Ekosistem canlılığı: Ekosistemin durumunu ve doğal sermaye yönetimini ölçer
- İklim değişikliği: Sera gazı emisyonları ve insan faaliyetleri sonucu oluşan küresel ısınmayı ölçer.

ÇPE puan karşılaştırmasında ülkelerin soyo-ekonomik, coğrafi ve tarihi özelliklerini de hesaba katmaktadır. Bu açıdan ülkeleri sekiz bölgeye ayırır. Asya/Pasifik bölgesi, Eski Sovyet bölgesi, Doğu Avrupa, Batı Avrupa ülkeleri (Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Yeni Zelanda), Latin Amerika ve Karayipler, Orta Doğu, Güney Asya ve Sahra Altı Afrika'dan oluşmaktadır (Block ve diğerleri, 2024: 4).

3.5. Ekolojik Ayak İzi

Ekolojik ayak izi, Wackernagel ve Rees (1996) tarafından geliştirilmiştir. Bireylerin, toplumun ve ülkelerin tükettiği doğa kaynakları sahip olunan teknoloji ve ideal kaynak yönetimi sistemleriyle ortaya çıkan atık sorununu gidermek için gelecek

nesillere de bugünün şartlarından faydalanabilmelerinin sağlanması amacıyla geliştirilen ekolojik sürdürülebilirliği ölçüm biçimidir (DEF, 2012).

Bir bölgede tüketilen kaynakları ve karşılığında kaynağın yerine üretilen atıkları hesaplar. Daha sonra bu miktarları, o nüfusun devamlılığını sürdürmek için ihtiyaç duyulan biyolojik alana dönüştürür. Ekolojik ayak izi ve biyolojik kapasite, tarım arazisi, otlak arazisi, balıkçılık alanı, orman arazisi, yapılaşmış arazi olmak üzere altı arazi kullanım türünü kullanır. Bu araziler “Küresel Hektar” (KHA) ile ifade edilir. Bunlara alt yapı ve atık CO₂’nin oluşturduğu kirliliğin emilimini sağlayan bitki örtüsü de dâhildir (DEF, 2012: 12-13).

Ekolojik ayak izi, doğal kaynaklar üzerindeki baskının azaltılması için etkili ve uygulanabilir çözümler sunmuş ve bilimsel zemin oluşturulmuştur. Fakat ekolojik sürdürülebilir kalkınma hakkında bizlere fikir sunarken, insan/çevre ilişkisini göz ardı ettiği için daha geniş anlamda sürdürülebilirliğin bir ölçümünü sağlayamamaktadır (Grigoroudis, Kouikoglou ve Phillis, 2012: 109).

3.6. Yeşil GSYH Endeksleri

GSYH, ülkelerde ekonomik büyüklüğün ölçümü için kullanılmaktadır, ancak sürdürülebilir ekonomik refahı ölçmekte yetersiz kalmıştır. Bu nedenle Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi ve Gerçek İlerleme Göstergesi (GİG) gibi ölçütler geliştirilmiştir (Grigoroudis, Kouikoglou ve Phillis, 2012: 110).

Yeşil GSYH ölçüm sistemlerinin amaçları, refahın daha doğru bir ölçütünü sağlamak ve bir ekonominin sürdürülebilir döngüde olup olmadığını görmektir (Talberth, Cobb ve Slattery, 2007). Yeşil GSYH sistemleri bu şekilde, parasal olmayan veya piyasa ekonomisinin dışındaki unsurları birleştirerek, refahı artıran faydaları, refahı azaltan maliyetlerden ayırarak, gelirin adaletsiz dağılımını düzelterek ve sürdürülebilir ve sürdürülemez tüketim biçimleri arasında ayırım yaparak GSYH'nin eksikliklerini giderir (Talberth, Cobb ve Slattery, 2007: 3). En bilinen yeşil GSYH göstergeleri, Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi ve Gerçek İlerleme Göstergesi'dir.

Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi, Daly ve Cobb (1989) tarafından geliştirilmiştir. Endeks, çevresel maliyetler, gelir dağılımı ve piyasa dışındaki işgücünü dikkat alarak GSYH'yi hesaplar, dolayısıyla da GSYH'ye nazaran refahın daha iyi bir

göstergesi olarak görülebilir (Tsara, Vortelinos ve Menegaki, 2024).

Gerçek İlerleme Göstergesi, 1995-1998 yılları arasında Redefining Progress tarafından geliştirilmiştir (Talberth, Cobb ve Slattery, 2007). Gerçek İlerleme Göstergesi, refah eşdeğeri gelir, sürdürülebilir gelir ve net sosyal karı ölçmektedir (Talberth, Cobb ve Slattery, 2007: 3). Refah eşdeğeri geliri, refahı azaltan tüketimin zararlı taraflarının, tüketicilerin faydalandığı yararlı taraflarından (refah arttırıcı) çıkarılmasıyla elde edilir. Sürdürülebilir gelir ise yeşil GSYH'dan insani sermaye ve doğal sermaye stoklarının aşınma payı ve ekonomik büyümenin negative yönlü harcamaları örneğin güvenlik harcamaları gibi düşülmesiyle elde edilmektedir. Net sosyal kar da etkin politikanın ölçüsüdür (Talberth, Cobb ve Slattery, 2007: 4).

Gerçek İlerleme Göstergesi, GSYH'den farklı olarak kişisel tüketim verilerine ilaveten gelir eşitsizliği ve suçun sebep olduğu artı maliyetler, çevresel bozulma, yükseköğretim değeri, boş zaman kaybı, altyapı hizmetleri, gönüllü işler gibi faktörlerin faydalarını da dikkate alır (Talberth, Cobb ve Slattery, 2007). Gerçek ilerleme göstergesinin sabit kalması veya artması, mal ve hizmetlere bağlı olan sosyal ve doğal sermaye stoklarının yarının nesillerine yeteceğini, göstergede düşüşler ise ekonominin stokları erittiği ve gelecek neslin elde edeceği faydanın kısıtlandığı anlamına gelmektedir (Talberth, Cobb ve Slattery, 2007: 4-5).

4. BRICS ÜLKELERİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan ve Çin'in İngilizce ilk harflerinin birleşimi olan BRIC terimi ilk olarak 2001 yılında Goldman Sach Bankası çalışanı ekonomist Jim O'Neill'in (2001) yazdığı "Building Better Global Economic BRICs" adlı makale ile ekonomistlerin literatürüne girmiştir. O'Neill (2001) G20 üyesi olan bu ülkelerin G7 ülkelerine dâhil edilmesini ön görmüştür, G7'nin etkili küresel politikasını geliştirmek için özellikle büyük bir ithalat ve ihracat hacmi gördüğü Çin ve Çine göre daha az belirgin olan Brezilya, Rusya ve Hindistan'ın da dâhil olması gerektiğini söylemiştir (Neill, 2001). BRIC kısaltması Eylül 2006'da düzenlenen BRIC Dış işleri Bakanları Toplantısı ile resmileşmiştir. Haziran 2009'da İlk BRIC Zirvesi Rusyada düzenlenmiştir. Aralık 2010'da BRIC'e katılma daveti alan Güney Afrika, 2011 yılında Çin'in Sanya kentinde düzenlenen Üçüncü BRICS Zirvesi olan BRICS Liderler

Toplantısında ise kuruluşun resmi adı BRICS olarak anılmaya başlanmıştır (University of Toronto, 2024a).

16 Haziran 2009'da Yekaterinburg'ta düzenlenen 1. BRICS Zirvesinde üye ülkeler ortak açıklama yapmıştır. Gelişmiş ülkelerin krizle sarsılması sonucu gelişmekte olan ülkeler için uluslararası finans kuruluşlarında şeffaf, adil, işbirliği içinde söz hakkı verilmesi istenmiştir. Burada asıl vurgulanan çok taraflı uluslararası ekonomik mimarinin oluşturulmasıdır. Yoksul ülkelerin krizden daha fazla etkilenmesi üzerine BRICS'in büyüme istikrarı ve kalkınması için BM'in Rio Deklarasyonunda kararlaştırılan sürdürülebilir kalkınma kavramı benimsenmiş doğal kaynakları koruma, yenilenebilir enerjiye yönelim, iklim değişikliği ve iklimi koruma gibi çevresel hedefler ile uluslararası hukuku ve işbirliğini teyit etmişlerdir (University of Toronto, 2024b).

Temmuz 2014 yılında Brezilyanın Fortaleza kentinde düzenlenen 6. BRICS zirvesinde Büyüme ve Sürdürülebilirlik konuları ele alınmış ve sürdürülebilir kalkınma projelerinin finansmanı için Çin merkezli Şangay kentinde Yeni Kalkınma Bankası (New Development Bank) kurulmuştur. Banka BRICS ve diğer gelişmekte olan piyasa ve ekonomilere yardımcı olmayı, kaynak sağlamayı ve kalkınmalarına destek olmayı amaçlamıştır (University of Toronto, 2024c).

2015 yılında BM'in zirvesinde bir araya gelen her ulustan dünya liderleri ortak bir amaç için *"Dünyamızı dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi"* biraraya gelmişlerdir. 193 üye tarafından oybirliğiyle kabul edilen bildirgedeki ülkeler arasında gelişmekte olan ekonomik yapı olan BRICS ülkeleride yer almıştır. 2023 yılında Johannesburg'da düzenlenen 15. BRICS Zirvesinde hızlandırılmış büyüme, çok taraflı ortaklık ve sürdürülebilir kalkınma ortaklığı için 2030 Gündemini tekrardan teyit etmişlerdir. Sürdürülebilir kalkınmanın çevre-sosyal-ekonomik üç boyutunun bütün haliyle uygulanması gerektiğini, yoksulluk, açlık, biyo-çeşitlilik, iklim değişiklikleri, enerji gibi konulara dikkat çekmişlerdir. Ülkelerine yeni üye devletler dâhil olma kararı alınmıştır ve üye sayısı beşten onbire çıkmıştır. Bu devletler, Mısır, Arjantin Etiyopya, Suudi Arabistan, İran ve Birleşik Arap Emirlikleridir. Yeni birlik adı olarak BRICS Plus Diyaloğu çerçevesinde yer almasını kararlaştırdılar. Yeni katılımcılar 1 Ocak 2024'ten itibaren resmi olarak üye devlet oldular (University of Toronto, 2024d).

BRICS ülkelerinin Tablo 1.2.'de sunulan 2000-2023 döneminde sürdürülebilir endeksleri incelendiğinde; bütün ülkelerin sürdürülebilir kalkınmada ilerleme kaydettikleri görülmektedir. Bununla birlikte Hindistan ve Çin sırasıyla %22,6 ve %18,5 ile sürdürülebilir kalkınmada en yüksek ilerlemeyi kaydederken, Rusya ve Brezilya ise sırasıyla % 10,12 ve % 10,04 ile sürdürülebilir kalkınmada en düşük ilerleme kaydeden ülkeler olmuştur.

Tablo 1.2. BRICS Ülkelerinin Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	67,0	59,8	56.6	52,2	66,4
2001	67,3	60,0	56.6	52,4	66,8
2002	67,5	60,1	57.0	52,3	67,3
2003	68,0	60,1	56.6	52,7	67,2
2004	68,4	60,4	56.7	52,7	67,5
2005	68,8	61,1	56.9	53,1	67,5
2006	69,3	61,5	57.3	53,4	67,3
2007	69,6	62,4	57.7	53,9	67,6
2008	70,2	62,6	58.2	54,0	68,0
2009	70,5	63,1	58.5	53,8	68,3
2010	70,9	63,8	59.0	54,8	68,0
2011	71,2	64,5	59.6	55,8	68,7
2012	71,4	65,2	59.9	56,3	68,7
2013	72,1	65,8	60.0	56,6	69,1
2014	72,6	66,7	60.6	57,9	70,0
2015	73,1	67,6	61.1	58,4	70,7
2016	72,9	68,1	61.7	58,9	71,6
2017	72,6	68,5	62.1	59,8	72,2
2018	72,8	69,1	62.0	60,5	72,3
2019	73,2	69,6	62.4	61,6	72,5
2020	73,9	70,1	63.3	62,3	73,1
2021	73,1	70,6	63.1	62,9	73,0
2022	73,4	70,7	63.3	63,6	73,1
2023	73,8	70,9	63.4	64,0	73,1

Kaynak: Sachs, J,D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

BRICS ülkelerinin Tablo 1.3.'te sunulan 2000-2023 döneminde SKA-1 (Yoksulluğa Son) endeksleri incelendiğinde; bütün ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden yoksulluğa son hedefi için ilerleme kaydettikleri görülmektedir. Bununla

birlikte en yüksek ilerleme kaydeden %361,78 ile Çin ve ardından %196,52 ile Hindistan olmuştur. Güney Afrika ise %53,04 artışla ilerleme göstermiştir. Rusya %13,3 ile sürdürülebilir kalkınmada en düşük ilerleme kaydeden ülke konumundadır.

Tablo 1.3. BRICS Ülkelerinin SKA-1 Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	63,1	21,2	33,8	31,1	87,4
2001	64,5	22,8	34,2	31,7	91,1
2002	63,4	25,1	34,6	31,4	93,4
2003	65,1	27,2	34,7	32,0	93,1
2004	67,6	30,4	36,4	32,3	94,1
2005	69,6	35,5	38,2	33,8	95,1
2006	73,3	40,7	44,9	33,9	96,4
2007	75,7	47,7	50,4	35,6	97,4
2008	78,0	51,3	53,2	35,1	98,3
2009	80,1	55,8	51,9	35,0	98,3
2010	81,8	60,9	54,1	44,9	98,4
2011	83,1	69,4	54,1	56,8	98,6
2012	85,0	73,6	53,8	60,4	98,5
2013	87,1	83,7	52,7	64,6	98,6
2014	88,1	86,8	51,3	67,8	98,7
2015	87,0	90,1	51,6	71,7	98,6
2016	84,8	92,2	51,3	75,9	98,7
2017	84,1	93,4	51,5	79,1	98,7
2018	84,0	95,0	52,3	82,6	98,7
2019	84,2	96,5	52,4	84,9	98,7
2020	92,2	96,2	49,3	82,3	98,7
2021	83,0	97,3	51,2	86,9	98,8
2022	83,7	97,3	51,8	89,3	98,8
2023	84,4	98,0	51,7	92,3	98,9

Kaynak: Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

BRICS ülkelerinin Tablo 1.4.'te sunulan 2000-2023 döneminde SKA-2 (Açlığa Son) endeksleri incelendiğinde; Brezilya %2,4 oranında gerileme göstermiş diğer ülkeler ilerleme göstermiştir. Bununla birlikte en yüksek ilerleme kaydeden %10,7 ile Çin ve ardından %9,5 ile Rusya olmuştur. Güney Afrika ise %2,5 ile açlığı azaltma hedefinde en düşük ilerleme kaydeden ülkelerdir. Çok az miktarda ilerleme kaydetmesine rağmen görülmektedir ki Güney Afrikadaki açlık ve kuraklık durumu hala devam etmektedir.

Tablo 1.4. BRICS Ülkelerinin SKA-2 Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	67,9	74,3	52,9	47,3	54,4
2001	69,2	74,5	51,4	47,5	57,0
2002	68,9	72,9	51,8	45,9	57,2
2003	70,8	72,7	50,8	46,5	57,4
2004	70,3	73,7	50,9	45,8	58,6
2005	70,0	77,2	52,2	46,1	57,8
2006	70,4	77,5	50,1	47,0	58,0
2007	71,0	77,7	48,6	48,2	57,5
2008	71,6	79,3	52,5	48,4	59,2
2009	70,8	79,4	52,7	47,9	58,1
2010	71,5	79,7	51,9	48,7	54,7
2011	71,0	80,1	51,5	49,2	57,9
2012	71,4	80,2	51,7	49,7	55,5
2013	71,2	80,9	51,4	49,9	57,4
2014	70,8	81,1	53,6	51,0	58,5
2015	71,6	81,4	51,4	49,3	58,5
2016	69,1	81,3	51,1	50,0	59,4
2017	70,7	82,7	56,9	51,2	60,3
2018	69,6	82,6	55,2	51,0	58,5
2019	68,9	82,6	53,5	50,5	58,4
2020	67,9	82,6	54,8	49,2	58,5
2021	65,8	82,3	54,5	49,2	58,1
2022	66,2	82,2	54,0	49,2	59,6
2023	66,2	82,2	54,0	49,2	59,6

Kaynak: Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

BRICS ülkelerinin Tablo 1.5.'te sunulan 2000-2023 döneminde SKA-3 (Sağlıklı/Kaliteli Yaşam) endeksleri incelendiğinde; bütün ülkelerin SKH olan sağlıklı ve kaliteli hayat için ilerleme kaydettikleri görülmektedir. Bununla birlikte en yüksek ilerleme kaydeden sırasıyla % 67,63 ve 47,12 ile Hindistan ve Güney Afrika olmuştur. En düşük oranda artış gösteren ülke ise % 10,9 ile Brezilyadır.

Tablo 1.5. BRICS Ülkelerinin SKA-3 Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	71,9	63,1	37,9	40,2	63,3
2001	72,6	64,0	37,2	41,0	63,4
2002	72,7	64,5	36,1	41,8	63,3
2003	73,4	65,2	34,7	43,2	63,3
2004	73,6	66,2	34,2	44,4	63,9
2005	75,0	68,3	35,3	45,9	64,2
2006	75,7	70,3	35,6	47,1	65,0
2007	75,7	71,7	36,3	47,5	65,7
2008	76,6	72,7	38,9	48,9	67,3
2009	77,8	72,8	40,3	49,5	67,6
2010	77,8	74,9	41,1	52,8	71,0
2011	78,2	75,9	44,6	53,3	71,9
2012	77,9	76,6	44,8	54,1	72,9
2013	79,2	77,4	44,5	54,9	73,5
2014	79,0	77,8	47,9	59,1	74,2
2015	79,6	79,9	49,5	61,5	76,4
2016	79,6	80,4	49,4	62,1	77,2
2017	79,4	80,7	50,5	63,1	78,4
2018	79,8	80,9	52,8	63,6	78,8
2019	79,7	81,5	54,6	64,0	79,9
2020	79,1	83,1	54,6	64,9	79,4
2021	77,9	83,4	55,8	64,4	79,3
2022	79,3	83,5	56,5	66,1	80,5
2023	79,8	84,0	55,7	67,3	80,2

Kaynak: Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

BRICS ülkelerinin Tablo 1.6.’da sunulan 2000-2023 döneminde SKA-4 (Kaliteli Eğitim) endeksleri incelendiğinde; bütün ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden kaliteli eğitim hedefi için ilerleme kaydettikleri görülmektedir. Bununla birlikte en yüksek ilerleme kaydeden %41,91 ile Hindistan olmuştur. Diğer ülkelerdeki artışlar %10’un altında seyir göstermiştir. Kaliteli eğitim hedefi için en düşük artış gösteren ülke ise % 0,11 oranı ile Çin olmuştur.

Tablo 1.6. BRICS Ülkelerinin SKA-4 Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	82,2	99,7	67,5	63,7	87,3
2001	82,2	99,7	68,2	66,5	87,3
2002	82,2	99,7	72,8	65,6	88,4
2003	82,2	99,7	69,8	69,3	89,3
2004	82,2	99,7	69,8	69,3	87,6
2005	82,2	99,7	70,5	69,3	86,7
2006	82,2	99,7	70,5	70,9	83,9
2007	82,2	99,7	70,5	75,0	84,2
2008	82,2	99,7	70,5	76,9	84,8
2009	82,2	99,7	70,5	76,4	85,8
2010	82,2	99,7	70,5	76,6	85,8
2011	82,8	99,7	70,5	78,9	89,0
2012	82,9	99,7	70,6	78,9	89,0
2013	87,9	99,7	70,6	79,4	91,3
2014	89,5	99,7	70,6	82,0	90,5
2015	88,8	99,7	74,8	81,7	93,5
2016	91,6	99,7	80,8	80,0	94,0
2017	91,7	99,7	79,9	78,9	95,5
2018	92,0	99,7	80,3	78,7	95,7
2019	92,9	99,7	80,9	78,2	95,9
2020	92,6	99,8	81,4	84,6	95,7
2021	90,2	99,8	72,1	86,9	95,8
2022	90,2	99,8	72,1	91,1	95,0
2023	90,2	99,8	72,1	90,4	95,0

Kaynak: Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

BRICS ülkelerinin Tablo 1.7’de sunulan 2000-2023 döneminde SKA-5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği) endeksleri incelendiğinde; bütün ülkelerin toplumsal cinsiyet eşitliği hedefi için ilerleme kaydettikleri görülmektedir. Bununla birlikte en yüksek ilerleme kaydeden % 47,6 artışla Hindistandır. Devamında ise 18,9 ile Güney Afrika ve 13,9 ile Brezilya gelmektedir. En düşük ilerme gösteren ülkeler ise sırasıyla % 7,08 ve % 7,03 ile Rusya ve Çin olmuştur.

Tablo 1.7. BRICS Ülkelerinin SKA-5 Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	62,2	71,1	70,6	28,5	61,8
2001	62,8	71,3	71,1	27,8	61,8
2002	63,9	71,4	72,0	26,9	62,2
2003	65,0	71,6	71,9	26,2	62,3
2004	65,4	71,0	73,0	25,6	63,5
2005	65,8	71,2	74,0	27,3	63,6
2006	65,8	71,4	74,2	27,8	63,7
2007	66,0	71,5	74,7	26,4	63,5
2008	65,9	71,8	74,6	27,3	65,3
2009	66,2	72,4	75,2	27,7	65,3
2010	65,7	72,5	80,4	29,1	65,1
2011	65,3	72,1	82,0	30,1	65,1
2012	65,1	71,8	80,3	30,0	64,9
2013	65,2	71,5	80,7	30,0	64,7
2014	65,2	72,3	82,1	30,3	64,6
2015	65,7	72,1	80,3	33,8	64,5
2016	66,3	71,8	79,5	33,9	64,4
2017	67,2	71,7	81,0	35,1	65,5
2018	67,4	71,7	76,8	36,4	65,6
2019	69,9	73,8	73,8	36,0	65,7
2020	68,7	75,2	83,6	38,6	65,8
2021	69,4	75,5	83,2	39,4	65,8
2022	69,5	75,3	83,9	40,5	66,2
2023	70,9	76,1	84,0	42,1	66,2

Kaynak: Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

BRICS ülkelerinin Tablo 1.8’de sunulan 2000-2023 döneminde SKA-6 (Temiz su ve Sanitasyon) endeksleri incelendiğinde; ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden olan ulaşılabilir temiz su ve sanitasyon için Rusya hariç diğer BRICS ülkeleri ilerleme göstermiştir. Rusya %0,33 oranı ile gerileme göstermiştir. Bununla birlikte en yüksek ilerleme kaydeden %41,1 ile Hindistan ve %24,4 ile Çin olmuştur. En az ilerleme gösteren ülke ise % 1,67 ile Güney Afrika olmaktadır.

Tablo 1.8. BRICS Ülkelerinin SKA-6 Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	80,2	56,9	60,3	42,8	74,7
2001	80,5	57,1	60,6	43,2	74,5
2002	81,0	58,0	60,7	43,7	74,7
2003	81,3	58,7	60,7	44,2	74,8
2004	81,6	59,5	60,7	45,7	74,6
2005	81,8	60,2	60,8	46,5	73,6
2006	82,0	60,7	60,6	47,2	73,3
2007	82,2	61,4	61,0	48,0	73,6
2008	82,3	62,0	61,3	48,7	72,5
2009	82,7	62,5	61,7	49,5	73,6
2010	82,7	63,0	61,6	50,2	73,1
2011	82,9	63,6	61,5	51,1	72,3
2012	83,0	64,3	61,5	52,0	73,8
2013	83,2	64,9	63,0	52,9	73,2
2014	83,6	65,7	62,1	53,7	74,1
2015	84,1	66,3	60,8	54,6	75,1
2016	84,5	66,8	60,9	55,5	75,2
2017	84,7	67,4	60,6	56,3	74,9
2018	84,8	68,0	60,7	57,1	74,5
2019	85,1	68,5	60,9	58,0	74,3
2020	85,6	69,5	61,4	58,8	74,8
2021	85,7	70,1	61,1	59,6	74,5
2022	85,7	70,7	61,4	60,4	74,4
2023	85,6	70,7	61,4	60,4	74,5

Kaynak: Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

BRICS ülkelerinin Tablo 1.9.'da sunulan 2000-2023 döneminde SKA-7 (Ulaşılabilir Enerji) endeksleri incelendiğinde; SK hedefi olan erişilebilir kolay enerji için Rusya'nın % 7,5 oranında düşüş eğiliminde olduğu fakat geriye kalan ülkelerin ilerleme kaydettikleri görülmektedir. En yüksek artış oranı ile % 62,5 Hindistan ve % 45,7 ile Çin ilerleme kaydetmiştir. En düşük oranla artış gösteren ülkeyi ise % 10,3 ile Brezilya oluşturmaktadır.

Tablo 1.9. BRICS Ülkelerinin SKA-7 Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	83,2	47,5	48,7	41,7	67,3
2001	82,7	48,6	48,7	43,0	67,3
2002	83,8	49,2	51,8	43,3	67,3
2003	85,3	49,3	52,2	44,7	67,2
2004	85,6	50,5	52,8	44,8	67,5
2005	86,3	51,1	54,0	46,4	67,5
2006	87,0	52,1	54,2	46,6	67,4
2007	87,8	53,5	55,1	47,8	67,5
2008	88,0	54,2	55,0	48,1	67,3
2009	89,4	55,3	55,6	48,0	67,4
2010	88,6	56,5	56,8	48,9	67,1
2011	88,3	57,3	57,4	50,3	66,7
2012	87,6	58,7	58,2	50,6	66,7
2013	87,1	60,2	58,5	53,4	66,6
2014	86,9	61,6	58,7	55,0	66,0
2015	87,9	62,6	59,1	56,6	64,2
2016	89,2	64,0	58,9	57,9	65,0
2017	89,2	65,3	59,6	59,7	64,3
2018	90,0	66,3	60,1	62,0	63,7
2019	90,6	67,2	59,9	63,5	63,0
2020	91,9	68,2	61,7	65,8	62,8
2021	91,6	68,9	61,9	67,7	62,1
2022	91,8	69,2	62,1	67,8	62,3
2023	91,8	69,2	62,1	67,8	62,3

Kaynak: Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

BRICS ülkelerinin Tablo 1.10.'da sunulan 2000-2023 döneminde SKA-8 (İnsana yakışır iş ve ekonomik büyüme) endeksleri incelendiğinde; Brezilya ve Çin hariç diğer ülkeler gelişme göstermiştir. Brezilya % 0,95 ve Çin % 4,23 oranı ile düşüş eğiliminde olmuştur. En yükek gelişme gösteren ülkeler sırasıyla % 11,3 ve % 10,03 ile Rusya ve Hindistan olmuştur. Güney Afrika ise Rusya ve Hindistan'dan sonra % 4,3'lük oran ile en az ilerleme kaydeden ülke konumundadır.

Tablo 1.10. BRICS Ülkelerinin SKA-8 Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	75,6	79,8	66,6	68,4	69,4
2001	75,8	79,5	66,6	68,3	70,3
2002	75,8	79,3	66,7	68,2	70,8
2003	75,5	79,0	66,6	68,1	70,6
2004	76,1	79,1	66,7	68,0	70,8
2005	75,8	79,1	66,8	67,9	71,1
2006	76,3	79,2	66,9	67,9	71,0
2007	76,4	79,2	66,9	67,9	71,4
2008	76,8	79,0	66,9	68,0	71,1
2009	76,3	79,0	66,3	68,0	70,3
2010	76,8	79,0	64,8	68,0	70,5
2011	77,1	79,0	65,7	68,1	70,8
2012	77,4	79,0	65,4	68,1	71,4
2013	75,5	72,8	63,7	65,9	68,2
2014	77,2	74,9	67,2	68,7	72,1
2015	77,0	74,8	68,3	66,5	73,3
2016	75,3	74,9	67,7	66,5	73,3
2017	72,3	74,9	66,6	73,2	73,5
2018	71,3	75,4	66,9	73,7	73,5
2019	70,3	75,2	67,0	74,3	74,1
2020	69,0	74,8	68,0	73,5	73,9
2021	71,9	77,1	69,7	73,9	76,1
2022	74,0	76,5	69,5	75,1	76,8
2023	74,9	76,5	69,5	75,2	77,2

Kaynak: Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

BRICS ülkelerinin Tablo 1.11.'de sunulan 2000-2023 döneminde SKA-9 (Sanayi ve Yenilikçi Altyapı) endeksleri incelendiğinde; bütün ülkelerin ilerleme kaydettikleri görülmektedir. Bununla birlikte en yüksek ilerleme kaydeden ülkeler sırasıyla, %109,5 ve % 85,2 ile Çin ve Brezilya olmuştur. Devamında % 76,1 ilerleme oranı ile Rusya gelmektedir. Diğer ülkelere göre daha düşük oranla artış gösteren ülkeler ise %59,9 ile Güney Afrika ve %57,5 ile Hindistan olmaktadır.

Tablo 1.11. BRICS Ülkelerinin SKA-9 Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	38,9	39,8	46,9	36,6	42,1
2001	39,3	40,1	47,0	36,5	42,9
2002	39,9	40,9	47,2	36,5	43,4
2003	40,5	41,5	47,4	36,5	44,1
2004	41,4	42,3	48,1	36,7	44,4
2005	42,0	43,3	48,2	37,0	44,5
2006	43,4	44,1	48,5	37,0	44,6
2007	44,3	45,1	48,6	37,2	45,8
2008	45,2	46,7	48,9	37,6	46,7
2009	46,6	48,8	49,1	37,7	49,2
2010	50,3	52,6	51,0	37,9	50,7
2011	52,7	54,7	53,1	38,3	53,7
2012	54,9	57,5	57,6	38,3	56,1
2013	60,0	59,3	63,4	38,6	57,8
2014	63,9	63,3	58,9	39,3	60,8
2015	66,4	65,6	61,0	40,0	62,3
2016	64,1	68,9	65,3	44,3	63,7
2017	64,2	71,5	67,2	46,8	65,2
2018	64,8	74,4	65,5	45,9	70,5
2019	65,5	76,7	70,7	49,7	73,7
2020	67,1	78,4	71,3	53,0	75,4
2021	69,2	80,5	72,0	53,4	75,4
2022	68,5	82,0	72,2	55,0	74,5
2023	72,1	83,3	74,9	57,6	74,1

Kaynak: Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

BRICS ülkelerinin Tablo 1.12.'de sunulan 2000-2023 döneminde SKA-10 (Eşitsizliklerin Azalması) endeksleri incelendiğinde; Güney Afrika hariç diğer ülkelerin eşitsizlikleri azaltma hedefine doğru ilerleme kaydettiği görülmektedir. Güney afrika ilerlemesi en geride olan ülke olmuştur 2004'ten sonra ilerleme kaydetmemiştir %100 düşüş göstermiştir. Brezilya % 119 oranı ile en yüksek ilerlemeye sahip ülke konumundadır. En düşük ilerleme eğilimi göstren ülke %0,7 ile Hindistan olmuştur. Bu da göstermektedir ki düşük oranda arta bile Hindistan'da gelir dağılımında adaletsizlik devam etmektedir. Güney afrikada ise net bir biçimde ülkede gelir eşitsizliğinin devam etmekte olduğu görülmektedir.

Tablo 1.12. BRICS Ülkelerinin SKA-10 Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	6,5	29,6	7,3	40,3	64,9
2001	6,5	29,6	7,3	40,3	65,2
2002	6,9	29,6	7,3	40,3	64,6
2003	7,6	29,6	7,3	40,3	60,8
2004	9,2	29,6	7,3	40,3	60,4
2005	9,4	31,1	0,0	40,3	59,0
2006	10,4	31,1	0,0	40,3	59,4
2007	11,4	31,1	0,0	40,3	57,6
2008	12,7	28,2	0,0	40,3	58,6
2009	13,1	28,2	0,0	38,9	61,1
2010	13,1	27,2	0,0	38,9	61,5
2011	14,2	29,0	0,0	38,5	61,3
2012	13,5	29,3	0,0	38,5	59,8
2013	14,5	32,8	0,0	38,5	59,6
2014	15,5	33,5	0,0	38,5	61,0
2015	15,6	34,4	0,0	39,9	64,1
2016	13,7	34,5	0,0	39,7	75,0
2017	13,7	33,7	0,0	38,2	77,3
2018	12,8	34,5	0,0	40,0	76,9
2019	13,4	34,9	0,0	39,4	76,6
2020	19,9	36,5	0,0	39,7	79,0
2021	14,2	36,5	0,0	40,6	79,0
2022	14,2	36,5	0,0	40,6	79,0
2023	14,2	36,5	0,0	40,6	79,0

Kaynak: Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

BRICS ülkelerinin Tablo 1.13'te sunulan 2000-2023 döneminde SKA-11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Sürdürülebilir Topluluklar) endeksleri incelendiğinde; Hindistan hariç diğer bütün ülkeler sürdürülebilir şehir ve toplumlar için ilerleme kaydettikleri görülmektedir. Bununla birlikte en yüksek ilerleme kaydeden ülkeler %7,3 ile Çin ve %7,2 ile Brezilyadır. En az ilerleme kaydeden ülkeler ise sırasıyla % 0,09 ve %3,5 ile Güney Afrika ve Rusyadır. Gerileme kaydeden Hindistan ise %7,3 azalış ile ilerleme gerileme kaydedilmiştir. Bu durum Hindistan'da gecekondulaşma ve kentsel çarpıklığın fazla olduğunu göstermektedir.

Tablo 1.13. BRICS Ülkelerinin SKA-11 Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	83,3	66,2	64,1	59,8	88,6
2001	82,6	65,5	63,8	58,6	88,4
2002	83,5	64,7	64,1	58,5	87,9
2003	83,5	63,2	64,1	57,5	88,5
2004	84,4	63,3	64,1	57,4	89,0
2005	84,5	62,6	63,6	57,6	89,0
2006	85,7	61,0	63,9	57,2	88,6
2007	85,4	61,0	63,9	56,5	89,5
2008	86,6	61,5	63,6	55,2	89,0
2009	86,7	62,1	63,9	55,4	89,1
2010	87,7	62,6	62,5	55,6	87,9
2011	87,8	61,2	63,9	54,5	90,1
2012	89,2	63,0	64,0	55,2	89,6
2013	89,5	61,8	64,0	55,3	90,0
2014	89,5	61,6	64,7	55,5	89,9
2015	89,3	62,9	63,9	55,5	90,6
2016	89,6	64,8	64,7	54,7	90,5
2017	89,6	65,9	63,9	54,3	90,5
2018	89,8	67,9	64,1	54,0	91,0
2019	89,7	68,5	64,0	54,8	91,1
2020	89,7	70,1	64,1	55,1	91,3
2021	89,7	71,0	64,3	54,0	91,1
2022	89,3	71,1	64,2	55,4	91,7
2023	89,3	71,1	64,2	55,4	91,7

Kaynak: Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

BRICS ülkelerinin Tablo 1.14’te sunulan 2000-2023 döneminde SKA-12 (Sorumlu Üretim-Tüketim) endeksleri incelendiğinde; bütün ülkeler arasında sürdürülebilir üretim-tüketim kalıpları hedefi için sadece Güney Afrika % 1,3’lük ilerleme göstermiştir. En çok gerileme gösteren ülkeler ise sırasıyla % 7,9 ve % 7,2 oranı ile Çin ve Hindistan oluşturmaktadır. En düşük gerileme oranına sahip ülke % 0,9 ile Rusya olmuştur. Sonuçlara göre gelişmekte olan bu ülkeler üretim ve tüketim kalıplarında yenilenebilir enerji, geri dönüşüm gibi çevresel tercihleri tam olarak sürdürülebilir kalkınma planlarında uygulayamamışlardır. Birincil enerji kaynağı açısından zengin olan bu ülkelerin hala doğal kaynaklara bağımlılıklarını devam ettirdikleri görülmektedir.

Tablo 1.14. BRICS Ülkelerinin SKA-12 Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	83,4	80,9	82,3	89,0	76,5
2001	83,5	80,8	82,9	89,0	76,3
2002	83,5	80,3	82,6	89,2	76,2
2003	82,9	79,3	82,2	89,1	76,2
2004	82,6	77,8	81,4	88,7	76,1
2005	82,5	77,1	81,7	88,4	76,3
2006	82,3	76,1	81,4	88,1	75,7
2007	81,7	75,7	81,2	87,3	75,4
2008	81,2	75,3	81,0	86,8	74,5
2009	81,7	74,3	81,9	86,4	75,9
2010	81,1	74,3	80,9	85,7	75,6
2011	80,5	74,1	81,1	85,1	74,1
2012	80,3	74,0	81,0	84,5	73,3
2013	80,1	73,9	81,1	84,4	73,5
2014	80,2	74,1	81,5	83,6	74,4
2015	81,0	74,4	82,4	84,1	75,4
2016	80,8	75,6	82,7	84,2	75,5
2017	80,6	75,9	82,3	83,7	75,1
2018	80,5	75,6	82,7	83,2	74,9
2019	80,2	75,5	82,8	83,2	74,9
2020	80,4	75,4	83,1	83,2	75,2
2021	80,2	75,2	82,9	83,2	75,0
2022	80,5	75,0	82,9	83,0	75,4
2023	80,4	74,5	83,3	82,6	75,8

Kaynak: Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

BRICS ülkelerinin Tablo 1.15.'te sunulan 2000-2023 döneminde SKA-13 (İklim Eylemi) endeksleri incelendiğinde; SK hedeflerinden olan iklim değişiklikleriyle mücadele eylemi için % 2,2'lik yükseliş ile ilerleme gösteren tek ülke Güney Afrika olmuştur. Diğer bütün ülkelerin sürdürülebilir iklim hedefi için gerileme kaydettikleri görülmektedir. Sürdürülebilir iklim hedefi için en çok gerileme yaşayan ülke ise %17,3 oranı ile Çin olmaktadır.

Tablo 1.15. BRICS Ülkelerinin SKA-13 Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	95,0	91,7	82,7	97,2	74,2
2001	95,0	91,6	83,1	97,2	73,7
2002	95,0	90,9	83,7	97,1	73,8
2003	95,1	89,4	81,9	97,1	73,2
2004	95,0	88,6	80,0	96,9	72,8
2005	94,9	87,3	81,0	96,7	72,1
2006	94,7	86,1	79,7	96,5	70,7
2007	94,3	85,2	79,2	96,2	70,1
2008	93,7	84,1	78,8	96,1	69,0
2009	94,1	83,3	79,7	95,8	71,5
2010	93,1	81,8	79,9	95,6	69,8
2011	92,7	79,8	79,9	95,4	68,7
2012	92,2	79,3	80,3	95,1	68,2
2013	91,8	78,9	80,7	95,2	68,8
2014	91,8	78,8	80,8	94,9	69,6
2015	92,9	79,1	82,0	94,7	70,9
2016	93,5	79,4	82,2	94,5	70,9
2017	93,5	78,9	82,5	94,3	70,1
2018	93,6	78,1	82,6	94,0	69,7
2019	93,5	77,3	82,2	94,1	70,0
2020	94,3	77,4	83,9	94,7	71,2
2021	93,6	76,0	83,8	94,0	70,0
2022	93,8	75,9	84,5	93,7	70,6
2023	93,8	75,9	84,5	93,7	70,6

Kaynak: Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

BRICS ülkelerinin Tablo 1.16.'da sunulan 2000-2023 döneminde SKA-14 (Sudaki Yaşam) endeksleri incelendiğinde; SK hedefi olan okyanus, deniz ve deniz canlılarını koruma verilerine göre Çin'de % 1,8 oranında gerileme kaydedilmiş diğer ülkelerde ise ilerleme kaydedilmiştir. En yüksek ilerleme göstergeleri ise % 17,4 oranı ile Hindistan ve % 11,7 ile Brezilya olmuştur. En düşük olanla ilerleme gösteren ise % 6,5 oran ile Rusya olmaktadır.

Tablo 1.16. BRICS Ülkelerinin SKA-14 Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	58,0	57,7	64,5	53,5	50,3
2001	59,1	57,7	64,2	53,9	49,3
2002	58,8	57,7	63,4	53,4	49,6
2003	58,7	57,9	62,8	54,8	51,8
2004	59,4	57,7	63,0	54,0	54,7
2005	59,8	57,7	63,0	54,8	54,8
2006	59,7	57,4	63,5	55,2	54,2
2007	59,8	57,3	64,5	55,9	54,1
2008	61,3	57,2	65,4	55,4	53,1
2009	61,4	56,9	65,8	53,8	53,1
2010	62,0	57,4	65,5	53,5	50,3
2011	61,8	57,9	65,5	54,0	51,1
2012	62,5	59,0	64,7	53,6	52,4
2013	63,8	59,5	62,9	53,5	53,0
2014	63,0	54,5	63,5	54,2	55,8
2015	62,7	56,1	65,4	53,1	56,0
2016	62,9	54,4	66,2	51,7	56,3
2017	63,6	53,7	66,5	51,9	56,6
2018	64,0	53,7	67,4	52,7	54,9
2019	64,6	55,3	70,6	62,2	53,3
2020	64,7	55,6	70,7	62,3	53,4
2021	64,7	55,9	70,7	62,5	53,4
2022	64,7	55,9	70,8	62,4	53,4
2023	64,8	56,7	70,8	62,8	53,5

Kaynak: Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

BRICS ülkelerinin Tablo 1.17.'de sunulan 2000-2023 döneminde SKA-15 (Karasal Yaşam) endeksleri incelendiğinde; Ekosistemler için koruma sağlanması, ormanların korunması ve çölleşmenin engellenmesini içeren SK hedefine göre Çin ve Hindistan hariç diğerler ülkelerde ilerleme kaydedilmiştir. En yüksek ilerleme kaydeden ülkeler sırasıyla % 6, % 4,6 ve % 3,2 ile Güney Afrika, Brezilya ve Rusya olmuştur. Gerileme gösteren ülkelerin oranları %2,3 Çin ve %4,5 ile Hindistan olarak kaydedilmiştir.

Tablo 1.17. BRICS Ülkelerinin SKA-15 Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	58,8	48,6	55,9	47,4	63,9
2001	59,0	48,5	55,8	47,3	64,0
2002	59,3	48,7	55,6	47,1	64,1
2003	59,4	48,9	55,5	46,9	64,3
2004	59,4	49,0	55,7	46,7	64,3
2005	59,6	48,9	56,4	46,5	64,4
2006	59,9	49,4	56,3	46,3	64,5
2007	59,9	49,3	56,3	46,1	64,7
2008	60,3	49,2	56,1	45,9	64,7
2009	60,4	49,1	56,0	45,8	64,7
2010	60,9	48,9	56,0	45,6	64,8
2011	60,9	49,0	55,8	45,4	64,7
2012	60,9	48,8	56,5	47,2	64,9
2013	61,0	48,9	56,5	47,0	65,0
2014	61,1	48,7	56,8	46,8	65,1
2015	61,1	48,6	56,8	46,7	65,3
2016	61,2	48,6	56,8	46,6	65,3
2017	61,3	48,4	56,8	46,4	65,4
2018	61,5	48,5	57,4	46,2	65,5
2019	61,5	48,3	57,1	45,9	66,0
2020	61,5	48,1	57,0	45,7	66,0
2021	61,5	47,9	56,9	45,5	65,9
2022	61,6	47,8	59,4	45,8	65,9
2023	61,6	47,5	59,2	45,3	65,9

Kaynak: Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

BRICS ülkelerinin Tablo 1.18.'de sunulan 2000-2023 döneminde SKA-16 (Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar) endeksleri incelendiğinde; Brezilya hariç diğer üye ülkelerde ilerleme kaydedilmiştir. Brezilya % 2,9 oranında gerileme kaydetmiştir. En yüksek ilerleme kaydeden ülkeler ise % 15,8 ile Rusya, %10,3 oranı ile Çin olmuştur. En düşük ilerleme eğilimi gösteren ülke profillerini ise % 3,0 ile Hindistan ve % 0,5 ile Güney Afrika ülkeleri oluşturmaktadır.

Tablo 1.18. BRICS Ülkelerinin SKA-16 Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	58,5	52,0	55,1	49,3	46,1
2001	58,2	52,0	55,1	49,4	45,7
2002	58,0	52,0	55,1	49,4	45,5
2003	57,9	52,0	55,1	49,5	45,9
2004	58,4	52,0	55,1	49,4	46,3
2005	58,5	52,1	55,2	49,4	46,9
2006	56,4	52,2	55,1	49,5	48,2
2007	56,6	52,3	55,4	49,4	49,0
2008	58,1	52,3	55,7	49,3	50,4
2009	56,4	52,3	56,4	49,4	50,6
2010	56,4	52,3	56,9	49,6	50,9
2011	56,7	52,4	57,2	49,6	51,0
2012	56,3	52,4	57,0	49,4	50,8
2013	54,4	51,2	55,4	48,8	53,9
2014	55,5	54,3	59,0	53,6	55,0
2015	57,2	55,3	58,2	53,0	56,1
2016	57,4	55,8	58,3	52,7	55,5
2017	55,0	56,3	58,1	53,8	56,2
2018	56,3	56,4	56,5	55,8	55,3
2019	58,1	56,1	57,2	55,5	56,2
2020	58,0	56,2	57,4	53,9	56,8
2021	57,9	57,1	57,1	53,2	56,0
2022	56,4	57,8	56,0	51,1	53,7
2023	56,8	57,3	55,4	50,8	53,4

Kaynak: Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

BRICS ülkelerinin Tablo 1.19.'da sunulan 2000-2023 döneminde SKA-17 (Amaçlar İçin Ortaklık) endeksleri incelendiğinde; bütün ülkelerin bilim/teknoloji, inovasyon gibi uygulama araçlarını geliştirmek ve sürdürülebilir ortaklık hedefi için ilerleme kaydettikleri görülmektedir. Bununla birlikte en yüksek ilerleme kaydeden ülke profilleri sırasıyla Çin, Güney Afrika ve Rusya % 25,8, % 16,2 ve % 15,4 olarak görülmektedir. Daha düşük oranlar ile ilerleme kaydeden ülkeleri ise % 9,2 ile Brezilya ve % 7,3 ile Hindistan oluşturmaktadır.

Tablo 1.19. BRICS Ülkelerinin SKA-17 Endeksi

Yıl	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi				
	Brezilya	Çin	Güney Afrika	Hindistan	Rusya
2000	71,1	36,1	65,1	50,5	56,2
2001	71,0	36,0	65,0	50,0	58,2
2002	71,1	36,2	63,9	50,3	62,5
2003	70,9	36,4	64,3	49,5	59,2
2004	71,1	36,5	65,4	49,3	58,3
2005	71,6	36,6	66,5	49,3	61,0
2006	72,4	36,7	67,9	49,9	60,1
2007	72,5	42,2	68,2	50,6	61,9
2008	72,9	40,1	67,9	49,6	63,9
2009	73,4	41,2	67,7	49,0	59,6
2010	73,5	41,0	68,8	50,2	58,5
2011	73,5	40,9	69,5	49,8	60,4
2012	73,9	41,6	70,2	50,9	59,3
2013	73,5	41,4	70,6	50,5	58,9
2014	73,0	44,6	72,0	49,8	59,6
2015	74,8	45,3	72,9	50,8	57,5
2016	75,3	44,9	72,4	51,1	57,1
2017	73,9	45,3	72,4	50,6	59,1
2018	74,9	45,7	72,0	52,1	61,8
2019	75,5	46,2	72,5	52,5	61,3
2020	74,2	44,9	73,9	53,3	64,9
2021	76,0	45,3	75,8	54,4	64,7
2022	77,7	45,4	75,7	54,2	64,8
2023	77,7	45,4	75,7	54,2	64,8

Kaynak: Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G, (2024), The SDGs and the UN Summit of the Future, Sustainable Development Report 2024, Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, doi:10,25546/108572

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI

1. KAMU HARCAMALARININ KAVRAMSAL GELİŞİMİ

Kamusal harcamaları tanımlamak için önce harcamaların hangi ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıktığını açıklamak gerekir. Bu da bizi liberalizm ve müdahalecilik tartışmalarına kadar götürmektedir. İktisat biliminin doğduğu dönem sayılan on altıncı yüzyıl ile 1800’lü yıllar olan sanayi devriminin doğuşu arasında Merkantilist iktisadi düşünce akımı ortaya çıkmıştır. 1500’lü yıllar matbaa ile beraber bilginin hızla yayıldığı dönemdir. Feodal yapı dağılmaya başlamış ve siyasi güç soylulardan krallara doğru kaymıştır. Feodal soyluların sorumluluğunda olan güvenlik, imar gibi faaliyetler krallara geçmiş; vergi, ordu, kanun ve ekonominin tek elde toplanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu hizmetlerin karşılanması için üç temel şey gereklidir; sömürgecilik faaliyetleri için büyük bir ordu, ordu için yüksek nüfus, ordu ve nüfusun ihtiyaçları için ülkeye çokça altın/gümüş ile para girişi ve ihracatın teşvik edilmesidir (Küçükkalay, 2011: 171-175). Bu dönem ticari kapitalizmin gelişmesine öncü olmasıyla bilinmektedir (Öztürk, 2006: 18).

Fizyokratlar ise merkantilizmle tam tersi görüşte olmuşlardır. Onlara göre doğal düzen ve pozitif düzen vardır. Dünyadaki her şeyin kusursuz doğal akışında olduğu ve pozitif düzenin ise insanın doğal düzene olan yapıcı eylemleri olduğudur. Devlet müdahalelerine karşı çıkarlar ve insanların kendi emek ve değerleriyle doğal olana ulaşacağı düşüncesi hâkimdir (Küçükkalay, 2011: 195-196). Liberal görüşe kapı aralayan Fizyokrasizm, öncüsü olan Adam Smith’in oluşturduğu klasik iktisat dönemine etki sağlamıştır.

Aydınlanma çağıyla beraber devletin ekonomiye müdahalesi yok denecek kadar azdır. Akılcılığın merkeze alınması onları sınırlayan otoriter yapılara karşı olmuştur. Rekabet, kişisel çıkarlar, özgürlük, fayda ve kar maksimizasyonu peşinde koşulan ortam en çok sanayi devrimiyle artan endüstriyel üretimin yararına olmuştur. Klasiklere göre devlet, sadece savunma ve ülkede adaletin sağlanmasına yönelik hizmetleri ifa etmelidir. Kapitalizmin özgür olduğu piyasa hâkimdir. “Homo economicus” olarak adlandırılan bu

kişiler toplumsallıktan uzak, bireysel çıkar ilişkisinin peşindedir ve bu tutumun Smith'in deyimiyle görünmez el tarafından toplumun çıkarını da sağlayacağını düşünürler (Öztürk, 2006: 20-21). 1800' lü yılların sonuna doğru endüstri onları yönetenler ve kredi sağlayanların tekeline geçmiştir. Finans ve üretimin tek elde toplanması toplumsal sorunları tetiklemiş ve piyasalar sarsılmaya başlamıştır. Klasik liberal devlet anlayışının kapital sistemine Marksist ekonomi karşı gelmiştir, piyasa mekanizmasının yerine planlı fiyatları ve özel mülkiyet yerine kamu mülkiyeti görüşlerini savunmuşlardır (Eğilmez, 2008: 13-15).

1930'lu yıllarda Büyük Buhran olarak adlandırılan ekonomik bunalım döneminde deflasyonist ortam işsizliği artırmıştır. Piyasa mekanizmasının yetersiz kalması, çalışma koşullarının ağır ve uzun saatler olması, kırsal kesimden gelenlerin karın tokluğuna çalışmaları toplumsal eşitsizlik makasını açmıştır. İkinci Dünya savaşının etkisiyle devlet müdahalesi kaçınılmaz son olmuştur. Keynesyen görüş ekonomide kendisini göstermeye başlamıştır. Görüşleri arasında, vatandaşların refah bir düzeye ulaşmaları için yaşlılık, işsizlik, malullük gibi risklerden korunmaları için devletin ekonomik güvence sağlamasını, gelir dağılımında adaleti, kaynak dağılımında etkinliği, bütçenin ülkenin ekonomik durumuna göre açık verebileceğini ve talep yönlü politikaları savunmuştur. Devletin rolü ulusal güvenlik, savunma hizmetleri ve adaleti sağlama dışında siyaset, sosyal düzeni koruma ve ülke ekonomisini kalkındırma gibi görevleri üstlenmiştir (Sadeh ve diğerleri, 2020: 2; Öztürk, 2006: 2).

Bugünkü dünya devletlerinin genelinde uygulanan ekonomik politika ise Keynesyen ekonomik yaklaşımın getirisi olan karma ekonomi sistemidir. Bu sistem ile hem kapitalist sistem hem de sosyalist sistemin belirli düzeylerde uygulandığı sistemdir (Eğilmez, 2008: 36-37).

Sonuç olarak, hükümetlerin tarihsel süreç içinde üstlenmiş oldukları kamusal görevler sonucunda ortaya çıkan hizmetler ve mali uygulamalarla toplumsal faydaya yönelik harcamaları fazlalaşmıştır. En temel tabir ile toplumlar devleti oluşturur, devletlerde topluma hizmet eder. Fakat devletlerin tek fonksiyonu toplumsal fayda değildir, ülkeyi geliştirmek ve kalkındırmak, uluslararası arenada siyasi olarak temsil etmek, piyasa yapısı bozulduğunda dengelemek, sübvansiyonlar sağlamak ve borçlanma gibi yönleriyle hem ekonomik hem de siyasi sorumlulukları ile geniş bir harcama

yelpazesi vardır (Eğilmez, 2008).

Dar anlamda kamu harcamaları, klasik/liberalci iktisadi anlayışa dayalı görüşü yansıttığından dolayı devlet harcamasını hukuki açıdan ele alır. En net tabiriyle sadece devletin belirli usuller için yapmış olduğu parasal harcamalardır (Türk, 2015).

Geniş anlamda kamu harcamaları, “ekonomik tanım” ya da “sosyo-ekonomik yaklaşım” şeklinde nitelendirilmektedir. Süregelen zaman içinde devlet olgusunun toplumsal ve iktisadi ihtiyaçlar doğrultusunda sorumluluk alanı artmıştır. Devlet görevlerinin artması ile birlikte hukuk devleti konumundan sıyrılarak sosyal devlet zihniyeti içinde vatandaşlara harcamalar sunmaktadır (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2013: 48). Devlet başta olmak üzere, kamu tüzel kişileri ile yetki devredilen diğer kamu kurum ve kuruluşlarının yapmış oldukları parasal harcamalar geniş anlamda kamu harcamalarıdır (Yıldız ve diğerleri, 2023: 3).

Kamu harcamaları ülkedeki ekonomik gelişmeyle artış göstermektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler piyasalarını düzenlemek ve hedeflerini gerçekleştirmede harcamalara başvuracaktır. Toplumsal ihtiyaçlar kamu harcamalarının niteliğini belirlemektedir dönemin şartları veya ülkenin yönetim politikaları harcama göstergelerinde farklılıklara yol açmaktadır. Klasik iktisatta kamusal mal olarak talep edilmeyen sosyal hizmetler, refah ve gelir dağılımında adalet kavraları müdahaleci yapının gereksinimi duyulunca kamudan talep edilmiştir ve yetki alanı genişlemiştir, günümüzdeki modern maliye yapısı kamu harcamalarını toplumsal ve ekonomik ihtiyaçların beraber yürütüldüğü pencereden değerlendirmektedir (Muter, Çelebi ve Sarkınç, 2012: 47-48).

2. KAMU HARCAMA TÜRLERİ

Devlet ülkedeki vatandaşlarına karşı savunma, ulusal güvenlik, hukuki adalet ve siyasi otorite olduğu olgudan, zaman içinde sanayileşme ile beraber toplumsal mal ve hizmetlerini karşılayan toplumu temsil eden devlet yapısına evrilmiştir. Topluma sağladığı sosyal ve kültürel ihtiyaçlar eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, yaşamın sürdürülebilirliği için çevre ve ekolojik düzen gibi hizmetleri ülkenin büyümesi ve kalkınması amacıyla yapmaktadır. Devlet toplumun kamusal mal ve ihtiyaçlarını kamusal kaynaklarından yaptığı harcamalarla karşılar.

Ekonomik sistemde sınırlı kaynakların sınırsız ihtiyaç ve isteklere yetebilme, bunları karşılayabilme çabası vardır. Devlet tek başına bu hizmetleri karşılarken kendisi doğrudan üretim yapar ya da özel teşebbüsler tarafından üretimini destekler ve piyasaların önünü açar (Karaarslan, 2005).

Kamusal mal ve hizmet harcamalarının sürdürülebilirlikle ilişkisini açıklamak için önce harcamaya konu olan kamusal mallar ve hizmetler nelerdir açıklamak gerekmektedir.

2.1. Kamusal (Kolektif) Mal ve Hizmetler

Samuelson (1954) tarafından kamusal malları “söz konusu mal ve hizmetlerin, farklı kişiler arasında ve her bireyim tükettiği malların başka kişiye eksiltme yapmayacağı anlamına gelen toplumca ortak yararlanılan kolektif tüketim mallarıdır” şeklinde tanımlanmıştır.

Kamu malları ulus veya toplumun vatandaşları tarafından kamu kuruluşları tarafından sağlanan mal ve hizmetlerdir. Rekabet etmezler ve kar amacı gütmeyen bu yönleriyle özel mallardan ayrılırlar. Dışlanamazlar, herkesçe kullanılır. Bir kişi mal veya hizmet için ödeme yapmasa bile tüketmesi engellenemez (Bardy ve diğerleri, 2021). Vatandaşların hizmetlerin tüketiminde dışlanamadıkları için “bedavacılık problemi” ortaya çıkmaktadır. Devlet ise çözüm olarak vergilerle vatandaşlardan yapılan mal ve hizmetin karşılığını tahsil etmekte bulmuştur (Karaca, 2021: 43). Vatandaşlara sağlanan kamusal mal ve hizmetler ise örnek olarak, ulusal ve bölgesel savunma hizmetleri, mahalli idarelerin sağladığı temiz çevre ve parklar, genel su kaynakları, itfaiye hizmetleri, yollar, genel sağlık hizmeti, zorunlu ilköğretim hizmetleri, yurt içi ve yurtdışı diplomasinin sağlanması gibi hizmetlerdir (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2013: 26).

2.2. Yarı Kamusal Mal ve Hizmetler

Yarı kamusal mallar, hem kamu niteliği hem de özel nitelik gösteren mallardır, karma mal ve hizmetlerdir. Kamu tarafından da üretebilirler ama tam kamusal özellikte değildirler, bölünebilir ve fiyatlandırılabilir olmaları özel teşebbüslerin bu hizmetleri sunmasına ve kar elde etmelerini sağlamaktadır (Karaarslan, 2005: 40).

Yarı kamusal malların temel özelliği kişilerin bölünebilir nitelikli bu mal/hizmetlere her tüketici farklı tüketim payına sahiptir. Bu nedenle tüketiciler kendi

tercihlerini belirleyip dışlama yapmaktadırlar (Akdoğan, 2017). Yarı kamusal mallardan olan eğitim ve sağlık hizmetleri hem yararlanan bireylere hem de topluma sağladığı faydadan dolayı dışsallık özelliği gösterirler, özel piyasalar üretimi yeterince gerçekleştiremediğinde dışsal kayıp, yani topluma zarar ortaya çıkacağı için devlet duruma el atmak zorundadır ve kamu kuruluşlarınca mal ve hizmeti üretilen toplumun refahını optimum seviyeye çıkartır (Karaca, 2021: 46-47).

2.3. Özel Mal ve Hizmetler

Özel mal ve hizmetlerin faydaları toplumdaki bireyler arasında bölünebilir ve fiyatlandırılabilir özelliktedir. Toplumsal değil bireysel nitelik ön plandadır, bireyler kendi faydalarını arttırmak için tüketim arzı piyasanın durumuna ve üreticilerin karar mekanizmasına bağlı olmakta ve kar amacı gütmektedir. Tüketim ile sona eren somut mallar olduğu için bu mallara örnek olarak yeme-içme, giyim, temizlik ürünleri, ev eşyaları gösterilebilir (Akdoğan, 2017).

2.4. Erdemli/Erdemsiz Mal ve Hizmetler

Erdemli ve erdemsiz mallar, devlet burada “peternalistik” özellik taşımaktadır. Erdemli mallar, dışlama etkisinin olduğu mallardır özel bir kesime fayda sağlayabilir ve diğer kesimler tüketimden mahrum kalabilir, devlet toplumsal faydanın sağlanması için mal ve hizmetleri piyasa fiyatının altında sunabilir veya ihtiyaç olan kesime bedelsiz dağıtabilir (Muter, Çelebi ve Sarkınç, 2012: 48-49). Örneğin, okullarda bedava süt dağıtılması, ücretsiz ders kitapları verilmesi, öğrencilere burslar, yoksullar için aş evleri açılması, halka bedava aşı hizmetleri sunulması şeklindedir.

Erdemsiz mallar ise, topluma üretimi ve dağıtımını sakıncalı olan malların özel piyasalar tarafından gerçekleştirilse bile devlet denetiminde olmasıdır. Erdemli mallarda peternalistik olarak devlet eli açık ve yardım sever bir tavır sergilerken, erdemsiz mallarda ise sınır koyan koruyucu ve kuralcı bir rol üstlenmektedir çünkü topluma negatif dışsallık yayarlar. Devlet ürünlerin üretimini sınırlar veya yüksek vergi oranlarıyla ürünlere set koyarak halkın erişimini caydırmaya çalışır. Erdemsiz mal ve hizmetlere örnek olarak ise, alkol, sigara ve yasaklı maddeler olarak söylenebilir. (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüüş, 2013: 39).

2.5. Küresel Kamusal Mal ve Hizmetler

Küresel kamusal mallar, birebir tam kamusal mal özelliklerini taşımaktadır. Rekabetsizdir, dışlanamazlar, bedavacı yolcu sorunu vardır, mal üretildikten sonra ülkeler toplu olarak tüketebilir. Küreselleşme ile beraber uluslararası işbirlikleri neticesinde, mevcut ve yarının nesilleri de düşünülerek evrensel bir nitelik taşımaktadır. Uluslararası devletlerin uzun vadeli hedeflerini yerine getirmeleri için küresel kamusal mallar bir araçtır (Zedillo ve Thiam, 2006).

Küresel kamu malları örnekleri olarak, iklim değişikliğinin önlenmesi ve biyolojik çeşitliliğin korunması, küresel yaygınlaşan hastalıkların kontrolü COVID-19, HIV, AİDS vs. uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ve uluslararası mali krizlerin yayılımının önlenmesi ve finansal istikrarın desteklenmesi vb. amaçlar oluşturmaktadır (BMKP, 2024: 71-95).

3. KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI

Kamu harcamaları devletlerin ulusal ve uluslararası büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşmak için kullanılan araçtır. Kamu harcamaları hükümet sektörü büyüklüğünün belirleyici göstergelerindendir. Hükümetler, kamusal mal ve hizmetlerinin hangi idare ve birimlerce yapıldığı, hangi gider türüne nasıl mal/hizmetler dağıldı, hangi harcamalara öncelik sağlandı ve maliyetleri ne oldu, hangi kaynaklardan finanse edildiğini bunların kontrolünün sağlanmasında şeffaflık, hesap verilebilirlik ve hem geçmişe bakma hem de geleceğin planlanması açısından sınıflandırma yöntemlerine başvurulmaktadır (Karaş, 2022).

Uluslararası karşılaştırmalar yapılırken analizler ve uygulanacak politikalar için verilerin kullanımında sınıflandırma yapılması gereklidir. Örneğin, EKVİÖ' nün (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü/OECD-organisation for economic co-operation and development) yayımladığı HFS (hükümet fonksiyonlarının sınıflandırılması/COFOG-classification of the functions of government) istatistiklerinin ülkeler çapında karşılaştırmalar yapılabilmesi açısından faydalı olmaktadır.

Hükümetlerin gelir ve gider kalemlerinin sınıflandırılmasını UPF' nin (IMF-international monetary fund) hazırladığı Hükümet mali istatistikleri el kitabında (GMFS-government finance statistics manual, 2001) şöyle açıklanmıştır, finansal mali kriz

zamanları kaynak ve giderin tespiti erkenden önlem alınması için hükümetin ekonomik ve finans verilerini derlemek amacıyla analitik sınıflandırma biçimi oluşturmuştur. Uluslar harcama ve gelirlerinin sürdürülebilir, şeffaf, hesap verebilir standartlarda olması ve dünya çapında analizler yapılabilmesi için kamu kurum ve kuruluşları için uygulamıştır (UPF, 2001).

Bu açıdan kamu harcamaları sınıflandırması; idari birimlere göre sınıflandırma, işlev (fonksiyonel) sınıflandırma ve ekonomik işlemlere göre sınıflandırılması açıklanacaktır.

3.1. İdari Sınıflandırma

Kamu hizmetleri geniş kapsamlı yapısından dolayı aynı hizmet türü birden çok kamu kuruluşu tarafından yerine getirilebilir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2024) ise kısaca şöyle tanımlamaktadır, kamu hizmet ve harcamalarının hangi idare ve birimlerce yapıldığını göstererek ayrıştırılan sınıflandırma biçimidir.

Genel olarak örgütlenme şeklinden dolayı idari sınıflandırma merkezi ve mahalli idare olarak alt ayrıma tabi tutulmaktadır. Ayrımın amacı ise, kamu hizmetlerini yerine getiren kurum/kuruluşların hizmete en uygun birimce yerine getirilmesi, kurumların maliyet-fayda analizi yapılabilmesi, sorumluluk alanlarının tespiti ve denetimlerin sağlanabilmesi açısından önemlidir (Akdoğan, 2017). Örneğin; Eğitim, sağlık ve savunma hizmeti gibi genel toplumsal harcamalar merkezi idare harcamaları, alt ve üst yapı, çevre temizliği, suya erişim gibi bölgesel ihtiyaçlar ise mahalli idarenin harcama kalemlerine girmektedir (Şimşek, 2019; Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2013).

3.2. Fonksiyonel Sınıflandırma

EKVIÖ (2023) göre; devletler eğitim, sağlık, adalet gibi çeşitli faaliyetlerin sağlanmasından kamusal düzen ve ulusal güvenliği oluşturmak ve ülkeyi uluslararası arenada temsil etmekten sorumludur. Bu yönden kamunun fonksiyonel harcamaları hükümetin önceliklerine göre gerçekleştirilen mal/hizmete ait harcamaları oluşturur.

Fonksiyonel sınıflandırmada gerçekleştirilen hükümet faaliyetlerin türü esastır. Devletin hangi mal/hizmeti sağladığı ve bu mal/hizmetlere ne kadar harcama yaptığını gösteren sınıflandırmadır. Bu açıdan farklı birimlerin aynı tür hizmetler için gerçekleştirmiş oldukları harcamaları bir araya getirerek daha kolay izlenmesini ve

lkeler arası karşılaştırma yapılmasını sağlayan bir yöntemdir (şimşek, 2019; Karaca, 2021). Fonksiyonel sınıflandırma devletin gerçekleştirmiş olduğu eğitim, sağlık, savunma, adalet ve evre gibi harcamaların hizmetler arasındaki dağılım şeklini gösterir (Karaca, 2021).

Hükümetlerin fonksiyonel sınıflandırma yapma amacı kamu kaynaklarının temel alanlardaki kullanımına genel bir bakış sağlamaktadır. Hükümetin ncelikli alanlarına ve hizmet biçimlerine ilişkin bilgi sunmaktadır (EKVI, 2023). lkeler arası karşılaştırma imkânı saylayan fonksiyonel sınıflandırma EKVI lkeleri açısından Hükümet Fonksiyonlarının Sınıflandırılması kamu kaynaklarının temel harcama yerlerine ilişkin bilgi verir (EKVI, 2023:160).

Sınıflandırmayı yaparken analitik sisteme göre iki düzeyli kod yapısı kullanarak gruplamaktadır. I. Düzey HFS harcama verilerini 10 işlevsel ana gruba ayırmıştır. II. Düzeyde ise ana grupların alt sektörlerini oluşturur ve her biri dokuz alt gruba ayrılır. Örneğin, 02.Savunma Hizmeti, alt grupları ise askeri savunma, sivil savunma şeklinindedir (EKVI, 2023: 224).

Tablo 2.1. Birinci Düzey HFS Birimleri

KOD	BİRİNCİ SEVİYE HÜKÜMET FONKSİYONLARI
01	GENEL KAMU HİZMETLERİ
02	SAVUNMA
03	KAMU DÜZENİ VE GüVENLİğİ
04	EKONOMİK İşLER
05	ÇEVRE KORUMA
06	KONUT VE TOPLUM OLANAKLARI
07	SAğLIK
08	EğLENCE, KÜLTÜR VE DİN
09	EğİTİM
10	SOSYAL KORUMA

Kaynak: “Table E.1. First- and second-level COFOG (cont.)” Government at a Glance 2023, OECD Publishing, Paris, s.224-225. <https://doi.org/10.1787/3d5c5d31-en>.

Fonksiyonel sınıflandırma, kamusal faaliyetlerin etkin yönetilmesi, kaynakların etkin kullanımı ve mükerrer harcamaların önüne geçilmesinde önem arz eder. Bu açıdan harcama rakamlarının istatistiksel karşılaştırmalarına yardım etmektedir (Akdoğan,

2017).

EKVİÖ (2023), devletlerin fonksiyonel sınıflandırma verilerinden yararlanarak sağlık ve eğitim harcamaları ile hükümet politikalarının etkinliğini ölçmüştür. Uluslararası karşılaştırmaya en iyi cevap alınan iki fonksiyon olduğu için seçmiştir. Sağlık harcamaları, genel kamu harcamalarının büyük bir alanını oluşturduğu görülmüştür. Yaşam beklentisini sağlık harcamasını ölçmek için kullanmıştır. Sağlık harcamaları ile doğumda beklenen yaşam süresi arasında pozitif yönlü ilişki bulmuştur. Elde edilen sonuçları hayat alışkanlıkları ve çevresel faktörler etkilediği görülmüştür. Eğitim için ise Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA-programme for international student assessment) puanları öğrenci başına harcama kriteri olarak seçilmiştir. Eğitim sistemlerinin maliyet etkinliği ölçülmek istenmiştir. Kamu eğitim harcamaları ile ÖDP sonuçları arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Sonuçları çocukların büyüdüğü aile yapısı ve sosyal çevrede etkilemektedir denilmiştir (EKVİÖ, 2023). Burada kamu harcamalarının eğitim ve sağlık harcamaları açısından etkin olduğu görülmüş yani istenen refah hedeflerine olumlu etkisi olduğu görülmüştür.

3.3. Ekonomik Sınıflandırma

Ekonomik sınıflandırma, kamusal mal/hizmet harcamasının ulusal gelir-servet ve piyasalara dağılımının etkisini göstermektedir (Karaca, 2021).

Ekonomik harcamalar, uluslararası karşılaştırma yapılabilen standartlara göre hazırlanmıştır. EKVİÖ ülkeleri UHS (Ulusal Hesaplar Sistemi/SNA-system of national accounts) verilerini kullanarak uluslararası kabul görmüş sınıflandırmalara dayalı istatistikleri elde etmiştir. Uluslararası ekonomik sınıflandırma kategorileri; tüketilen mal ve hizmetler, çalışan tazminatları, sübvansiyonlar, cari harcamalar, sosyal faydalar, sermaye harcamaları, faiz harcamalarıdır ve hükümet harcama işlemleri temelinde kaydedilir (EKVİÖ, 2023).

Ekonomik harcamalar giderlerin türüne göre sınıflandırıldığı için önce reel ve transfer harcamalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Reel harcamalarda kendi içinde cari ve yatırım harcamaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Temelde cari harcamalar, sermaye (yatırım harcamaları) ve transfer harcamaları olarak üç ana ayrıma tabidir (Çetinkaya ve Aslantaş, 2019: 43).

3.3.1. Cari Harcamalar

Cari harcamalar, hükümetin işleyişini sağlayan tüketim mal/hizmetlerine yönelik harcamalardır (Türk, 2011). Faydası cari dönem içinde yer alan harcamalardır. Bir yıldan az veya en çok bir yıl süreli merkezi yönetim harcamalarıdır. Belirli limiti aşmayan, her yıl tekerrür eden idari hizmetlerce yılda birkaç kez tüketilen (dayanıksız) mal ve hizmetlerdir (Çetinkaya ve Aslantaş, 2019: 43). Örneğin; işgücü çalışan giderleri, kurumların genel harcamaları (su, elektrik, yakıt, internet, ulaşım vs.), kırtasiye harcamaları ve küçük çaplı bakım onarım giderleri gibi idari harcamalardır (Türk, 2011).

3.3.2. Yatırım Harcamaları

Yatırım giderleri, üretim kapasitesini ve verimliliği arttıran dayanıklı mallar ve hizmet harcamalarıdır (Akdoğan, 2017). Faydası gelecek dönemlerde de devam eden harcamalardır. Birden çok kullanılıp tükenmeyen ve bir yıldan fazla olan uzun ömürlü mal ve hizmet harcamalarıdır. Örneğin; baraj yapımı, kamu binaları gibi büyük çaplı bakım onarım harcamalarıdır (Çetinkaya ve Aslantaş, 2019: 43).

Devletin yetki alanı geliştikçe, kamu bütçesinde yatırım harcamaları artış göstermiştir. Liberalci anlayış hâkim olduğu zaman yatırım giderleri çok azdı. 1929-1930 finansal ekonomik krizi ve Keynesyen anlayış hâkimiyetiyle devletin ekonomideki rolü artışı ile kamu yatırım harcamaları aynı doğrultuda artmıştır. (Akdoğan, 2017).

3.3.3. Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları, müdahalecilik ve liberalizm tartışmasına dâhil olan Pigou (1947) tarafından tanımlanmış ve sosyo-ekonomik öğretilerde yerini almıştır. Pigou (1947) göre, milli gelir üzerinde etki yapmayan devletin karşılıksız yaptığı harcamalardır. Devlet karşılık olarak piyasalardan mal veya hizmet almadan gelir sistemindeki adaleti düzenlemek veya kalkındırmak için yaptığı harcamadır.

Transfer giderleri milli gelir üzerinde bir artış veya azalış meydana getirmeden satın alma gücünü şahıslar ve toplumsal sınıflar arasında karşılıksız dağıtmaktadır (Karaca, 2021). 1929 krizinden itibaren artan transfer giderleri, toplumun sosyal açıdan güçlendiren ve geliştiren halka yardım sağlama amacı ile yapılan harcamaları oluşturmaktadır (Akdoğan, 2017).

Sosyalist devlet bakışına sahip olan transfer giderleri gelişmiş ülkelerde sosyal yardım örneği olarak şunlar sayılmaktadır; yaşlılara yapılan emekli aylıkları, işsizler için işsizlik maaşı yardımı, eğitim yardımı gibi ulusal sosyal adaletsizliğini dengelemeye yönelik aktarımlardır. Gelişmekte olan ülkeler ise daha çok ulusal kalkınmasını tamamlamak için gerçekleştirdiği sübvansiyonlardır. Örneğin; kamu borç faizleri, vergi iadeleri, üreticilere yardım ve destekle vb. gibi harcamaları kapsamaktadır (Meriç, 2003).

4. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞ NEDENLERİ

Müdahaleci devlet anlayışının kurucusu ve savunucusu olan J.M.Keynes klasiklerin jandarma devlet anlayışını eleştirmiş I. Dünya savaşı ve ardından 15 yıl sonra gelen Büyük Buhranın da etkisiyle tezi destek bulmuştur. Sosyal devlet, kaynak dağılımında etkinlik, verimlilik ve ekonomik gelişimin, istihdam ve fiyat istikrarının sağlanması için kamu eli müdahil olmasını ve mali politikalarına ihtiyaç olduğunu söylemiştir (Öztürk, 2006: 6). Krizin etkileri kendini yitirmeye başlamışken II. Dünya savaşının çıkmasıyla özellikle Avrupa ülkeleri yıkıma uğramıştır. Keynes devletin ekonominin talep ve harcama kısmına müdahil olması gerektiğini vurgulamış, arz yönünü piyasalara bırakmıştır. 1970'lere kadar müdahil devlet anlayışı devam etmiştir. Sonraki dönemlerde ülkelerde kapitalist sistemin yaygınlaşmasıyla beraber klasik liberal ekonomi modeline geçilmiştir. Dönem dönem yaşanan krizler için Keynesyen ekonomi modeli kullanılmaya başlanmıştır (Eğilmez, 2008: 103-104).

Devletin hiç kuşkusuz görevi toplumsal sosyal refahı sağlamaktır. Bu amaçla beraber devletin üstlendiği makroekonomik görevi vardır büyümesini sağlamak ve ülkeyi kalkındırmak. Öncelikli sorulması gereken devletin kalkınma için nasıl yönlendirmeler yapmalıdır. İktisatçılar bu konuda iki farklı teoriye ayrılmaktadırlar; ilki Keynesyen bakış açısıyla devlet alt yapı ve sosyo-ekonomik hayata yaptığı harcamalarla ekonomik gelişmeyi sağlar yaptığı harcamalarla refah ve verimliliği arttırıp milli gelirinde artmasına yol açar. Bunlar, eğitim, sağlık gibi sosyal nitelikli harcamalardır. Altyapı yatırımlarıyla da yollar, kanalizasyon, haberleşme hizmeti gibi harcamaların kamu gücüyle yapılmasının üretim maliyetlerini düşüreceğine ve özel sektörün yatırım hacmini artırıp ekonomik büyüme ve kalkınmayı artıracaklarını desteklerler. İkinci görüş ise, neo-liberal iktisadi düşüncedir, neo klasikler klasik iktisadın düşüncelerini sürdürmüşler fakat bazı

yönlerini değiştirerek daha ileriye taşımışlardır. Kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyüme gelişmeye negatif etki yapacağını savunmuşlardır. Harcamaları karşılamak için devletin vergi ve borçlanmaya başvuracağını söylemişlerdir. 1970’li yıllarda yaşanan stagflasyon ortamı (ekonomik durgunluk içinde fiyatların yükselmesi) Keynesyen görüşü yetersiz kılmıştır. Enflasyon ve işsizlik artarken ekonomik gelişim azalmıştır. Buna karşın neo-liberaller devlet kamu gücünün ve ekonomiye etkisinin azaltılmasını piyasalara öncelik verilmesini savunmuşlardır. Böyle bir ortamda artan vergiler ve işsizlikte talep ve milli gelirin düşeceği öngörülmüştür. Aynı düzeyde firma karlılığındaki vergilerin artması üretim maliyetlerini artıracaktır ve yatırımlar azalacaktır. Sonuç olarak kamu harcamalarındaki olası artışlar kaynak dağılımında yetersizliğe neden olacaktır. 80’li yıllara gelindiğinde dış ticaret kısıtlamalarının kaldırılması, kamu denetimlerinin azaltılması, vergi teşvikleri ve teknolojik gelişmelerin getirisiyle serbestleşen piyasalar uluslararası şirketlerin dünya ekonomisine açılmış ve kamu harcamalarının azalmasında pozitif etki yaratmıştır (Yayla, 2017: 164; Öztürk, 2006: 24-25).

Kamu giderlerinin artışı ülkeden ülkeye farklılık gösterse de olağan zaman akışı göstermiştir ki savaşlar, ekonomik krizler ve salgınlar, doğal afetler gibi olağanüstü olaylar veya sanayileşme ve kalkınmanın getirisiyle belirli refah seviyesine ulaşan halkın talepleri gibi olaylar silsilesi kamunun etkinliğini artırmış ve beraberinde kamusal harcamalarda artışa yol açmıştır. Harcamaların artış nedenleri “görünüşte” ve “gerçek” olarak ikiye ayrılmaktadır.

4.1. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedeni

Nitelik olarak ihtiyaçlarda köklü bir değişiklik olmamasıdır. Diğer bir deyişle kamunun gerçekleştirdiği hizmetlerde oransal bir artış olmadan kamu harcamalarında rakamsal artışların olmasıdır. Görünüşte artışın dört tane nedeni vardır (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2013: 64).

4.1.1. Para Ekonomisinin Yayılması

Para ekonomisinin gelişim sağlamadığı dönemde kamu hizmetlerinde aynı ödemeler yapılmaktaydı. Ödemeler kısmı mal veya gönüllü olarak yapılırdı ve bunlar bütçede gösterilmezdi. Ekonominin gelişmesiyle beraber, aynı (mal, nesne) ekonomiden nakdi (parasal) ekonomiye geçiş ile kamu hizmetlerinde yapısal değişiklik olmasa dahi

harcamaların parasal ifadesinde artış olmuştur (Karaca, 2021; Akdoğan, 2017).

4.1.2. Para Değerinin Değişimi

Satın alma gücünün düşmesi iki nedene bağlıdır. Devalüasyonist ve enflasyonist ekonomik ortam. İlki, para otoritelerinin para arzını artırması sonucu oluşan ülkedeki paranın diğer ülkelerin döviz kuruna göre değer kaybetmesi olan devalüasyondur (Karaca, 2021: 126). İkincisi ise, Hizmetin aynı kalıp fiyatlar genel seviyesinde sürekli bir artışın olmasıdır yani enflasyonist bir ortamın varlığı satın alma gücünde azalışa neden olmaktadır.

Ülkelerde bazı dönemler para birimi başına harcanan mal ve hizmet miktarı sonraki dönemlerde o mal ve hizmete harcanan para aynı miktarı karşılayamadığı zaman paranın değer kaybettiği görülmektedir. Hükümetlerde aynı miktarda mal ve hizmeti sağlamak için enflasyonist ortam dolayısıyla daha fazla harcama yapmak durumunda kalmaktadır. (Muter, Çelebi ve Sakıncı, 2012: 85).

4.1.3. Bütçe Harcama Yöntem ve Tekniğinin Değişimi

Geçmiş zamanlarda gelir ve giderler safi usule göre devletlerin bütçesinde gösterilmiştir. Safi usule göre, kamu kuruluşları kamu gelirlerinden kamu giderlerini mahsup ettikten sonra kalan safi(net) tutarı bütçeye aktarmışlardır. Daha sonraki dönemlerde bu yöntemin şeffaf ve etkin olmadığı anlaşılmıştır. Gelir- giderlerin kontrol ve denetiminde rakamların anlaşılmasından dolayı kaynak dağılımında dengesizlikler sebep olmuştur ve gayrisafi usule geçilmiştir (Karaca, 2021).

Örneğin, safi yöntemde bir harcama yerine 200 birim gider yapılması, harcama yerinden 160 birim gelir sağlandığında uygulanan mahsuplaşma sonucunda kamu harcama tutarı 40 birim olarak yazılmaktadır. Gayrisafi yöntemde ise kamu harcamaları 200 birim, kamu gelirleri 160 birim olarak ayrı şekilde birbirinden ilişiksiz olarak yer alır ve mahsuplaşma yoktur (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2013: 65-66).

Gelir ve giderlerin mahsuplaşmadan sınıflanması bütçe rakamlarında artışa neden olmuştur ve görünüşte artış yaratmıştır.

4.1.4. Ülke Sınırlarının ve Nüfusun Değişimi

Ülke sınırlarının genişlemesi ile hükümetin sunduğu kamusal mal/hizmetlerin

miktar veya kalitesinde değişiklik olmadan kamu harcamalarında artış yaşanmasıdır (Akdoğan, 2017). Ülke sınırları savaş sonrası toprak edinimiyle veya siyasi birleşme kararıyla genişlemektedir. Toprakla beraber kamu hizmetlerinden faydalanan nüfusta artmış bulunmaktadır. Sonucunda ülkenin harcama alanı genişleteceği için kamunun sunduğu mal ve hizmet miktarında artma olmadan sunduğu hizmetlerden dolayı katlanılan giderler artmaktadır (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş).

Nüfusun değişmesi ise hükümetin sunduğu hizmete olan talebi artırmaktadır. Hizmetin niteliğinde bir değişiklik olmadan kamu harcamalarının artış göstermesidir (Akdoğan, 2017). Örneğin, ortalama yaşam süresinin uzaması, iyi eğitim ve kaliteli sağlık standartlarına erişim, barınma yeri gereksinimi gibi ihtiyaçlar kamu harcamalarına olan talebi arttıracaktır. Sunulan hizmetin kalite ve etkinlik düzeyinde değişme olmadığından görünüşte artıştır. (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2013: 66-67).

4.2. Kamu Harcamalarının Gerçekte Artış Nedeni

Kamu harcamalarının artışı anlatılmak istendiğinde asıl kastedilen milli gelir içindeki artıştır bir yılda gerçekleştirilen mal ve hizmet harcamaları sonraki yıl kişi başına düşen harcamada artış olduysa o reel (gerçek) artış nedenlerindendir.

4.2.1. Bilim ve Teknolojik Neden

Bilim ve teknoloji alanında her geçen gün artan gelişmeler mal ve hizmet kalitesini de arttırmaktadır. Teknolojik buluşların telekomünikasyon hizmetlerinin yaygınlaşması ile beraber devletler bu alanlara yatırım yapmışlardır. Ulaşımda kara, deniz ve hava ulaşımındaki gelişmeler hem şehir içi hayatta hem de savunma amaçlı kullanılan kitlesel araçlara dönüşmüştür ve kamu harcamalarında yer almışlardır. Bilimsel ve teknik araştırmacılar, düşünürler ülkeye artı bir değer katarlar ve ülkenin eğitim, sağlık, iletişim, enerji, savunma, lojistik vb. birçok alanına fayda sağlayıp toplumun refah düzeyini artırırılar kamuda ar-ge yatırımları gibi harcama kalemlerine üretim maliyetlerini eklemektedir (Karaca, 2021).

4.2.2. Siyası Neden

Seçmenlerin oyladığı politika yapıcılarının kamu harcamalarının artışı üzerinde etkisi vardır. Toplumların istekleri veya politika yapıcılarının taahhütleri gerçekleştirme gayesi devletin üstlendiği görevleri artırmıştır (Akdoğan, 2017).

Yaşanan ekonomik krizler ve savaşlar gibi olağanüstü durumlar üzerine devletlerin müdahil alanı genişlemiş ve harcamalar gerçek sebeplerle artış göstermiştir. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde, benimsenen Keynesyen politikalarla ülkeyi kalkındırma ve toplumsal refah düzeyine ulaşma amacı ön plana çıkmıştır. Tasarrufların, üretimin ve kişi başı gelir seviyesinin düşük olmasından dolayı az gelişmiş ülkeler yeterli büyümeyi gösterememektedir. Ekonomik gelişme için özel teşebbüslerin teknik yeterliliği olmamasından kaynaklı sanayi, üst-altyapı harcamalarının devlet eliyle yapılması kamu harcamalarına gerçek bir artış yaşatmıştır (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2013). Gelişmesini tamamlayan ülkeler ise, piyasadaki istikrarsızlıklardan dolayı ortaya çıkan durgunluk zamanlarında müdahaleci devlet politikalarına yönelmişlerdir. Sosyal yönden ise sigorta ve sosyal güvenlik alanlarına harcamaları yönlendirip refahı asgari limitlerin altına düşürmemeye çalışmışlardır. Hükümetin özel teşebbüsleri desteklemek amaçlı piyasada mal ve hizmet üretmesi ve iş birliğinde bulunarak karma teşebbüs yaratması veya borç sağlaması gibi teşvikleri kamu harcamalarını artırmıştır. (Muter, Çelebi ve Sakınç, 2012: 75-76).

4.2.3. Askeri Neden

Ülkelerde kamu harcamalarının savaş zamanlarında yaklaşık dörtte üçü oranında artış yaptığı görülmüştür. Savaş öncesi hazırlıklar savunma için silahlanma, makineler ve taşıtlar ile temel ihtiyaçları giyecek, gıda, ısınma gibi maliyetler devleti borçlanmaya götürmektedir. Savaş sonrası hükümet eski haline hemen dönememektedir kazanan devletlere ödenen savaş tazminatları, faizler, gazilerine yapılan ödenekler, savaş mağdurlarına yardımlar, imar ve sağlık alanlarına harcamalarla bütçedeki yük fazlaşmaktadır (Karaca, 2021: 134).

4.2.4. Sosyal Neden

Nüfus artışı hem görünüşte artış hem de gerçek artış nedenleri içinde değerlendirilir. Gerçek harcama artışlarında devlet vatandaşlara sunduğu mal ve hizmet miktarını nüfus ile doğru orantıda arttırmak durumundadır. Nüfusun göçler veya popülasyon ile yoğunlaşması durumunda barınma sıkıntısı, eğitim-sağlık hizmetleri ihtiyacı, sosyal güvenlik ve çarpık kentleşmenin önlenmesi, temiz suya ulaşım, güvenli gıda, elektrik gibi temel seviyede ihtiyaçlar silsilesi artan talepleri ortaya çıkacaktır

sonucunda devlet harcama seviyesi yükselecektir. Diğer yandan devlet toplam nüfus içinde genç nüfus oranının daha yüksek olduğundan gençlere istihdam yaratmak için sosyal hizmetlerde artışa gidecektir (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2013: 73).

5. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞINA YÖNELİK TEORİLER

1870’li yıllardan itibaren ekonomistlerin ve toplumların devlete karşı bakış açıları sürekli değişmiştir. Aynı ölçüde kamu teşebbüslerinin ve hükümetin ekonomideki rolü de değişmiştir. Özellikle sanayileşmesini tamamlayan ülkelerde hükümetlere olan beklentiler artmaktadır. Ülkelerin kurumsal farklılıkları, coğrafi özelliklerin çeşitlilikleri, dil ve din farketmeksizin genel kabul görmüştür ki kamu harcamaları sanayileşmeyle beraber artışa geçmiştir (Tanzi ve Schuknecht, 2000: 3).

I. Dünya savaşına kadar olan dönemde “Laissez-Faire” anlayışı hâkimdi ondokuzuncu asrın klasik okul görüşlü iktisatçıları ekonomide sadece asgari işlevlere sahip devletin olması gerektiğini desteklemişlerdir. Aynı dönemin ortalarına doğru sosyalist rejimi destekleyen Marksist ekol klasik ekole meydan okumaya başlamıştır. Yüzyılın sonuna gelindiğinde Alman iktisatçıları Wagner ve Schmoller, gelir ve servetin yeniden dağılımı gibi işlevlerin devletin yükümlülüğünde olması gerektiğini savunmuşlardır. Peacock ve Wisesman’a (1961) göre I. Dünya savaşı askeri ve savaşla ilgili harcamalar neticesinde kamu harcamaları ortalama düzeyde artmıştır savaşın etkilerini finanse etmek için gelir tabanını genişletmişler ve aşırı harcama seviyesini korudukları görülmektedir demişlerdir. Savaş sonrası Keynesyen okulun etkileriyle Laissez-Faire’nin sonu gelmiştir ve Buhranında etkileriyle hükümetin rolü ve harcamaları artmıştır (Tanzi ve Schuknecht, 2000: 4-10).

5.1. A.Wagner Yaklaşımı (Wagner Yasası)

Alman ekonomist Adolph Wagner 1880’li yıllarda sanayileşen İngiltere, ABD ve İsviçre gibi Avrupa ülkelerini ve Almanya’nın tarihi deneyimlerini gözlemlemiştir. Uzun dönemleri kapsayan bir analiz olarak “Devlet faaliyetlerinin artış kanunu” na katkı sağlamıştır (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2013: 56).

Wagner’e (1883) göre sanayileşmeyle beraber ekonomik kalkınma sürecine giren ülkelerde kişi başı GSYH arttıkça kamu harcamalarının da artışa geçeceğini öne sürmüştür (Magazzino,2010: 3). Kalkınmayla beraber hükümetin ekonomideki rolü daha

etkin olmakta ve kültürel düzey, sosyal refah, sağlık ve eğitim ile ilgili harcamalar devlet eliyle olmalıdır görüşündedir (Recepoğlu, 2022).

Wagner devlet faaliyetlerinin üç ana hipotezle genişlemesi gerektiğini açıklamıştır;

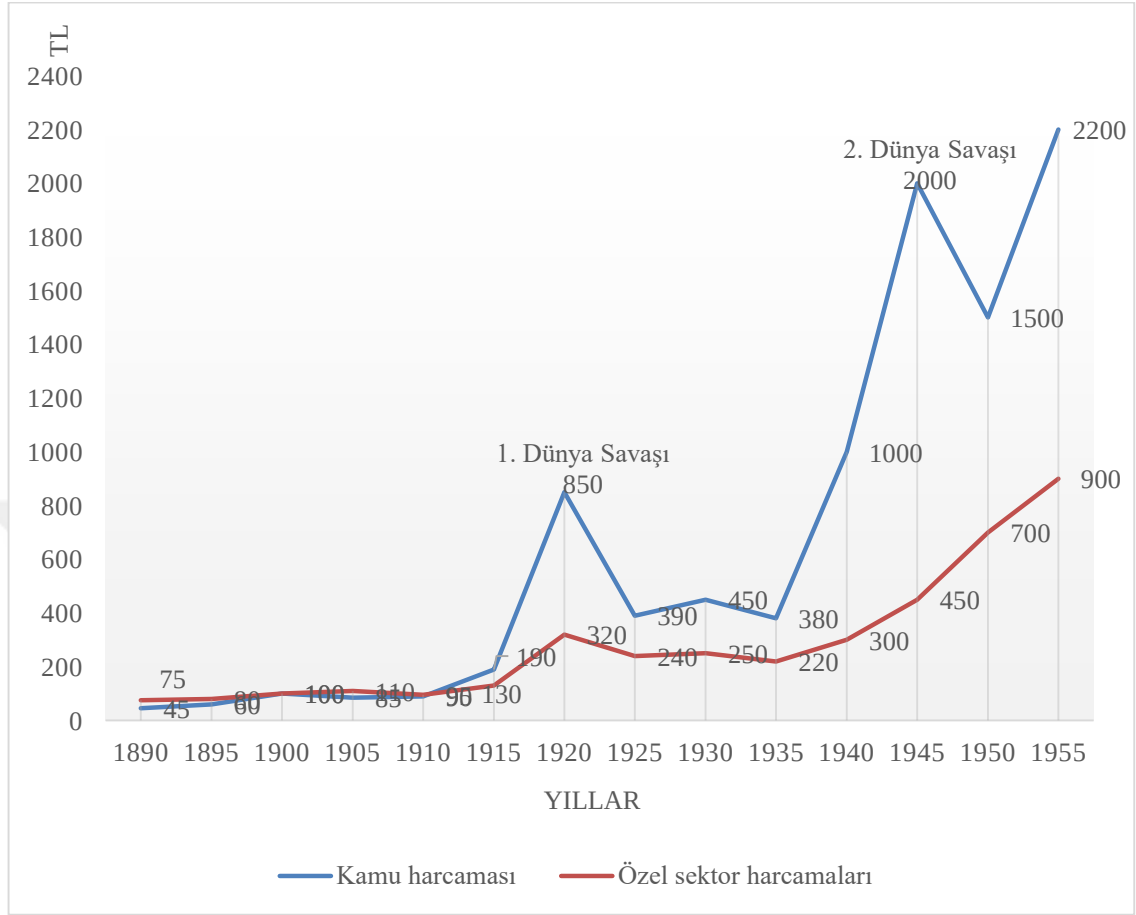
İlk görevi, devlet geleneksel yürütmekte olduğu hukuk üstünlüğü ve ulusal düzen işlevlerine devam etmelidir ancak artan iş gücü ve maliyetler doğrultusunda yetkilerinin genişletilmesi gerekecektir. İkinci görevi, ulusun kültür ve refah düzeyinin artırılmasıdır. Eğitim öncelikli hedef olmak üzere sağlık, sosyal güvenlik ve çevre gibi refah artırıcı harcamalarla ülkenin kişi başı milli gelir artırılmalıdır. Üçüncüsü ise, İlerleyen teknolojik gelişmeler kapsamında yüksek sermaye gerektirdiği için özel sektörün ikinci plana atılması ve devletin piyasada üretim yapması desteklenmiştir. Özellikle demiryolları inşaatı gibi doğal tekellerin yönetilmesinde kamu müdahalesi öngörülmüştür (Diamond, 1997: 37). Wagner’e göre eğitim, kültür ve sosyal alanlardaki bu gelişmeler ülkeyi kalkındıracak ve kamu harcamalarında sürekli bir artışa neden olacaktır.

5.2. Peacock ve Wiseman Yaklaşımı

Peacock ve Wiseman (1961), Wagner’ in tezinin uzun dönemli kamu harcamalarını ondan farklı olarak kısa dönemli incelemeye almışlardır. Bunu da Wagner’ in evrensel laik öngörülerinin kısa vadeli İngiliz istatistiklerine dayanarak “gerçekçi sonuçlar” olarak nitelendirdikleri verilerle elde etmeyi ummuşlardır. Wagner’in genel yaklaşımını kullanarak onun ulaştığı sonuçlardan farklı iki tarafa yönelmişlerdir. İlki, hükümeti etkileyen kalıcı etkilerin olma olasılığı vardır. İkincisi, Wagner’in ilgilendiği hükümet harcamaları ile laik gelişmeler ve toplum arasındaki ilişki ile tezi sınırlandırmama gayesidir. İngiltere’de 1890 ve 1955 yılları arasındaki savaşlar gibi “toplumsal çalkantıları” hükümet harcamalarında yer değiştirme (sıçrama) yarattığını saptamışlardır. Hükümetlerin kamu harcamaları büyük oranda halktan elde ettikleri vergi gelirine bağlıdır. Bu tür kamu harcamasının makul seviyeleri demokratik bir hükümette halkın oy sandıklarında veya medya araçlarının kullanımıyla politik kararlarıyla örgütlenmelerinden etkilenmektedir. Vatandaşların makul kamu harcamaları seviyesi halkın talep ettiği hizmetleri oluşturur. Devlette istenen makul hizmetler neticesinde toplumu vergi yüküne tabi tutar. Fakat halk bazen taşıyabileceği vergi yükünden daha

fazla kamu hizmeti isteyebilir tam bu noktada vergi yükü kamu harcamalarının artışında sınır teşkil eder. Bu sapma şu şekilde gerçekleşir, vergi yükü sınırı sadece olağanüstü toplumsal çalkantılar olduğunda yerleşik anlayışları yok eder ve yer değiştirme etkisi yaratarak hükümet tarafından artırılabilir. İnsanlar kriz dönemlerinde normal süreçlerde tahammül edemeyeceklerini düşündükleri vergi seviyelerini kabul edeceklerdir. Bu benimsenen vergi seviyeleri kriz dönemi ortadan kalksa bile devam edecektir çünkü kamu harcamaları da her şey sona erdiğinde bir nebze düşüş gösterebilir fakat eski seviyeye örneğin savaş öncesi seviyeye dönmesi daha düşüktür. Savaş sonrası kazanan devlete ödenen tazminatlar ve özellikle yoksul düşen kesime sosyal yardımlar devam etmektedir (Pieacock ve Wiseman, 1961: 12-34).

Şekil 2.1.'de, 1890 ve 1955 yılları arasındaki savaş dönemlerinin toplam hükümet harcamalarının GSYH'ya oranının uzun vadeli değişimleri gösterilmiştir ve bu dönem içindeki kısa vadeli sıçramalar “yer değiştirme etkisi gösteren harcamalar” daki değişimler incelenmiştir. 1899-1902 yılları arasındaki boher savaşı ve 1951-1952 arası kore savaşı I.ve II. Dünya savaşlarına oranla daha az göze çarpmaktadır, bunun nedeni ise dünya savaşlarında toplumsal yapının daha çok bozulmaya uğradığı söylenebilir. Sonuç olarak dünya savaşlarında, kamu harcamalarında sıçramalar meydana gelmiştir ve savaş sonrası yıllarda düzleşerek harcamalar düşmektedir fakat yine de savaş öncesi dönemden yüksek bir seviyede olmuştur (Peacock ve Wiseman, 1961: 40-45).

Şekil 2.1. İki Dünya Savaşı Arasındaki Kamu Harcama Göstergeleri

Kaynak: Alan T. Peacock and Jack Wiseman (1961), "The Growth in Government Expenditure and National Income", "The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom", Princeton University Press, 1961, s.35-51.

Özel teşebbüsler savaşların yükünü bir yere kadar taşımaktadır ve özel harcamaların yetemediği zamanlarda devlet bu harcamaları üstlenmektedir ve kamu harcamalarının eski düzeye yani savaş öncesi oranlarına dönememesinin ardında, savaşın getirilerinin sadece halktan alınan vergilerle finanse edilemediğinden devletin borçlanma yoluna gitmesinden kaynaklanmaktadır. Savaş sonrası bu borç, faiz ve tazminatların ödenmesi sorumluluğu kamu harcama seyrini yükseltmektedir (Şimşek, 2019: 85-86).

6. BRICS ÜLKELERİNDE KAMU HARCAMALARI

Kamu harcamalarına yönelik Keynesyen bakış açısına göre artan kamu harcamaları ekonomilerin büyümesi ve kalkınmaları üzerinde pozitif etkisi olduğunu ileri sürmektedir. Karşıt görüş olarak ise Wagner hipotezi ile ekonomideki kalkınma seviyesinin sürekli olarak kamu harcamalarını arttırdığı görüşündedir (Wagner, 1958).

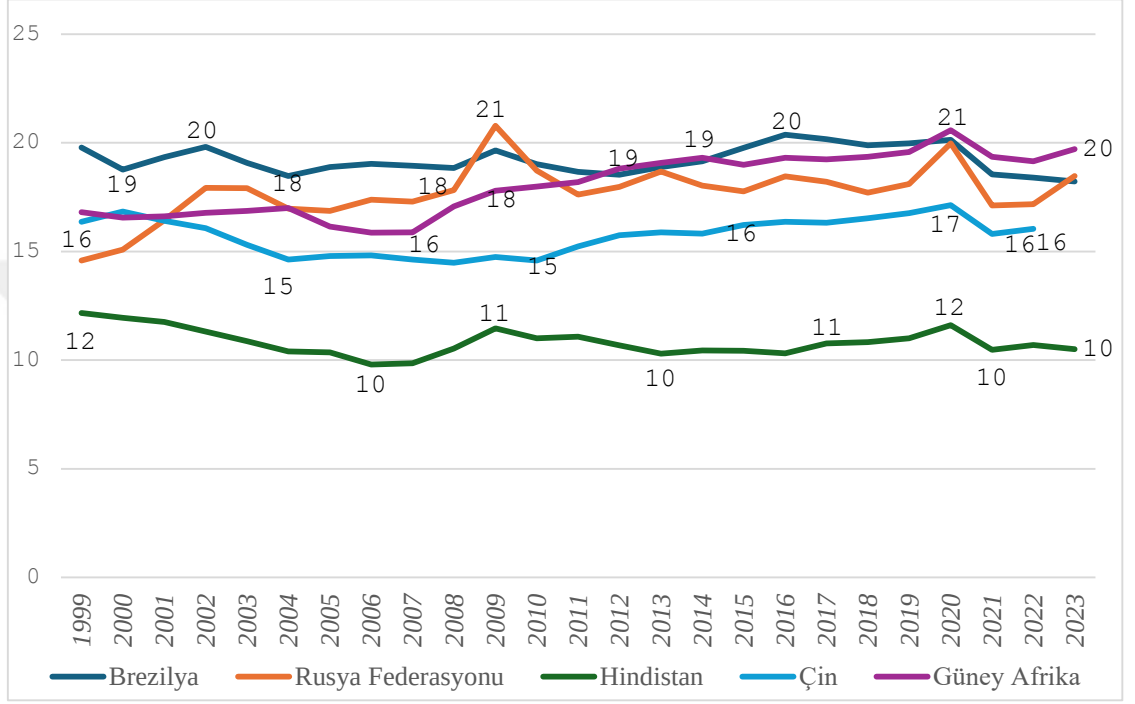
Bu bağlamda UPF'nun 2024 yılı verilerine bakıldığında küresel gelişmenin hedeflenen seviyelerin altında kaldığını fakat istikrarlı olduğunu söylemiştir. GSYH'nın yüzdesi şeklinde en yüksek kamu harcamasına sahip ülkeler Batı Avrupa ülkeleri ve gelişmiş ekonomilerdir. En düşük kamu harcamaları ise gelişmekte olan ekonomiler veya piyasalardır. Özellikle petrol üzerindeki aksamalar, savaşlar, iç çatışmalar Orta doğu ülkeleri ve Sahra Altı Afrika'da gelişmede olumsuz etki yaratmıştır. Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden sonra kamu yatırım harcamaları artmıştır ve hükümet 2022 yılında petrol fiyatlarını varil başına 40 dolardan 60 dolara çıkartarak gelirlerini artırma politikası izlemiştir. Kamunun teknolojik cihazlara ve yapayzeka yatırım harcamalarına yönelmesi kalkınmayı desteklemektedir. Çin ve Hindistan'ın kamu harcamalarıyla desteklenmesi olumsuz etkiyi hafifletmiştir (UPF, 2024).

BRICS ülkelerinin 1999-2023 yılları arası genel devlet harcama verileri Şekil 2.2.'de sunulmuştur.

BRICS ülkelerinde görüldüğü üzere 2008-2009 yılları arası küresel ekonomik kriz ile ülkelerin hemen hepsinde hükümet harcamalarında genel bir yükseliş görülmektedir. Bundan en çok etkilenen ülke Rusya Federal Devletinde olmaktadır ve % 17'lik harcama oranından % 21 oranında artışa geçmiştir. En az artışa sahip ülkeler Hindistan ve Çin Halk Cumhuriyeti olmuştur. Hindistan % 10'dan % 11 oranına artmış ve Çin ise % 14'ten % 15'e yükselmiştir. Ekonomik krizlerin dışında ulusal veya uluslararası salgın hastalıklar da kamu harcamalarını arttıran nedenler arasında olmuştur. 2019-2020 tarihlerinde yaşanan COVID-19 hemen hemen bütün ülkeleri tesiri altına almıştır. O yıllara baktığımızda ise kamu harcamalarında artışlar net olarak görülmektedir. En fazla artış gösteren ülkeler arasında % 21 oranlık artışla Güney Afrika en çok harcama yapan ülke konumundadır. Devamında ise % 20'lik artış oranları ile Brezilya ve Rusya gelmektedir. Ufak oranlarla artış gösteren ülkeler ise Hindistan, Çin olmuştur. Hindistan'da salgın öncesi % 11 olan oran % 1'lik artışla % 12'ye ulaşmıştır. Çin'de oranlar salgın döneminde sabit olarak ilerlemiş ve salgın sonrası dönemde genel olarak bütün ülkelerin kamu harcamalarında düşüş olduğu görülmektedir. Rusya'da 2022 yılından sonra kamu harcamaları tekrardan yükselişe geçtiği görülmektedir. Bunda Rusya-Ukrayna savaşının etkisiyle artış olduğu görülmektedir.

Böylece ülkelerin yaşamış oldukları olağanüstü haller (şoklar) Peacock ve

Wiseman'ın (1961) çalışmasına göre kamu harcamalarında sıçrayışlar yani artış seyiri göstermektedir. BRICS ülkelerinin verilerine bakıldığında yaşanan finansal ve sosyal krizlerin Peacock ve Wiseman (1961) sıçrama tezini destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Şekil 2.2. BRICS Ülkelerinin Genel Devlet Harcamalarının GSYH Oranı (1999-2023)

Kaynak: World Bank, World development indicators, 2024.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BRICS ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Bu çalışmada nedensellik analizi kullanılarak 2000-2021 döneminde kamu harcamalarının sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisi BRICS ülkeleri örnekleminde incelenmektedir. Bu kapsamda birinci kısımda kamu harcamalarının sürdürülebilir kalkınma ile olan ilişkisini ele alan literatür özetlenmekte, sonrasında veri seti ve yöntem tanıtılmaktadır. Son kısımda ampirik analiz uygulanarak bulgular tartışılmaktadır.

1. Kamu Harcamalarının Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki Etkisine Yönelik Literatür

Sürdürülebilirlik konusu çok kapsamlı bir alana sahiptir. Hemen hemen her sektöre uygulanabilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma ise gelişmekte olan modern ekonomilerin büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirirken uyguladıkları politikaların çerçevesini oluşturmaktadır. SK ekonomik amaçlar doğrultusunda toplumsal süreçler ile ilgilidir (Axelsson vd., 2011). Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutu tabandan tavana doğru gelen refah seviyesine odaklanmaktadır. Bu refah seviyesine ulaşmak için özellikle gelişmekte olan hükümetler kamusal kaynaklarını önemli ölçüde sosyal harcamalara ayırmaktadır (Olawumi ve Chan, 2018). Sosyo-kültürel ve ekonomik boyutunun yanında çevresel sürdürülebilirliğin uygulanması yaşanılabilir gezegen için önem arz etmektedir. Özellikle sanayisi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler endüstriyel atıklar ve karbon ayak izi salınımında yenilenebilir enerjilere ve teknolojik çözümlere harcamalar yapmalıdır. Birleşmiş Milletler gezenin karşılaşmış olduğu bu sorunlar için mevcut ve gelecek nesillere karşı özen göstermeyi amaçlamıştır. Devletlerin iş birliğinde bulunarak uygulamaları için 17 sürdürülebilir kalkınma hedefi önermiştir (Ahmad vd., 2019). Kamu sektörü kalkınma için birinci adım olarak yoksulluk ve açlığı sona erdirmeye amacının yanında her yaşa ve cinsiyete karşı eşit ve kaliteli eğitim, erişilebilir sağlık hizmetleri, altyapı çalışmaları, transfer harcamaları ile temiz enerjiye erişim gibi sürdürülebilir kalkınma hedeflerini doğrudan etkileyebilme olanağına sahiptir. Ancak ülkeden ülkeye farklılık gösteren sosyal problemler, teknolojik ilerleme boyutu ve

ekolojik ayak izine karşı çözümler için belirlenen hedefler SK'yı uygulamada zorluklar yaşatmıştır. Bu nedenle ülkelerin veya bölgelerin tek bir SK planını gerçekleştirmekten çok hükümetlerin kendi SK planlarını geliştirmeleri ve kalkınma politikalarına dahil etmesi gerekmektedir (Axelsson vd., 2011).

Kamu harcamaları ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki etkileşime yönelik teorik görüşler farklılık göstermektedir. Klasik iktisat, kamu sektörünün müdahalesi olmaksızın piyasadaki rekabetin istikrarı sağlayacağını ileri sürmektedir (Tanzi ve Schuknecht, 2000). Buna karşın, Keynes (1926) piyasa ekonomilerinde başarılı işletmelerin genellikle monopol ve piyasa başarısızlıklarına yol açtığını ifade etmektedir. Dolayısıyla ülkede sosyal ve korunma konularında gelişme kaydetmek için ekonomide kamu harcamalarının artırılmasına gereksinim duyulmaktadır (Wagner, 1893; Peacock ve Wiseman, 1961). Bu bağlamda, kamu harcamaları artırılarak ekonomik kalkınma sağlanabilmektedir (Keynes, 1936). Teorik olarak, kamu eğitim ve sağlık harcamaları, beşeri (insan) sermayesini geliştirebilir ve bunun sonucunda da ekonomik kalkınma sağlanabilir (Lucas, 1988; Barro, 1990 ve 1991; Mankiw vd., 1992).

1.1. Kamu Sağlık Harcamalarının Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki Etkisi

Kızılkaya ve Dağ (2021), eş bütünleşme ve nedensellik testlerini kullanarak 2000 ve 2008 dönemlerinde E7 ülkelerinde sağlık harcamaları ile insani gelişme endeksi (İGE) arasındaki ilişkiyi incelemeye almışlardır. Araştırma sonucunda, E7 ülkelerinde sağlık harcamaları ile İGE arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını ortaya koymuşlardır. Hindistan'da İGE'den sağlık harcamalarına tek yönlü bir ilişki ve Meksika'da ise sağlık harcamalarından İGE'ye nedensel ilişkinin varlığı gözlemlenmiştir. Yazarlar, modelde genel olarak nedensel ilişki bulunmamasından dolayı hükümet harcama politikalarına sürdürülebilirlik, sağlık, eğitim ve gelirin adaletli dağılımında iyileştirmeler yapılması gerekliliğinin altını çizmektedir.

Craigwell, Bynoe ve Lowe (2012), çalışmalarında panel veri seti kullanılarak 19 Karayip ülkesinde yaşam beklentisini ve okul kayıt oranlarını analize alarak 1995-2007 yılları arası sağlık hizmetlerine yönelik kamu harcama etkinliğini ve 1980-2009 yılları arasında ise eğitim hizmetlerinde kamu harcama etkinliğini araştırmışlardır. Analiz

sonuçlarına göre, kamu sağlık harcamalarının sağlık hizmetleri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu, kamu eğitim harcamalarının ise ilk ve ortaokul kayıtlarında herhangi bir etkisinin olmadığı sonuçlarına varılmıştır. Diğer taraftan, temiz suya erişimin iyileştirilmesi, DTB (difteri, tetanos, boğmaca) aşılması ve kamusal sağlık harcamalarının yaşam beklentisini arttırdığı görülmüştür. CO2 emisyon ile sağlık ilişkisine de bakılan çalışmada, iki değişken arasında pozitif bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Buna ek olarak yazarlar, yetişkin okur-yazar oranları ve sağlık harcamaları arasında olumsuz bir ilişki bulmuşlardır.

Şentürk vd. (2023), 2000-2020 dönemi arası yeni AB ülkelerinde sağlık harcamaları, insan sermayesi ve sürdürülebilir kalkınmanın etkileşimi nedensellik analizi ile incelenmişlerdir. Granger nedensellik testi sonuçları ülkeler arasındaki farklılıklara rağmen hemen tüm AB ülkelerinde nedensel bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Hırvatistan, Letonya, Çekya, Romanya ve Slovenya'da sağlık harcamalarından sürdürülebilir kalkınmaya doğru nedensel ilişki olduğu tespit edilmiştir. Estonya, Litvanya, Macaristan, Slovenya ve Polonya'da ise sürdürülebilir kalkınmadan sağlık harcamalarına doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Gupta ve Verhoeven (2001), çalışmalarında 1984-1995 dönemleri arası regresyon analizi kullanarak 37 Afrika ülkesi arasında sağlık ve eğitim harcamalarının verimlilik ile olan ilişkisini hem Afrika ülkeleri arasında hem de Asya ve Batı Yarım Küredeki ülkeler özelinde incelemişlerdir. Etiyopya, Gine, Gambiya, Lesotho ülkelerinde kamu sağlık ve kamu eğitim harcamaları ile eğitim ve sağlık çıktıları arasında bir ilişkinin varlığı ispatlanırken, diğer ülkelerde böyle bir ilişki gözlemlenmemiştir. Regresyon analizine göre, kamu sağlık harcamalarının sağlık çıktısı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Aynı şekilde eğitim harcamaları ve eğitim çıktısı arasında pozitif bir ilişki gözlemlenmiştir.

Anwar vd. (2023), 1966-2020 dönemi panel sabit veri analizi ile 38 OECD ülkesinde sağlık harcamalarının sağlık çıktıları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Durbin wu hausman testini uyguladıkları çalışmalarına göre, kamu sağlık harcamalarının bebek ölümlerini azalttığı, böylece yaşam beklentisi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Peña-Sánchez, Ruiz-Chico ve Jiménez-García (2021), 2014-2018 döneminde 28 AB ülkesinde ekonomik kalkınmanın kamu sağlık harcamalarına olan etkisini araştırmışlardır. Yapılan regresyon analizi sonucunda, kişi başı GSYH'nın kamu sağlık harcamalarının miktarı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Kişi başı geliri en yüksek olan ülkelerin ulusal sağlık için en çok harcama yapan ülkeler olduğu ifade edilmiştir.

Li vd. (2022), BRICS ekonomilerinde sağlık harcamaları, CO2 emisyonları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Fourier ARDL testi ile 2000-2019 yılları arası verileri test etmişlerdir. Çalışma sonuçları, kısa vade için hükümetlerin genelinde sağlık harcamaları ve CO2 emisyonları arasında nedensel ilişkinin varlığı tespit edilmiştir ve uzun vadede eş bütünleme ilişkisi vardır.

1.2. Kamu Eğitim Harcamalarının Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki Etkisi

Yildirim vd. (2011), nedensellik analizini kullanarak Türkiye'nin 1973-2009 dönemine ait kamu eğitim harcamaları ile sürdürülebilir ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucu ise ekonomik büyümeden kamu eğitim harcamalarına doğru tek taraflı nedensel ilişki varlığı tespit edilmiştir.

Sama vd. (2024), regresyon yaklaşımı ile 1996-2019 döneminde Sahra altı Afrika ülkelerinde kamu harcamalarının sürdürülebilir ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmaları sonucunda kamu harcamalarının sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı engellediği bulgusuna varmışlardır.

Sart, Özkaya ve Bayar (2022), nedensellik testini kullanarak 1990-2019 dönemini kapsayan BRICS ekonomilerinde eğitimin enerji tüketimi ve finansal gelişmeye etkisini incelemişlerdir. Yapılan analiz sonucunda, kısa vadede eğitimin birincil enerji kullanımı üzerinde pozitif anlamlı etkisi olduğu, finans sektörüne ise herhangi bir etkisi olmadığı bulunmuştur. Uzun vadede ise eğitimin kısa vadeli etkisini devam ettirdiği, finans sektörü gelişiminin ise birincil enerji kullanımında pozitif etkisi olduğu belirlenmiştir. Ülkelerde eğitimin ve finans sektörünün gelişmesi ve kamunun bu alanları desteklemesinin birincil enerji kullanımını azalttığı eğilimi yarattığı sonucuna varılmıştır.

Diwani ve Annapoorna (2019), Granger nedensellik testi kullandıkları çalışmalarında Hindistan’da eğitim endeksini İGE’ nin ölçütü olarak ele almış ve insani kalkınma için kamunun eğitim harcamalarındaki yerini araştırmışlardır. Uygulanan analiz sonucunda, İGE ile kamu eğitim harcamaları arasında tek yönlü nedensel ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Buna ilave olarak, eğitim harcamalarından İGE’ye doğru herhangi bir nedensel ilişki bulunamamıştır.

Li vd. (2024), araştırma 1995-2021 yılları arasında BRICS ülkelerinde eğitim ve ekonomik karmaşıklık ile çevresel bozulma ve doğal kaynaklar arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Dünya Bankası verilerinin kullanılarak birim kök ve eş bütünleme testlerinin uygulandığı çalışmada, uzun vadede eğitime yönelik harcamaların çevresel sürdürülebilirlik üzerinde pozitif bir etkisi olduğu görülmüştür.

Craigwell, Bynoe ve Lowe (2012), 1995-2009 döneminde panel veri analizi ile 19 Karayip ülkesinde eğitim başarısı ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan analiz sonucunda; yetişkin okur-yazar oranı, kişi başı gelir ve bebek ölüm oranları arasındaki regresyon verileri %1 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Okul kayıtları ile kişi başı düşen gelir ilişkisi genel teoriye aykırı sonuçlar vermesine rağmen, yetişkin okur-yazar oranının kullanıldığı model sonuçları genel teoriyle uyumludur. Karayiplerde 0-14 yaş nüfus, öğrenci-öğretmen seviyeleri ile kamu harcama istatistikleri anlamsız çıkmıştır.

Şimşek (2017), 1991-2016 yılları arası dönemde Türkiye’ye ait eğitim harcamaları ve büyüme arasındaki ilişkiyi nedensellik testi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda eğitim harcamalarından ekonomik büyümeye doğru kısa ve uzun dönemlerde tek yönlü nedensel bir ilişki varlığı tespit edilmiştir.

Gupta ve Verhoeven (2001), 1984 ve 1995 yılları arası 37 Afrika ülkesi ile Asya ve Batı yarımkürede bulunan ülkelerde eğitim ve sağlık harcamalarının hükümet harcamalarındaki verimliliğini karşılaştırmıştır. Uygulanan regresyon testleri sonuçlarına göre, eğitim-sağlık harcamaları ile eğitim başarısı ve sağlık çıktısı arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Verimlilik analizinde hükümet harcamalarının verimsizliğe neden olduğu gözlemlenmiştir.

Agasisti (2014), 2006-2009 döneminde 20 AB üyesi ülkede eğitime yönelik kamu harcamalarının verimliliğini araştırmıştır. OECD ve Pisa ölçüm yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada, eğitim ve kamu harcamaları arasında doğrusal bir ilişki elde edilememiştir. İsviçre ve Finlandiya’da eğitim harcamalarının verimliliği artırdığı ve Euro bölgesinde ise verimlilik artışına neden olmadığı görülmüştür.

Sart vd. (2022), 2000-2018 dönemi AB ülkelerinde eğitim ve çevre arasındaki ilişkiyi nedensellik analizi kullanarak incelemiştir. Ampirik sonuçlar, eğitim seviyesi ile CO2 emisyonları arasında Hırvatistan’da çift yönlü bir nedensel ilişkinin varlığını gösterirken; İtalya, Polonya, Hollanda, İspanya ve İsviçre’de eğitimden CO2 emisyonlarına doğru tek yönlü nedensel bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Diğer taraftan; Belçika, İrlanda, Danimarka, Letonya’da ise CO2 emisyonlarından eğitime yönelik tek yönlü bir nedensel ilişki tespit edilmiştir.

1.3. Kamu Sektörü Büyüklüğünün (Government Size) Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki Etkisi

Feldmann (2006), 1985-2002 dönemleri arasında hükümet büyüklüğü ile işsizlik arasındaki ilişkiyi regresyon analizi ile analiz etmiştir. Yapılan test sonuçlarına göre, genç işsizlik oranı ile hükümet büyüklüğü arasında herhangi bir anlamlı ilişki bulunamamıştır. Yapılan diğer istatistiklerde ise bahsi geçen ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür. Buna göre, hükümet büyüklüğü arttıkça uzun vadede toplam işgücü, kadınlar ve vasıfsız işçiler arasında işsizliğin artan bir seyre sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Erdoğan A, Erdoğan S. ve Erdaş (2018), yaptıkları çalışmada 2006 yılının birinci ve ikinci dönemi arasındaki Türkiye ekonomisi ile kamu büyüklüğü ilişkisini çeşitli nedensellik analizleri kullanarak incelemişlerdir. Sonuçlar, kamu büyüklüğünden işsizliğe doğru tek yönlü nedensellik olduğunu göstermektedir. VAR modeline (vektör otoregresyon) göre Türkiye’de kamu büyüklüğü modelinin durağan vaziyette olduğu ve etki tepki analizinde ise işsizlik ile büyüme fonksiyonları arasındaki ilişkinin negatif olduğu görülmüştür. Granger nedensellik testine göre ise, kamusal büyümenin işsizlikle karşılıklı nedensel ilişki varlığı tespit edilmiştir. Kısa vadeli süre için kamu büyüklüğünün işsizlik üzerindeki etkisi pozitif iken, bu etki uzun vadede negatife dönmektedir.

Chen (2021), ARDL yöntemi kullanarak 1990-2018 yılları arasını kapsayan dönemde BRICS ülkelerinde CO2 emisyonlarının hükümet büyüklüğüne ve dijitalleşmesi üzerine etkilerini incelemiştir. Hükümet büyüklüğü verilerine bakıldığında, ARDL kısa vadeli tahminleri Brezilya, Hindistan, Çin, Güney Afrika'da CO2 emisyonları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülürken, Rusya'da ise negatif etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Uzun vadeli dönemde karbon emisyonu etkileşimine bakıldığında hükümet boyutunda Afrika hariç diğer ekonomilerde anlamlı istatistiksel sonuçlar elde edilmiştir. Uzun vadede ise hükümet büyüklüğü ve dijitalleşme verileri CO2 emisyonlarını Brezilya, Hindistan ve Çin'de azaltarak hava kirliliğini iyileştirdiği gözlemlenmiştir.

Demir ve Aktan (2016), 1972 ve 2015 yılları dönemleri arasında kamu sektörü büyüklüğünün ekonomik performans analizini yapmışlardır. Dünya Bankası verileri kullanılan çalışmada, kişi başına düşen kamu harcamaları ile kişi başı GSYH büyümesi arasında uzun süreli ve dengeli ilişki olduğu bulgusuna rastlanmıştır. Uzun vadeli ilişki kamu büyüklüğünün ekonomik büyümeye negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir.

Sart vd. (2022), AB ülkelerinde 2000-2018 arası dönem için nedensellik testi kullanarak eğitim ile çevre etkileşimi, ekonomik yapı ve çevre ile hükümet büyüklüğünün etkileşimini araştırmışlardır. CO2 emisyonları ile hükümet büyüklüğünün Malta, İtalya ve İspanya'da karşılıklı nedensel bir ilişki içinde olduğu; Kıbrıs, Çekya, İsveç ve Slovenya'da ise hükümet büyüklüğünden CO2 emisyonuna doğru tek yönlü nedensel ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bulgaristan, Yunanistan, Estonya'da ise CO2 emisyonlarından hükümet büyüklüğüne doğru tek taraflı bir nedenselliğin olduğu raporlanmıştır. Sonuç olarak araştırmalarında, iki yönlü nedensel ilişkinin varlığı genel literatür ile uyumludur.

Yıldız (2019), 1995-2015 yılları arasında 27 OECD ülkesinde panel nedensellik veri analizi kullanarak hükümet büyüklüğü ve küreselleşme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Hükümet büyüklüğünün göstergesi olarak kamu harcamalarının ve küreselleşme için ise küreselleşme endeksinin kullanıldığı çalışmada, küreselleşmeden kamu harcamalarına tek yönlü nedensel ilişki olduğu tespit edilmiştir.

2. Veri ve Yöntem

Bu çalışmada nedensellik testi kullanılarak 2000-2021 dönemleri arasında BRICS ülkelerinde kamu eğitim ve sağlık harcamaları ile kamu sektörü büyüklüğünün sürdürülebilir kalkınmaya olan etkisi incelenmeye alınmıştır. BRICS ülkelerini oluşturan Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan, Çin ve Güney Afrika çalışmanın örneklemi oluşturmaktadır.

Nedensellik analizinde sürdürülebilir kalkınma, Sachs vd. (2024) tarafından hesaplanan sürdürülebilir kalkınma endeksi ile ölçülmektedir. Endeks ülkelerin 17 sürdürülebilir kalkınma hedefini gerçekleştirmedeki başarısını göstermekte, 0 ile 100 arasında değer almaktadır. 100 değeri bir ülkenin bütün sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirdiğini, 65 değeri ise bir ülkenin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin %65'ini gerçekleştirdiğini göstermektedir. Diğer yandan, kamu eğitim ve sağlık harcamaları, Dünya Bankası (2024a ve b)'nın kamu eğitim harcamaları ile merkezi hükümet sağlık harcamalarının GSYH'ye oranı şeklinde analizlerde kullanılmıştır. Son olarak, kamu sektörü büyüklüğü Fraser Enstitü (2024) tarafından hesaplanan kamu sektörü büyüklüğü endeksi ile temsil edilmiş, endeks 0 ile 10 arasında değer almaktadır. Kamu sektörü büyüklüğü endeksi, bir ülkenin kamu bütçe ve siyasi karar verme mekanizmalarına nazaran bireysel tercih ve piyasalara bağlı olma derecesini göstermektedir. Daha düşük kamu sektörü ve marjinal vergi oranına sahip ülkelerin kamu sektörü büyüklüğü endeksi daha yüksek değerler almaktadır (Fraser Enstitü, 2024). Nedensellik analizinde kullanılan değişkenler Tablo 3.1'de özetlenmiştir.

Tablo 3.1. Veri Setinin Tanımı

Değişken	Tanım	Verinin Kaynağı
SDEV	Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi	Sachs vd. (2024)
GOVEDU	Kamu Sektörü Toplam Eğitim Harcamaları (GSYH'nin yüzdesi)	Dünya Bankası (2024a).
GOVHEALTH	Merkezi Hükümet Sağlık Harcamaları (GSYH'nin yüzdesi)	Dünya Bankası (2024).
GOVSIZE	Kamu Sektörü Büyüklüğü Endeksi	Fraser Enstitü (2024)

Çalışmada Stata 17.0 ile Eviews 12.0 yazılımları kullanılarak ekonometrik testler yapılmıştır. Çalışmada nedensellik analizinde kullanılan değişkenlerin özet istatistikleri Tablo 3.2'de sunulmuştur. Özet istatistiklere göre 2000-2021 döneminde panel düzeyinde

sürdürülebilir kalkınma endesinin ortalama değeri 64,033, kamu eğitim ve sağlık harcamalarının GSYH'ye oranının ortalama değeri ise sırasıyla 4,271% ve 2,763, kamu sektörü büyüklüğü endeksinin ortalama değeri ise 6,206'dır. Sürdürülebilir kalkınma açısından ülkeler arasında kayda değer farklılıklar bulunurken, kamu eğitim ve sağlık harcamaları ile kamu sektörü büyüklüğü görece daha az değişkenlik göstermektedirler.

Tablo 3.2. Veri Setinin Tanımlayıcı İstatistikleri

İstatistikler	SDEV	GOVEDU	GOVHEALTH	GOVSIZE
Ortalama	64,033	4,271	2,763	6,206
Maksimum	73,930	6,549	5,45	7,765
Minimum	52,187	1,875	0,71	3,856
Standart Sapma	6,280	1,053	1,279	0,966

Çalışmanın uygulama bölümünde öncelikle veri setinde yatay kesit bağımlılığı ve heterojenliğin varlığı sınanmaktadır. Sonraki süreçte ise Pesaran (2007) birim kök testine göre analizlerde kullanılan serilerin birim kök içerip içermedikleri analiz edilmiştir. Son bölümde ise sürdürülebilir kalkınma ile kamu eğitim ve sağlık harcamaları ve kamu sektörü büyüklüğü aralarında nedensellik ilişkisi Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi kullanılıp incelenmiştir.

Yatay kesit bağımlılığının sınanmasına ilişkin Breusch-Pagan (1980) Lagrange Çarpanı (CD_{LM1}) ile Pesaran (2004) Yatay Kesit Bağımlılık (CD_{LM2}) testleri bulunmaktadır (Breusch ve Pagan, 1980; Pesaran, 2004). Panelin zaman boyutunun, yatay kesit boyutu açısından büyük gelmesi halinde ($T > N$), Breusch-Pagan (1980) Lagrange Çarpanı (CD_{LM1}) isimli test, panelin zaman boyutunun yatay kesitin boyutuna eşit ya da küçük geldiği hallerdeyse Pesaran (2004) Yatay Kesit Bağımlılığı (CD_{LM2}) isimli test kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra Breusch-Pagan LM testi, bireysel ortalama sıfırdan farklı ve grup ortalaması sıfır olduğu zaman sapmalı netice vermektedir. Pesaran vd. (2008) test istatistiğine ortalamayı ve varyansı ilave ederek sözü edilen sapmayı ortadan kaldırabilmiştir. LM test istatistiği başlangıç hali ile şu şekilde gösterilmiştir (Pesaran vd., 2008):

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N p_{ij}^2 \sim \chi^2 \left(\frac{N(N-1)}{2} \right) \quad (3.1)$$

(3.2) de gösterilmiş olan denklemdeki LM istatistiği, (3.1) de gösterilen istatistikte gerçekleştirilmiş olan düzeltme sonucu aşağıdaki haline gelmiştir (Pesaran vd., 2008, 108):

$$LM_{adj} = \left(\frac{2}{N(N-1)} \right)^{1/2} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \left[\hat{\rho}_{ij}^2 \left(\frac{(T-K-1)\hat{\rho}_{ij} - \hat{\mu}_{Tij}}{v_{Tij}} \right) \right] \sim N(0,1) \quad (3.2)$$

(3.3) numaralı denklemde ise v_{Tij} varyansı, $\hat{\mu}_{Tij}$ ortalamayı ifade etmektedir. Sözü edilen modelden elde edilmesi beklenen test istatistiğinin asimptotik şekilde standart normal dağılımı gösterdiği belirtilmektedir. Testte sıfır hipotezi, birimler arası yatay kesit bağımlılığının olmadığını önerir (Pesaran vd., 2008).

Phillips-Perron, Genelleştirilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey Fuller) ve Dickey Fuller (DF) benzeri tek bir zaman serisine dayanan geleneksel yapıdaki birim kök testlerinin gücünü, birim kök mevcudiyeti ile açıklayan sıfır hipotezinin kabul edilmemesinde yeterli olamaması sebebiyle panel birim kök testlerinin geliştirildiği görülmektedir (Maddala ve Wu 1999: 631).

Bu çalışma kapsamında ele alınmış olan panel verilerin arasında yatay kesit bağımlılığının bulunması nedeniyle birim kök analizi için Pesaran (2007) CIPS (Cross-Sectionally Augmented IPS) ikinci nesile ait panel birim kök testinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. CIPS istatistiğinin hesaplanması ise (3.3) numaralı denklemde sunulmuştur:

$$CIPS = N^{-1} \sum_{t=1}^{\infty} CADF_i \quad (3.3)$$

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011), panel veri setlerinde zaman serisinin verileri için kolay bir şekil ile Granger nedensellik testi olan Toda-Yamamoto yaklaşımının alanını arttırdı. Panel nedensel analize ait olan bu şekildeki eğilim, ilgi değişkenliklerini sabit veya beraber entegre edip etmemesinden bağımsız biçimde, ülkeler arasındaki heterojen ilişkiyi açıklamaktadır. Esnekliğe ek olarak ise panel veri istatistiklerinin kritik değerlerle ön yükleme dağıtımından türetmesi ile kesitsel bağımlılığı da dikkate

almaktadır. Emirmahmutoplu ve Köse (2011) yaklaşımı ile kesitler için aşağıda gösterilen VAR modeli tahmin edilmiştir:

$$Y_{it} = \mu_i + A_{1i} y_{i(t-1)} + \dots + A_{pi} y_{i(t-pi)} + \dots + A_{(p+d)i} y_{i(t-pi-di)} + \mathcal{E}_{it}. \quad (3.4)$$

Burada, y_{it} , endojen değişkenleri vektörüdür (ITA, RY, EFI), μ_i sabit etkilere ait p boyutlu vektörü, p_i , optimal gecikmeleri ve d_i , değişkeni en yüksek (maksimum) entegrasyon derecesini belirtir. Granger nedensellik testine seçenек hipotez olarak Granger nedenselliğın yokluk hipotezinin önce p parametresine 0 kısıtlama getirilerek testi yapılır. Değıştirilmiş Wald istatistiğı, p 'lık serbest derecesine dahil olan asimptotik ki-kare dağılımına sahip olmaktadır. Panel veri için Granger nedensizlik hipotezini test etmek üzere, Fisher istatistiğı şöyle tanımlanmaktadır:

$$\lambda = -2 \sum_{i=1}^N \ln(\pi_i) \quad (9) \quad (3.5)$$

Formülde belirtilmek istenen π_i , tek tek değıştirilmiş Wald istatistiğıne denk olan olasılığı bulmaktır. Fisher istatistiğı $2N$ serbestlik ölçüsüne sahip asimptotik ki-kare dağılımı görölmektedir. Bunun yanında, Fisher testinin sınır dağılımının kesitlere bağımlılığının varlığı halinde artık geçerli olmayacaktır. Emirmahmutoplu ve Köse (2011) panelindeki kesitlerinin bağımlılığa uyum sağlaması için, ön yükleme metodunun kullanımı panel istatistikine ait ampirik bir dağılımın ortaya çıkmasını içermektedir.

3. Ampirik Analiz

Çalışmada nedensellik testi ile sürdürülebilir kalkınma, kamu eğitim ve sağlık harcamaları ile kamu sektörü büyüklüğü arasındaki karşılıklı etkileşim BRICS ülkeleri örnekleminde incelenmiştir. Bu kapsamda veri setinin yatay kesiti bağımlılık ve homojenlik özellikleri birim kök testinin seçimi açısından önem taşımaktadır. Öncelikle değişkenlerin arasında olan ilişki yatay kesit bağımlılık LM, LM_{adj} ve LM CD testleri kullanılarak sınanmış ve testlere ait sonuçlar Tablo 3.3'te verilmiştir. Testin sonucunun olasılık değerleri dikkate alındığında; parameteler arası yatay kesit bağımlılık ilişkisi yoktur şeklinde 0 hipotezi red edilmiş ve parametreler arası yatay kesit bağımlılık ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3.3. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Test	Test istatistiği	p-değeri
LM (Breusch and Pagan (1980))	24,36	0,0067
LM _{adj} (Pesaran vd. (2008))	6,917	0,0000
LM CD (Pesaran (2004))	2,628	0,0086

Homojenliğin varlığı ise Pesaran ve Yamagata (2008) delta tilde ve düzeltilen delta tilde testleriyle denemiş ve testlerin sonucu Tablo 3.4’te verilmiştir. Testlere ait olasılık değeri $p < 0,05$ olmasından dolayı H_0 red edilmiştir ve heterojenliği gösteren H_1 hipotezi kabul edilmektedir.

Tablo 3.4. Homojenlik Test Sonuçları

Test	Test istatistiği	p-değeri
Delta_tilde	4,513	0,000
Delta_tilde_adj	5,134	0.000

Değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunması nedeniyle parametrelerin durağan olması ikinci nesil birim kök testlerinden Pesaran (2007)’nin geliştirdiği CADF testiyle incelenmiş ve test sonuçları Tablo 3.5’te verilmiştir. Testin sonucuna göre bütün değişkenlerin farkları alındıktan sonra durağan duruma geldikleri tespit edilmiştir.

Tablo 3.5. İkinci Nesil Panel CIPS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzy		1.mertebe fark	
	Sabit	Sabit + Trend	Sabit	Sabit + Trend
SDEV	0,995	0,395	-4,657***	-4,458***
GOVEDU	-0,676	0,262	-3,022***	-2,793***
GOVHEALTH	1,685	2,145	-3,649***	-3,240***
GOVSIZE	-1,193	-1,134	-6,202***	-4,732***

*0.05 için durağan değişken

Not: Optimum gecikme uzunluk derecesi Schwarz bilgi kriteri dikkate alınarak 1 olarak belirtilmiştir.

Çalışmada kamu eğitim harcamaları ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki karşılıklı etkileşim Emirmahmutoğlu ve Kose (2011) nedensellik testiyle analiz edilerek ve test sonuçları Tablo 3.6’da sunulmuştur. Testin sonuçları ise, kamu eğitim harcamaları ile sürdürülebilir kalkınma arasında ülke düzeyinde Rusya Federasyonu’da, kamu eğitim

harcamalarından sürdürülebilir kalkınmaya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan, panel düzeyinde anlamlı bir nedensellik olmadığı gözlemlenmiştir.

Tablo 3.6. SDEV ve GOVEDU Nedensellik Analizi Sonuçları

Ülkeler	GOVEDU $\rightarrow$ SDEV		SDEV $\rightarrow$ GOVEDU	
	Test istatistiği	P değeri	Test istatistiği	P değeri
Brezilya	0.530	0.467	0.716	0.397
Çin	2.425	0.298	3.620	0.164
Güney Afrika	0.038	0.846	0.000	0.998
Hindistan	0.324	0.569	2.311	0.128
Rusya Federasyonu	5.556	0.018	1.323	0.250
Panel	13.401	0.202	12.346	0.263

Çalışmada kamu sağlık harcamaları ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki karşılıklı etkileşim Emirmahmutoglu ve Kose (2011) nedensellik testine göre analiz edilerek, testin sonucu Tablo 3.7’de sunulmuştur. Testin sonucunda ise, kamu sağlık harcamaları ile sürdürülebilir kalkınma arasında panel düzeyinde iki taraflı nedensel ilişki varlığı bulunmuştur. Ülkelere göre analizlerde ise, Brezilya ve Rusya Federasyonu’nda kamu sağlık harcamalarından sürdürülebilir kalkınmaya, Hindistan’da ise sürdürülebilir kalkınmadan kamu sağlık harcamalarına doğru tek taraflı nedensel ilişki varlığı görülmektedir.

Tablo 3.7. SDEV ve GOVHEALTH Nedensellik Analizi Sonuçları

Ülkeler	GOVHEALTH $\rightarrow$ SDEV		SDEV $\rightarrow$ GOVHEALTH	
	Test istatistiği	P değeri	Test istatistiği	P değeri
Brezilya	9.645	0.002	2.052	0.152
Çin	1.319	0.251	0.748	0.387
Güney Afrika	1.699	0.637	5.149	0.161
Hindistan	0.930	0.335	3.040	0.081
Rusya Federasyonu	54.740	0.000	5.579	0.134
Panel	69.541	0.000	18.357	0.049

Çalışmada kamu sektörü büyüklüğü ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki karşılıklı etkileşim Emirmahmutoğlu ve Kose (2011) nedensellik testi uygulanmıştır analize ait testin sonucu Tablo 3.8’de sunulmuştur. Testin sonuçlarında ise, kamu sektörü büyüklüğü ile sürdürülebilir kalkınma arasında panel ve ülke düzeyinde anlamlı bir nedensellik ilişkisi olmadığı saptanmıştır.

Tablo 3.8. SDEV ve GOVSIZE Nedensellik Analizi Sonuçları

Ülkeler	GOVSIZE → SDEV		SDEV → GOVSIZE	
	Test istatistiği	P değeri	Test istatistiği	P değeri
Brezilya	1.867	0.393	1.229	0.541
Çin	5.601	0.133	1.625	0.654
Güney Afrika	0.236	0.627	0.869	0.351
Hindistan	0.108	0.991	3.683	0.298
Rusya Federasyonu	0.773	0.379	0.475	0.491
Panel	8.798	0.551	8.017	0.627

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sanayi Devriminden itibaren dünyada kayda değer çevresel tahribat ortaya çıkmış, doğal kaynak rezervleri önemli ölçüde azalmış, hem uluslararası hem de ulusların kendi içerisinde ekonomik ve sosyal eşitsizlikler artmıştır. 1970’li yıllardan itibaren küreselleşmenin etkileriyle beraber çevre, doğal yaşam ve ekolojik dengenin tahribatının önlenmesi şeklinde ele alınan sürdürülebilirlik kavramı zaman içinde ülkelerin sosyo-ekonomik kalıplarının ve siyasi hayatın gerektirdiği ülkeyi büyütme ve geliştirme gereksinimi gibi olguları etkilemesi üzerine çok boyutlu bir anlam kazanmıştır. Bu çerçevede, Birleşmiş Milletler öncülüğünde dünyada sürdürülebilir bir çevre, ekonomik büyüme ve sosyal yapıyı sağlamaya yönelik sürdürülebilir kalkınma alanındaki çalışmalar artmıştır. Bu bağlamda araştırmacılar tarafından ülkeler arasında sürdürülebilir kalkınma açısından farklılıkların belirleyicilerine yönelik ampirik araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada kamu sektörünün ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki etkileşim BRICS ülkeleri örnekleminde incelenmiştir.

Kamu sektörü, altyapı, eğitim ve sağlık yatırımlarıyla sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin birçoğunu etkileme olanağına sahiptir. Hükümet büyüklüğü ve kamu harcamaları olgusu ilk kez sistematik olarak Wagner (1883) tarafından ele alınmıştır. Buna göre, ülkelerin kalkınması ile kişilere yapılan sağlık ve eğitim gibi sosyal refahı arttırıcı hizmetlerin zamanla harcamalarda artışa yol açacağı öne sürülmüş ve bu yaklaşım literatürde “Wagner Yasası” olarak adlandırılmıştır. Daha sonra ise Peacock ve Wiseman (1961) çalışmalarında Wagner’in uzun dönemli harcama artışı tezini kısa dönem bazında inceleme konusu yapmışlardır. “Sıçrama Tezi” ismini verdikleri araştırmaları savaş, olağanüstü haller gibi şokların yaşanması ile devletlerin, kamu harcamalarının hızla arttırdığı ve olağanüstü halin ortadan kalkması durumunda bile önceki duruma geçilemeyeceğini belirtmişlerdir. Vatandaşların kamu hizmetleri karşısında normal zamanlarda çok fazla katlanmak istemedikleri vergi yükünü olağanüstü hallerde katlanabildiklerini ortaya koymuşlardır. Özel girişimlerin savaş ve olağanüstü hallerin ağırlığını bir düzeye kadar kaldırayabileceği, genel yükün ancak devletin müdahalesi ile azaltılabileceği ve bu durumdan çıkılabileceği görüşü savunulmuştur.

Bu araştırmalar ışığında BRICS, 2008-2009 mali finansal krizden minimum

etkileşimle kurtulan gelişmekte olan ülkeleri temsilen ABD'nin tekelinde olan ekonomik yapıya karşıt olarak çok kutuplu yapıya geçiş için oluşturulan bir birliği temsil etmektedir. Zengin doğal kaynakları, nüfusları ve yüksek ölçekli yüz ölçümleri, ihracat kapasiteleri ile önemli olan bu ülkeler gelişimlerini tamamlamak için BM'nin öncü kuruluş olduğu ve 2015 yılında uluslararası zirvede kabul gören 2030 Gündem Hedeflerini uygulama amacı taşımaktadırlar. Bağımlı oldukları doğal kaynak tüketimleri, endüstriyel üretim ve enerji alanında CO₂ emisyonlarının salınımına yol açmaktadır. Gelecekte bu bağımlılığı minimuma indirmek ve sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlu sürdürülebilir kalkınmalarını gerçekleştirmek için sürdürülebilir kalkınma hedeflerini stratejik planlarında uygulama taahhüdü vermişlerdir.

Bu çalışmada 2000-2021 dönemi arası ekonomik büyüme ve kalkınmanın önemli bir belirleyicisi olan kamu sektörü ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki etkileşim araştırılmıştır. Bu kapsamda yatay kesit bağımlılığı ve heterojenliğin varlığı altında kamu eğitim ve sağlık harcamaları ile kamu sektörü büyüklüğü ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki nedensellik incelenmiştir. Nedensellik analizi bulguları;

- Kamu eğitim harcamaları ile sürdürülebilir kalkınma arasında Rusya'da eğitim harcamalarından sürdürülebilir kalkınmaya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu ancak panel düzeyinde anlamlı bir nedensellik olmadığı,
- Kamu sağlık harcamaları ile sürdürülebilir kalkınma arasında panel düzeyinde iki yönlü nedensellik olduğu; ülke düzeyi analiz sonuçları ise, Brezilya ve Rusya Federasyonu'nda kamu sağlık harcamalarından sürdürülebilir kalkınmaya; Hindistan'da ise sürdürülebilir kalkınmadan kamu sağlık harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik olduğunu,
- Kamu sektörü büyüklüğü ile sürdürülebilir kalkınma arasında panel ve ülke düzeyinde anlamlı bir nedensellik ilişkisi olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak kamu sağlık ve eğitim harcamalarının sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli faktörler olduğu, ancak kamu sektörü büyüklüğünün sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda kamu eğitim ve sağlık harcamaları ile kamu sektörü büyüklüğü, eş zamanlı olarak birden fazla ekonomik, çevresel ve sosyal

sürdürülebilir kalkınma hedefini etkileyebilmektedir. Bu nedenle BRICS ülkeleri kapsamında net etki açısından sadece kamu sağlık ve eğitim harcamalarının etkili olduğu görülmektedir. Gelecekteki çalışmaların, kamu harcamalarının sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisini çevresel, ekonomik ve sosyal açılardan incelemesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AGASİSTİ, T. (2014). The Efficiency of Public Spending on Education: an empirical comparison of EU countries. *European Journal of Education*, 49(4), 543–557. <https://www.jstor.org/stable/26609241>

AHMAD, F., DRAZ, M. U., SU, L., OZTURK, I., RAUF, A., ALİ, S. (2019). Impact of FDI Inflows on Poverty Reduction in the ASEAN and SAARC Economies. *Sustainability*, 11(9), 2565. <https://doi.org/10.3390/su11092565>

AKDOĞAN A. (2017). Kamu Maliyesi, Gazi Kitapevi, 18. Baskı, Kasım 2017, Ankara/Beşevler.

AXELSSON, R., ANGELSTAM, P., ELBAKİDZE, M., STRYAMETS, N., JOHANSSON, K.-E. (2011). Sustainable Development and Sustainability: Landscape Approach as a Practical Interpretation of Principles and Implementation Concepts. *Journal of Landscape Ecology* 4, ss. 5–30. <https://doi.org/10.2478/v10285-012-0040-1>

BARDY R, RUBENS A, SANER R, ve YİÜ L. (2021). Public Goods, Sustainable Development and the Contribution of Business. Munich/Zurich. **Cambridge Scholar Publishing**, ss.316.

BARRO, R.J. (1990). “Government spending in a simple model of endogenous growth”, *Journal of Political Economy*, Vol. 98 No.5, Part 2, pp.S103-S125. Barro, R.J. (1991), “Economic growth in a cross section of countries”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol.106 No. 2, ss.407-443.

BAUMGARTNER, S., QUAAS, M. F. (2009). “What Is Sustainability Economics”, **University Of Lüneburg Working Paper Series In Economics**, No.138 September 2009.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (1972). “Report Of The United Nations Conference On The Human Environment Stocholm 5-16 June 1972”, New York, **United Nations**. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/nl7/300/05/pdf/nl730005.pdf>

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, Rio de Janerio, **Oxford University Press**.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (1992). “Agenda 21”, Conference on Environment and Development, Rio de Janerio, **United Nations**, 3-14 June. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (1997). Resolution Adopted By The General Assembly, “Programme for the Further Implementation of Agenda 21”, **United nations**, 19 September. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n97/774/73/pdf/n9777473.pdf>

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2002). Report of the World Summit on Sustainable Development, Johannesburg, **United Nations**, 26 August-4 September.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2005). “2005 World Summit Outcome”, Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005, united nations, 24 October. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n05/487/60/pdf/n0548760.pdf>

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2008). “Highlevel event on the Millennium Development Goals” , Committing to action: achieving the Millennium Development Goals, Background note by the Secretary General, United Nations, 28 July. <https://www.un.org/millenniumgoals/2008highlevel/pdf/committing.pdf>

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2008). The Millennium Development Goals, Issued by the UN Department of Public Information, September 2008. <https://www.un.org/millenniumgoals/2008highlevel/pdf/newsroom/MDG%20Overview%20FINAL.pdf>

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2010). Report Of The Secretary-General, “Keeping The Promise: A Forward-Looking Review To Promote An Agreed Action Agenda To Achieve The Millennium Development Goals By 2015”,United nations, 12 February. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n10/238/02/pdf/n1023802.pdf>

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2012). Outcome Of The Conference, “A 10-Year Framework Of Programmes On Sustainable Consumption And Production Patterns”, United Nations, 19 June. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n12/378/75/pdf/n1237875.pdf>

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2012). Report Of The United Nations Conference On Sustainable Development, **United Nations**, New York, 20-22 June. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n12/461/64/pdf/n1246164.pdf>

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2015). Resolution Adopted By The General Assembly On 25 September 2015 “Transforming Our World: The 2030 Agenda For Sustainable Development”,United Nations, 21 October. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/291/89/pdf/n1529189.pdf>

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2022). Report Of The Stockholm+50: A Healthy Planet For The Prosperity Of All – Our Responsibility, Our Opportunity, United Nations, 1 August. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/k22/117/97/pdf/k2211797.pdf>

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2024a). Rio 1992. “Çevrimiçi” <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992> Erişim Tarihi: 08/02/2024

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2024b). Stockholm 1972. “Çevrimiçi” <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972> Erişim Tarihi: 08/02/2024

- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2024c). Newyork 1997. “Çevrimiçi”
<https://www.un.org/en/conferences/environment/newyork1997> Erişim Tarihi:
08/02/2024
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2024d). Newyork 2000. “Çevrimiçi”
<https://www.un.org/en/conferences/environment/newyork2000> Erişim Tarihi:
10/02/2024
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2024e). Newyork 2010. “Çevrimiçi”
<https://www.un.org/en/conferences/environment/newyork2010> Erişim Tarihi:
12/02/2024
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2024f), Rio 2012 “Çevrimiçi”
<https://www.un.org/en/conferences/environment/rio2012> Erişim Tarihi: 21/02/2024
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2024g), Newyork 2015 “Çevrimiçi”
<https://www.un.org/en/conferences/environment/newyork2015> Erişim Tarihi: 26/02/2024
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2024h), Newyork 2019 “Çevrimiçi”
<https://sustainabledevelopment.un.org/sdgsummit> Erişim Tarihi: 27/02/2024
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2024i), Newyork 2023 “Çevrimiçi”
<https://www.un.org/en/conferences/SDGSummit2023> Erişim Tarihi: 04/03/2024
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (2024i), Newyork 2024 “Çevrimiçi”
<https://www.un.org/en/summit-of-the-future> Erişim Tarihi: 07/03/2024
- Block, S., Emerson, J. W., Esty, D. C., de Sherbinin, A., Wendling, Z. A., et al.
(2024). 2024 Environmental Performance Index. New Haven, CT: Yale Center for
Environmental Law & Policy. epi.yale.edu
- BMÇP (2011). Towards a Green Economy, “Çevrimiçi”
https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/126GER_synthesis_en.pdf
Erişim Tarihi: 22/10/2024
- BMKP (2010). Sıkça Sorulan Sorular: İnsani Gelişme Endeksi (İGE) – 2010.
“Çevrimiçi” Erişim Tarihi: 20/10/2024
https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/tr/faq_hdi-TR_ece-FU.pdf
- BMKP (2014), Human Development Report 2014 ± Technical Notes, UNDP,
New York, 2014, ss. 2. “Çevrimiçi” Erişim Tarihi: 20/10/2024
<https://hdr.undp.org/system/files/documents/human-development-report-technical-notes-2014.human-development-report-technical-notes-2014>
- BMKP (2024). Human Development Reports. “Çevrimiçi”
<https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> Erişim tarihi:
10/09/2024

BMKP, (2024). Human Development Report 2023/2024, “Providing Global Public Goods To Manage Interdependence”. **UNDP**. March 2024, pp.71-95. <https://Doi.Org/10.18356/9789213588703c007> Erişim Tarihi: 02/10/2024

CARSON R. (1962). Silent Spring. **Penguin Books**, UK.

CHEN, L. (2022). How CO₂ emissions respond to changes in government size and level of digitalization? Evidence from the BRICS countries. *Environ Sci Pollut Res* **29**, 457–467. <https://doi.org/10.1007/s11356-021-15693-6>

CRAİGWELL, R., BYNOE, D. VE LOWE, S. (2012). The effectiveness of government expenditure on education and health care in the Caribbean. **International Journal of Development Issues**. 11. 4-18. 10.1108/14468951211213831.

ÇETİNKAYA, Ö. ve ASLANTAŞ, M. F. (2019). Merkezi Yönetim Cari Transfer Harcamalarının Mali Büyüklüğünün Değerlendirilmesi, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, c. 2, sy. 1, ss.41-50. <https://doi.org/10.33712/mana.538948>

DALY H.E. (2005). Economics In A Full World, **Scientific American**, September 2005, ss.100-107.

DALY, H. E. ve COBB, J. B. (1989). *For the common good: Redirecting the economy toward community, the environment, and a sustainable future*. Boston: Beacon Press.

DEF (2012). Türkiye’nin Ekolojik Ayak İzi Raporu, **World Wide Fund for Nature Turkey, Ofset Yapımevi**, 2012. https://wwftr.awsassets.panda.org/downloads/turkiyenin_ekolojik_ayak_izi_raporu.pdf

DEMİR, İ., ve AKTAN, C.C. (2016). Size Of Government, Government Failure, And Economic Growth. **International Journal of Business and Management Studies**, 8(2), 210-230.

DIAMOND, J. (1977). WAGNER'S “LAW” AND THE DEVELOPING COUNTRIES. *Developing Economies*, 15, 37-59. 10.1111/j.1746-1049.1977.tb00369.x.

DİWANİ, G. ve ANNAPOORNA, M.. (2019). Public Education Expenditure and Its Impact on Human Resource Development in India: An Empirical Analysis. **South Asian Journal of Human Resources Management**. 6. 232209371881340. 10.1177/2322093718813407.

DÜNYA BANKASI (2024a). BRICS Ülkeleri “Çevrimiçi”. <https://databank.worldbank.org/BRICS-COUNTRIES2/id/2577ded4> Erişim Tarihi: 05/11/2024

EDİZDOĞAN N.,ÇETİNKAYA Ö.,GÜMÜŞ E. (2013). Kamu Maliyesi, **Ekin Yaynevi**, 5.Baskı, Ekim 2013, Bursa/Osmangazi.

EĞİLMEZ M. (2008). Küresel Finans Krizi (Piyasa Sisteminin Eleştirisi), **Remzi Kitabevi**, Aralık 2008, İstanbul.

EHRLICH, P.R. (1968). The Population Bomb, Published in the United States by Ballantine books. Canada, May 1968.

EKVIÖ (2023), *Government at a Glance 2023*, **OECD Publishing**, Paris, <https://doi.org/10.1787/3d5c5d31-en>.

ERDOĞAN, A., ERDOĞAN, S. ve ERDAŞ, H. (2018). Kamu Büyüklüğünün Türkiye Ekonomisine Yönelik Var Analizi. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** (55), 119-131.

Esty, Daniel C., Marc Levy, Tanja Srebotnjak, and Alexander de Sherbinin (2005). 2005 Environmental Sustainability Index: Benchmarking National Environmental Stewardship. New Haven: Yale Center for Environmental Law & Policy

FELDMANN, H. (2006). Government Size and Unemployment: Evidence from Industrial Countries. **Public Choice**. 127, 443–459. <https://doi.org/10.1007/s11127-005-9003-y>

GRİGOROUDİS, E., KOUİKOGLU, V. VE PHİLLİS, Y. (2012). Global Sustainable Development and Renewable Energy Systems ” Approaches for Measuring Sustainability”, **IGI Global**,

GUPTA S. Ve VERHOEVEN M. (2001). The Efficiency Of Government Expenditure: Experiences From Africa, **Journal of Policy Modeling**, Volume 23, Issue 4, 2001, Pages 433-467. [https://doi.org/10.1016/S0161-8938\(00\)00036-3](https://doi.org/10.1016/S0161-8938(00)00036-3).

HARRİS, J. (2000). Basic Principles of Sustainable Development, **Global Development and Environment Institute, Tufts University**, June 2000, ss.1-24. https://www.researchgate.net/publication/344238727_Approaches_for_Measuring_Sustainability

HİCKEL J. (2020). The sustainable development index: Measuring the ecological efficiency of human development in the anthropocene, **Ecological Economics**, Volume 167. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.05.011>.

KARAARSLAN E. (2005). Kamu Kesimi Eğitim Harcamalarının Analizi, **Maliye dergisi**, sayı 149, Mayıs-Aralık 2005. <https://hmb.gov.tr/maliye-dergisi-sayi-149-mayis-aralik-2005?csrt=1133209475841609455>

KARACA C. (2021). Kamu Maliyesi, **Ekin Yayınevi**, 1. Baskı, Eylül 2021, Bursa/Osmangazi, ss.512.

KARAŞ, G. (2022). Kamu Harcamalarının Ab ve Türkiye Açısından

Karşılaştırmalı Analizi. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Dergisi, 3(1), ss. 32-49.

KELEŞ R., HAMAMCI C. ve ÇOBAN A. (2012). Çevre Politikası, İmge Kitabevi, 2012, 7.Baskı, Ankara.

KEYNES, J.M. (1926). “The end of laissez-faire”, **Essays in Persuasion**, Palgrave Macmillan UK, London, pp.272-294.

KEYNES, J.M. (1936). The General Theory of Unemployment. Interest and Money, Harcourt Brace, London.

KILIÇ, F. ve TÜRKMEN, M. (2020). Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışına Yönelik Döngüsel Ekonomi Modeli. **3. Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi**. 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.20.11.1452.

KIZILKAYA, F. ve DAĞ, M. (2021). E-7 Ülkelerinde Sağlık Harcamaları İle İnsani Gelişmişlik Endeksi Arasındaki İlişki: Fourier Yaklaşımı. **3. Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi**. 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.21.11.1675.

KRSTIĆ, B., KRSTIĆ, M. VE ĐEKIĆ, I. (2018). Sustainability Of Development And Growth - Crisis, Distribution Of Income And Inequality, **Economics of Sustainable Development**, Mart-Nisan, 2018, ss.26

KÜÇÜKKALAY A.M. (2011). İktisadi Düşünce Tarihi, **Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.**, Aralık 2011, 3.Baskı, İstanbul.

Lİ S., SUN H., SHARİF A., BASHİR M., BASHİR M.F. (2024). Economic complexity, natural resource abundance and education: Implications for sustainable development in BRICST economies, **Resources Policy**, Volume 89, 2024, <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.104572>

Lİ, F., CHANG, T., WANG, MC., ZHOU J. (2022). The relationship between health expenditure, CO₂ emissions, and economic growth in the BRICS countries—based on the Fourier ARDL model. **Environ Sci Pollut Res** **29**, 10908–10927 (2022). <https://doi.org/10.1007/s11356-021-17900-w>

LUCAS, R.E. JR, (1988). “On the mechanics of economic development”, **Journal of Monetary Economics**, Vol. 22 No.1, pp.3-42.

MAGAZZINO, COSIMO (2010). *Wagner's law and augmented Wagner's law in EU-27. A time-series analysis on stationarity, cointegration and causality*. **Published in: C.R.E.I. Working Papers No. 05**, October 2010. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/26668/>

MANKİW, N.G., ROMER, D., ANDWEİL, D.N. (1992). “A contribution to the empirics of economic growth”, **The Quarterly Journal of Economics**, Vol.

107No.2,pp.407-437.

MEADOWS, D.H., MEADOWS, D.L., RANDERS, J., BHRENS, W.W. (1972). The Limits To Growth, A Report For The Club Of Rome's Project On The Predicament Of Mankind, **United States of America in 1972 by Universe Books.**

MERİÇ, Y. (2003). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Transfer Harcamalarının Gelişimi. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8(2).

MORELLI, J. (2011). "Environmental Sustainability: A Definition for Environmental Professionals," **Journal of Environmental Sustainability**: Vol. 1: Iss. 1, Article 2.DOI: 10.14448/jes.01.0002

MUNASİNGHE, M. (2004). Sustainomics: A Transdisciplinary Framework for Making Development More Sustainable. **International Society for Ecological Economics Internet Encyclopaedia of Ecological Economics.**

MUTER N.B., ÇELEBİ A.K., SARKINÇ S. (2012). KAMU MALİYESİ, **Emek Matbaası**, 2012, Manisa.

O'NEILL, J. (2001). Building Better Global Economic BRICs. **Goldman Sachs Global Economic Paper No. 66**

OLAWUMİ, T. O. ve CHAN, D. W. M. (2018). A Scientometric Review of Global Research on Sustainability and Sustainable Development. **Journal of Cleaner Production**, 183, 231–250. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.02.162>

ÖZTÜRK N. (2006). Ekonomide Devletin Değişen Rolü, **Amme İdaresi Dergisi**, Mart 2006, Cilt 39, Sayı 1, ss. 17-38.

PEACOCK A.T. and WISEMAN J. (1961). The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom, "The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom", **Princeton University Press**, 1961, ss.35-51<http://www.nber.org/chapters/c2305>

PEACOCK A.T., WISEMAN J. (1961). The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom, "Determinants of Government Expenditure", **Princeton University Press**, 1961, ss.12-34. <http://www.nber.org/chapters/c2304>

PEACOCK, A.T. and WISEMAN, J. (1961). "Front matter, the growth of public expenditure in the United Kingdom",TheGrowthofPublic Expenditure in the United Kingdom, **Princeton University Press.**

PEÑA-SÁNCHEZ, A. R., RUÍZ-CHÍCO, J. ve JIMÉNEZ-GARCÍA, M. (2021). Dynamics of Public Spending on Health and Socio-Economic Development in the European Union: An Analysis from the Perspective of the Sustainable Development Goals. **Healthcare**, 9(3), 353. <https://doi.org/10.3390/healthcare9030353>

RECEPOĞLU, M. (2022). Public Expenditures, Economic Growth and Income Inequality: Empirical Evidence from the Commonwealth of Independent States. **Journal of Economic Policy Researches**, 9(2), 293-314. <https://doi.org/10.26650/JEPR1103290>

SADEH, A., RADU, C., FENİSER, C. ve BORŞA, A. (2020). Governmental Intervention and Its Impact on Growth, Economic Development, and Technology in OECD Countries, **Sustainability**, c. 13, ss. 166. 10.3390/su13010166.

SAMA, M.C., OUMAR, S.B., NDAM, N.L. (2024). Public Spending and Sustainable Economic Development. **Studies in Economics and Finance**, DOI 10.1108/SEF-02-2024-0095

SAMUELSON, P. A. (1954). The Pure Theory of Public Expenditure. **The Review of Economics and Statistics**, November 1954, c.36, sy. 4, ss. 387–389. <https://doi.org/10.2307/1925895>

SART, G., BAYAR, Y., DANİLİNA, M. ve SEZGİN, F.H. (2022). Ekonomik Özgürlük, Eğitim ve CO2 Emisyonları: AB Üye Devletleri için Bir Nedensellik Analizi. **Uluslararası Çevre Araştırmaları ve Halk Sağlığı Dergisi**, 19 (13), 8061. <https://doi.org/10.3390/ijerph19138061>

SART, G., OZKAYA, M. H. ve BAYAR, Y. (2022). Education, Financial Development, and Primary Energy Consumption: An Empirical Analysis for BRICS Economies. **Sustainability**, 14(12), 7377. <https://doi.org/10.3390/su14127377>

ŞENTÜRK, C., SART, G., ŞAŞMAZ, M. Ü. ve BAYAR, Y. (2023). Health Expenditures, Human Capital, and Sustainable Development: Panel Evidence from the New EU Member Countries. **Sustainability**, 15(19), 14514. <https://doi.org/10.3390/su151914514>

ŞİMŞEK S.A. (2019). Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş Üst Orta Gelir Grubu Ülkeleri Üzerine Panel Nedensellik Analizi. **İktisad yaynevi**, Aralık 2019, Ankara.

ŞİMŞEK, T. (2017). Türkiye’de Eğitim Harcaması Ve Ekonomik Büyüme: Ardl Sınır Testi. **Enderun**. 1(1), 54-60.

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI, (2024). 2025 - 2027 Dönemi Bütçe Hazırlama Rehberi. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2024/09/2025-2027_ButceHazirlamaRehberi.pdf

T.C. ÇEVRE, ŞEHİRCİLİK VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ BAŞKANLIĞI, ALAGÖZ E., MANAP G.R., AYDIN S., Onur M. (2023). Çevresel Etki Değerlendirmesi, **İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü**, Çankaya/Ankara

TALBERT, J., COBB, C. VE SLATTERY, N. (2007). The Genuine Progress Indicator 2006 A Tool for Sustainable Development, **Redefining Progress**, Şubat 2007,

ss.1-31.

TANZİ, V. AND SCHUKNECHT, L. (2000). Public Spending in the 20th Century: A Global Perspective, **Cambridge University Press**.

TEKELİ, İ.(1996). “Habitat II Konferansı Yazıları”,**Birleşmiş Milletler İnsan Konferansı Yazıları**, İstanbul, 3-4 Haziran.

TSARA, I.K., VORTELINOS, D.I. ve MENEGAKİ, A.N. (2024). The Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW) as a proxy for sustainable GDP: revisited and recapitulated. *Discov Sustain*, 5,158. <https://doi.org/10.1007/s43621-024-00357-5>

TÜRK İ. (2015). Kamu Maliyesi, **Turhan Kitabevi**, 10. Baskı, Eylül 2015, Ankara/Kızılay.

UNIVERSITY OF TORONTO (2024a). Sanya Declaration.“Çevrimiçi” <http://www.brics.utoronto.ca/summits/index.html#sanya>

UNIVERSITY OF TORONTO (2024b). Joint Statement of the BRIC Countries' Leaders.“Çevrimiçi” <http://www.brics.utoronto.ca/summits/index.html>, Erişim Tarihi: 04/11/2024

UNIVERSITY OF TORONTO (2024c). The VI BRICS Summit: Fortaleza Declaration.“Çevrimiçi” <http://www.brics.utoronto.ca/docs/140715-leaders.html> Erişim Tarihi: 06/11/2024

UNIVERSITY OF TORONTO (2024d). XV BRICS Summit Johannesburg II Declaration. “Çevrimiçi” <http://www.brics.utoronto.ca/docs/230823-declaration.html> Erişim Tarihi: 06/11/2024

UPF (2001). Government Finance Statistics Manual 2001 (Gfsm 2001). December 19, 2001. Washington, DC: **International Monetary Fund**. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/gfs/manual/pdf/all.pdf>

UPF (2024). International Monetary Fund. 2024. World Economic Outlook: Policy Pivot, Rising Threats. Washington, DC. October. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2024/10/22/world-economic-outlook-october-2024>

WACKERNAGEL, M. ve REES, W. (1996). Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth. **New Society Publishers**, Philadelphia.

WAGNER, A. (1893). Grundlegung Der Politischen Ökonomie [Groundwork of Political Economy], CF Winter, Leipzig.

WAGNER, A. (1958). Three extracts on public finance. In Classics in the theory of public finance ss. 1-15. Palgrave Macmillan, London.

Wang, Y.Y. (2008). Sustainable Economic Development. In Inflation and Growth in China (Ed. by M. Guitián & R.A. Mundell), **International Monetary Fund**, 123-144.

Yale Center For Environmental Law And Policy-YCELP-Yale University, Center For International Earth Science Information Network-CIESIN-Columbia University, World Economic Forum-WEF, & Joint Research Centre-JRC-European Commission. (2005). *2005 Environmental Sustainability Index (ESI)* (Version 2005.00) [Data set]. Palisades, NY: NASA Socioeconomic Data and Applications Center (SEDAC). <https://doi.org/10.7927/H40V89R6>

YAYLA, N., ve YARAŞIR TÜLÜMCE, S. (2017). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Bileşenleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Wagner Ya Da Keynes?, **Social Sciences**, 12(4), 163-184.

YIKMAZ, R. F. (2011). *Sürdürülebilir kalkınmanın ölçülmesi ve Türkiye için yöntem geliştirilmesi*, **Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Sektörel ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü**.

YILDIZ F., SAĞDIÇ E., GÜMÜŞ Ö. ve GÖZEN S. (2023). Kamu Harcamaları Algısı: Teori ve Uygulama, **Özgür Yayınları**, 2023. Gaziantep.

YILDIZ, B. (2019). Küreselleşme ile Kamu Büyüklüğü Arasındaki Nedensellik İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği. 29. 81-103.

YİLDİRİM, N., KARAKOYUN, H.D. ve HEPSAG, A. (2011). Do Public Education Expenditures really Lead to Economic Growth? Evidence from Turkey. **International Research Journal of Finance and Economics**, 65, 2-24.

ZAFİR, C. Z. (2014). “Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı” Editör: Aysan F.A., Dumludağ D., **Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar**, İmge Kitap Evi, 2014.

ZEDİLLO, E., ve THIAM, T. (2006). Meeting Global Challenges: International Cooperation In The National Interest: Final Report. **International Task Force On Global Public Goods**.

